

časopis pre výskum slovenského jazyka

Z OBSAHU

F. Kočiš, Ešte o pravopise prísloviak z predložkových pádov
■ J. Findra, Premeny sémantiky a štylistiky lexém ■ P.
Žigo, Staršia mäsiarska slovná zásoba

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Kačala, Smerovanie rytmického zákona (2)

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV za rok
1998. J. Skladaná – I. Ripka ■ KAČALA, J.: Spisovná slovenčina
v 20. storočí. M. Pisárčiková ■ O lexike francúzskeho pô-
vodu. M. Koncová ■ DAVIDOVÁ, D. – BOGOCZOVÁ, I. – FIC,
K. – HUBÁČEK, J. – CHLOUPEK, J. – JANDOVÁ, E.: Mluvená
čeština na Moravě. G. Múcsková ■ Recenzia recenzie. J. Mistrík

KRONIKA

Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. E. Krošlákova ■
Šúpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej za roky 1987 – 1998. L.
Dvonč

ROZLIČNOSTI

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

SLOVENSKÁ REČ

časopis
pre výskum
slovenského jazyka
orgán
Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra
Slovenskej akadémie
vied

HLAVNÝ REDAKTOR

Ivor Ripka

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Silvia Duchková

REDAKČNÁ RADA

Ján Bosák, Klára Buzássyová, Juraj Dolník, Silvia Duchková, Ladislav Dvonč, Ján Findra, Eugen Jóna, Rudolf Krajčovič, Ema Krošlaková, Milan Majtán, Jozef Mlacek, Slavomír Ondrejovič, Matej Považaj, Ivor Ripka, František Ruščák, Miloslava Sokolová

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OBSAH

ŠTÚDIE A ČLÁNKY

F. Kočiš, Ešte o pravopise prísloviak z predložkových pádov

.....
129

J. Findra, Premeny sémantiky a štylistiky lexém

.....
136

P. Žigo, Staršia mäsiarska slovná zásoba

.....
142

DISKUSIE A ROZHĽADY

J. Kačala, Smerovanie rytmického zákona (2)

.....
150

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1998. J. Skladaná – I. Ripka

.....
158

KAČALA, J.: Spisovná slovenčina v 20. storočí. M. Pisárčiková

.....

..... 169 O lexike francúzske- ho pôvodu. M. K o n c o v á 172 DAVIDOVÁ, D. – BOGOCZOVÁ, I. – FIC, K. – HUBÁČEK, J. – CHLOUPEK, J. – JANDOVÁ, E.: Mluvená čeština na Moravě. G. M ú c s k o v á 175 Recenzia recenzie. J. M i s t r í k 177 KRONIKA Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej. E. K r o š l á - k o v á 180 Súpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej za roky 1987 – 1998. L. D v o n ě 182 ROZLIČNOSTI <i>Thajsko – thajský, Siam – siamský.</i> L. D v o n ě 191
--	---

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 64 – 1999
ČÍSLO 3

František Kočíš

EŠTE O PRAVOPISE PRÍSLOVIEK Z PREDLOŽKOVÝCH PÁDOV

KOČIŠ, F.: Once More Toward the Double Spelling Compound Adverbs Formed from Prepositional Phrase. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 3, pp. 129 – 136. (Bratislava)

Author of this paper put forward a proposal to write all compound adverbs consisted of preposition and noun (e. g. *do červena, na fialovo*) exclusively as one word (*dočervena, nafialovo*) in the Slovak literary language. He considered the double spelling of the adverbs to be redundant nowadays.

1. V Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1991 a 1998 (ďalej PSP 1991, PSP 1998) sa ustálil spôsob písania prísloviiek, ktoré vznikli zo spojení niektorých predložiek s mennými výrazmi s osobitnou tvarovou podobou. Ide o menné výrazy, ktoré v spojení s predložkami v istých pádoch ustrnuli do podôb, ktoré už nie sú zaraditeľné do aktuálnych pádových tvarov príslušných slovných druhov (podstatné mená, prídavné mená) ani medzi zvyčajné podoby neohybných a iných slov (príslovky, častice, príp. niektoré slovesá, resp. slovesné podstatné mená). V PSP 1998 sa v úvode píše, že sa dosiahlo zjednodušenie a racionalizácia slovenskej pravopisnej sústavy kodifikovaním variantného spôsobu písania príslovkových výrazov, častíc a citosloviec. Trocha vágne sa nám tu zdá spojenie príslovkový výraz, ale ten už použil Š. Peciar vo svojej štúdií v Slovenskej reči z roku 1958, takže sa vžil aj preto, že presné vymedzenie či definovanie týchto výrazov by ináč bolo veľmi opisné a napokon vo výkladovom texte neupotrebitelné. V podstate vieme, o čo ide aj prečo sa pravopisná podoba týchto príslovkových výrazov dostala do priamej pozornosti jazykovedcov: išlo o ustálenie ich pravopisu a podľa J. Kačalu (1985) aj o uľahčenie života žiakov i učiteľov pri vyučovaní materinského jazyka. Vydania PSP 1991 aj 1998 posunuli túto závažnú problematiku, ktorú v obširnej štúdií už dávnejšie naširoko rozpracoval Š. Peciar, do konečného štádia skúmania, a tak sa napokon uviedla ako kodifikovaná do jazykovej praxe. Škoda však, že posledná fáza prípravy týchto výrazov do kodifikovanej podoby v PSP 1991 aj PSP 1998 sa v našich odborných časopisoch nepertraktovala dôslednejšie. Poznáme iba krátke či letmé poznámky v Slovenskej reči (porov. Peciar, 1983; Kačala, 1985). Keby sa bol celý materiál o týchto príslovkách preskúmal dôkladnejšie a najmä komplexnejšie (východiskom tu mohla byť napr. aj štúdia Š. Peciar z roku 1958) ešte pred ich uvedením do Pravidiel, ich kodifikácia v súčasných Pravidlách by dnes vyznievala ináč.

Všetka pozornosť sa totiž sústredila iba na problém dvojakeho písania príslovkových výrazov s predložkami *do*, *na*, resp. s predponami *do-*, *na-*. Už Š. Peciar poukázal na to, že v týchto príslovkových výrazoch sa uplatňujú aj iné predložky. Nevymenoval ich síce všetky, ale fakt, že ide o viac ako desať pôvodných predložiek, sa v úvode k súčasným Pravidlám obišiel. Ďalšou závažnejšou chybou bolo to, že existencia a počet prísloviiek, ktoré sa už píše ako jedno slovo, zostali vo vzťahu s príslovkami s dvojakým písaním bez povšimnutia, jednoducho sa v PSP 1991 a PSP 1998 uviedli podľa abecedného poradia. Chýbal tu a dosiaľ chýba komplexný, synoptický pohľad na celú oblasť týchto príslovkových výrazov. Navyše sa pozabudlo na ich syntaktický charakter. Okolnostné určenia vyjadrené predložkovým spojením sa totiž nezaratúvajú medzi príslovky, ale priamo medzi príslovkové určenia s vetnočlenskou platnosťou. Pravopisný slovník tieto príslovkové určenia zaradil medzi lexikálne jednotky ako dublety tých príslovkových výrazov, v ktorých predložky splyývajú s menným výrazom. Pri celostnom pohľade na oblasť príslovkových výra-

zov by sa nemohlo stať, žeby sa napr. medzi príslovkové výrazy s dvojakým písaním dostala iba dvojica s predložkou *zo*: *zozačiatku* – *zo začiatku* so substantívom *začiatok*, nedostalo sa tam však spojenie *odzačiatku* – *od začiatku*. So substantívom *počiatok* chýbajú aj výrazy *odpočiatku* – *od počiatku*, *napočiatku* – *na počiatku*. Pôvodnú predložku *z/zo* už reprezentuje výraz *spočiatku*, v ktorom pôvodná predložka splynula s tvarom slova *počiatok* a v jazykovej praxi sa už nepocituje ako pôvodná predložka. Nevyužitie a neaplikovanie celostného pohľadu na túto oblasť príslovkových výrazov sa ukazuje ako najzávažnejšia chyba práve v tom, na čom si zakladal J. Kačala, že istú časť týchto výrazov možno písať dvojako, a to z istého lexikálno-gramatického aspektu (ktorý však nebol dostačujúco vysvetlený ani v štúdií Š. Peciara, ani v dvoch krátkych poznámkach J. Kačalu), no najmä z hľadiska ľahšieho osvojovania si pravopisného princípu čiže možnosti písať niektoré predložkové príslovkové výrazy spolu i oddelene.

2. Treba uvážiť, že z celkového počtu (vyše 500) týchto príslovkových výrazov, uvedených v pravopisnom slovníku PSP 1998, sa dvojako píše iba okolo 100, ostatné sa píše spolu (treba podotknúť, že do tohto nepomerne väčšieho počtu príslovkových výrazov sme zatvárali aj niektoré častice, zámenné príslovky a ojedinele aj citoslovčia, ktoré svoj pôvod majú v predložkovom spojení). Je to približne pomer 1 : 4. Táto matematická úmera je ešte aj z iného aspektu relatívna, lebo sme narátali okolo 50 príslovkových výrazov, ktoré sa v jazykovej praxi už píše spolu, ale podľa modelu dvojakého písania by sa mohli písať aj oddelene, lebo sa totiž ničím neodlišujú od príslovkových dvojíc písaných spolu aj oddelene. Dvojaké písanie majú zväčša alebo úplne príslovkové výrazy s pôvodným adjektívnym elementom, napr. *do čista* – *čistý*, *do červena* – *červený*, *do stratena* – *stratený*, teda s predložkou *do*, ktorá sa viaže s genitívom. Koncová hláska svedčí o tom, že tieto elementy majú genitívnu podobu na rozdiel od príslovkových výrazov s predložkou *na* a s elementom ponajviac zakončeným samohláskou *-o*, pričom možno usúdiť, že predložka *na* sa tu viaže buď s akuzatívom (tieto príslovkové výrazy sú v prevahe), buď s lokálom (napr. *na čistom* – *načistom*, *na mieste* – *namieste*, *na fláku* – *nafláku*). Svoju pádovú väzbu si zachovávajú aj ostatné predložky.

Už sme uviedli, že týchto okolo 50 príslovkových výrazov, v ktorých predložka už úplne splynula s menným elementom, by bolo možné zaradiť aj do dvojakého písania, napr. *dohusta*, *dolava*, *donaha*, *donedávna*, *donekonečna*, *dostra*, *doplna*, *doprava*, *dosýta*, *dovysoka*, *nablízko*, *nabudúce*, *nadlho*, *naľahko*, *naľavo*, *napevno*, *naplno*, *nariedko*, *narýchlo*, *naslepo*, *nastálo*, *naširoko*, *natuho*, *natrvalo*, *naúzko*. Sem možno zaradiť aj príslovkové výrazy s inými predložkami, napr. *sťažka*, *stuha*, *zadobre*, *zahorúca*, *zakrátko*, *zarovno*, *zostra*, *zoširoka*, *zrezka*, *zvoľna*, *zvysoka*, *poriedko*, *poskromne*, *potichu*, *potichučky*, *prinajmenšom*, *prinajhoršom*. Ich menný element je pôvodne adjektívny.

Týmto konštatovaním však vôbec nechceme tvrdiť, že uvedené príslovkové výrazy by sa tiež mali kodifikovať s dvojakým písaním. Práve naopak – tieto prípady zreteľne svedčia o tom, že príslovkové varianty s explicitným predložkovým spojením (teda písané osobitne) sú vlastne zbytočné a podľa nášho názoru môžu myliť práve pri písaní uvedených príslovkových výrazov. Čo ak žiaci budú v nich písať príslušnú predložku osve, napr. *donaha – do naha*? Treba ešte pripomenúť, že počet tých príslovkových výrazov, ktoré sa už píšu iba ako jedno slovo, ale sú navlas podobné s tými, pri ktorých je možnosť dvojakého písania, nie je zanedbateľný. Je to skoro polovica z počtu variantných príslovkových výrazov písaných dovedna i osve.

Komplexný pohľad na kodifikáciu príslovkových výrazov alebo prísloviak potvrdzuje, že aj v tejto oblasti dozrel čas na ich jednotnú kodifikáciu iba s písaním dovedna. PSP z roku 1998 túto príležitosť nevyužili na škodu teoretického riešenia, ale najmä na škodu školského vyučovania i jazykovej praxe vôbec.

3. Nevedno, z akého dôvodu niektoré pôvodne predložkové príslovky, ktoré už v Slovníku slovenského jazyka (SSJ 1959 – 1968) boli kodifikované ako jedno slovo, sa v PSP 1991 a PSP 1998 znova začali písať variantne. Ide napr. o dvojice *naboso – na boso*, *nasucho – na sucho*, *načisto – na čisto*, *natuho – na tuho*. Pri príslovke *načisto*, resp. *na čisto* treba pripomenúť, že SSJ II (1960, s. 219) túto príslovku uvádza ako jedno slovo a iba s jedným významom: celkom, úplne. Písanie spolu je tu teda úplne adekvátne. Iný význam má totiž táto príslovka písaná s predložkou *na* osobitne: *na čisto* (napr. *prepísať úlohu na čisto*). Podľa nášho názoru by bolo výhodnejšie už iba písanie spolu (*načisto*), pričom by sa v tomto hesle uviedli obidva významy. Iné riešenie sa ponúka v tom zmysle, že by sa príslovka *načisto* uviedla ako homonymum: *načisto*¹, *načisto*². V SSJ VI (1968, s. 57) sa aj príslovka *načistom* uvádza ako jedno slovo s poznámkou v zátvorke, že staršie písanie je aj *na čistom*. Toto progresívne riešenie sa v PSP 1991 a PSP 1998 už nemalo rozkolísavať, lebo už má eminentne frazeologický charakter.

Keď ide o príslovku *naboso* písanú ako jedno slovo, v SSJ II je azda motivované aj existenciou synonym *bosky*, *boso*. Napokon aj podoby *načisto*, *dočista* sa významovo (pravda, nie úplne) spájajú s jednoduchými synonymnými výrazmi *celkom*, *úplne*, *vonkoncom*. Príslovka *nažive* sa v SSJ II (1960, s. 312) uvádza ako osobitné heslo s významom „pri živote, v stave života“, ale v rozsiahlom hesle *živý* sa v SSJ V (1965, s. 815 – 817) uvádza spojenie *na žive* s poznámkou, že novšie sa už píše *nažive*. Vidieť, že koordinácia hesiel a ich významov, ako aj synoptické videnie pri spracovaní slovnej zásoby do istej miery chýbali. Ako 16. význam slova *živý* sa tiež uvádza podobné príslovkové spojenie *za živa*, ale bez poznámky, že ho možno písať aj spolu. V PSP 1998 sa už uplatňuje dvojaké písanie *zaživa*, *za živa*, ale podľa nášho názoru zbytočne. Nedôsledne je lexikograficky spracovaná aj príslovka *načier-no*. V SSJ I (1959, s. 209) sa v hesle *čierny* uvádzajú príslovkové výrazy *do čierna*,

na čierno so zvyčajným výkladom významu „sfarbený do čierna“ atď. Čo je však zaujímavé, uvádzajú sa tu aj ako frazeologické spojenia *kúpiť, predat' niečo na čierno, cestovať na čierno*. Spojenia sú písané s predložkami *do* i *na* osobitne. V SSJ II (1960, s. 219) sa príslovka *načierno* uvádza ako osobitné heslo (s poznámkou pís. i *na čierno*) s tým istým výkladom významu aj s tou istou exemplifikáciou ako v SSJ I. V Krátkom slovníku slovenského jazyka (KSSJ) z roku 1987 sa v hesle *čierny* uvádzajú spojenia *na čierno, do čierna* s odkazom na heslá *načierno, dočierna*. V hesle *dočierna* sa ako variant uvádza aj podoba *do čierna* s výkladom „načierno“ (resp. s odkazom na heslo *načierno*). Na s. 211 sa uvádza heslo *načierno* (v prvom význame s poznámkou pís. i *na čierno*, ale spojenie *na čierno* sa píše obyčajným písmom!). Heslo *načierno* má dva významy: 1. na čiernu farbu, *dočierna*, 2. bez oprávnenia. Lexikograficky je spracovanie týchto hesiel alebo príslovkových spojení nedôsledné. Najväčší lapsus v tomto spracovaní treba vidieť v tom, že druhý význam príslovky *načierno* sa pripisuje aj príslovke *dočierna*.

Aj lexikografické spracovanie príslovky *namieste*, resp. *na mieste* vyžaduje isté korektúry. V SSJ II (1960) nie je spracovaná ako osobitné heslo. Predložkové spojenie *na mieste* je súčasťou hesla *miesto*¹ (s. 144), a to v 5. význame ako frazeologické spojenie (písané *na mieste*): *niečo nie je na mieste* vo význame „nie je odôvodnené, opodstatnené“, *to je chlap na mieste*. Variantné písanie sa tu vôbec nespomína. V KSSJ (1987, s. 218) sa toto príslovkové spojenie uvádza ako samostatné heslo vo variantnom písaní *namieste, na mieste* v tom istom význame ako v SSJ II. V tomto hesle je aj frazeologické spojenie *(to je) chlap namieste* vo význame „súci“. Viac sa o tejto príslovke dozvedáme z hesla *miesto*¹ v KSSJ (1987, s. 199). Tu za spojením *na mieste* sa uvádzajú niektoré frazeologické jednotky, medzi nimi aj spojenie *byť na mieste mŕtvy* vo význame „hneď“. Ten istý frazeologizmus sa nachádza aj v SSJ II (1960, s. 193) v hesle *mŕtvy: byť na mieste mŕtvy* s významom „okamžite zomrieť“. Toto frazeologické spojenie však chýba už v spomínanom hesle *namieste, na mieste* v KSSJ (1987, s. 218). Pokladáme to za chybu alebo isté nedopatrenie, ktoré by sa však v základnom lexikografickom diele nemalo vyskytovať. Heslo *namieste* má potom dva významy: 1. v spojení *byť namieste* s významom „byť potrebný, vhodný, opodstatnený“, 2. hneď, ihneď, okamžite, naľaku a pod. Ukazuje sa, že táto príslovka sa má písať iba ako jedno slovo a pôjde tu zrejme o obyčajnú, nie o vetnú príslovku. V tomto prípade a v podobných iných prípadoch možno aplikovať poučku z PSP (vo vydaniach 1953 – 1971), že predložkový výraz s príslovkovým významom splyva do jedného výrazu čiže sa píše ako jedno slovo, „keď príslovka má osobitný, nový význam, ktorý nevyplýva priamo zo spojenia predložky a tvaru príslušného slova“. Túto poučku – ktorá platí aj pre frazeologický význam lexikálnej jednotky – by bolo vhodné ešte doplniť poučením, že tento osobitný význam príslovky možno vyjadriť aj osobitnou konfiguráciou synonymných

výrazov odlišnou od synonym platných pre základný význam danej príslovky (v našom prípade: *namieste* – *ihneď*, *hneď*, *okamžite*, *naľaku*).

Uvedenú poučku z PSP cituje aj Š. Peciar (1958, s. 208), ale vyslovuje proti nej námietku, že nie je úplná. Možno s ním súhlasiť, ale v tomto našom prípade platí. Autori spomínanej poučky naozaj nemohli do týchto poučení zahrnúť všetky prípady, lebo v tom čase lexikologický aj lexikografický výskum slovenskej slovnej zásoby bol takpovediac v plienkach, ale na druhej strane vidíme, že ani po dlhoročnom výskume slovnej zásoby a po jej lexikografickom opise v SSJ (1959 – 1968) a vo všetkých troch vydaniach KSSJ sa nedosiahol úplne exaktný a jednotný opis. Uvedieme na to jeden príklad: príslovka *naoko* sa už v SSJ II (1960, s. 260) píše spolu a takéto písanie sa dnes uplatňuje bez výnimky, ale podľa PSP 1998 podobná príslovka *odoka* má stále dvojaké písanie: *odoka* – *od oka*. SSJ II (1960) heslo *odoka* nemá, iba v hesle *oko* (na s. 547) sa uvádza spojenie *robiť, urobiť niečo od oka (odoka)*, čo značí odhadom, bez merania alebo počítania. Písanie tejto príslovky spolu je iba v zátvorke, ale už existuje od r. 1960 ako lexikografická jednotka. Je zrejmé, že autori SSJ spojenia *naoko* a *odoka* nikdy neporovnávali – ináč by už boli obidva výrazy lexikograficky spracované rovnako. Existenciu tejto príslovky však už zaznamenávajú PSP 1953 (a potom všetky ich vydania), ako aj Príručka slovenského pravopisu pre školy J. Oravca – V. Lacu, a to v dvojakej podobe: *od oka* – *odoka*, *od oka/odoka*. V KSSJ 1987 sa už variant *odoka* ocitol na prvom mieste a podobne aj v PSP 1998. Bolo by preto zaujímavé sledovať zdôvodnenie, prečo sa príslovka *naoko* už dávno písala ako jedno slovo a pri príslovke *odoka* sa dodnes zachovalo dvojaké písanie. Ide vlastne o rovnaké spôsobové príslovky a obidve majú svoje jednoslovné synonymné ekvivalenty a sú frazeologickej povahy.

V tejto súvislosti nemožno obísť ani poučenie z Príručky slovenského pravopisu pre školy (1973). V kapitole Príslovky z predložkových pádov sa v piatich odsekoch konštatuje, že písanie týchto predložkových výrazov (hovoriť sa tu o príslovkových zložkách) sa už ustálilo a má jednoslovnú povahu. Pravda, aj tu autori vidia istý proces, v niektorých prípadoch pripúšťajú, že predložka si zachováva svoj význam, ako aj svoju samostatnosť, a to v spojeniach, ktoré označujú farby (napr. *na žltu, do žltu*), ďalej v prípadoch, keď predložka *za* má svoj význam predložky v genitíve a celá príslovka odpovedá na otázku kedy (*za slobodna*) alebo vyjadruje podmienku (napr. *za studena, za sparna*), ale napr. spojenie *za horúca* sa zaraďuje do príslovkového určenia času (kedy). V porovnaní s príslovkami *zrána, zvečera, spočiatku* za istú výnimku autori pokladajú predložkové spojenia *od začiatku, od počiatku, na začiatku, od rána, od večera*. Medzi príslovky so samostatnou predložkou zaraďujú aj spojenia predložky *po* s príslovkami na *-ský, -cký* (napr. *po taliansky, po domácky*), lenže tieto prípady už Š. Peciar (1958, s. 220) pokladá iba za zdanlivé výnimky, lebo slovo *po* nepokladá za predložku, ale za časticu (porov. aj

KSSJ 1987, s. 294). Keď však ide o príslovku *odoka* – *od oka*, ani títo autori ju v tomto výklade neuvádzajú, je však zaradená do časti Slovník na s. 365 v poradí *od oka/odoka*.

4. Pretože sa naše zistenia, poznámky a porovnávanie chýlia ku koncu, chceli by sme ešte uviesť, že v opise súčasnej spisovnej slovenčiny existuje ešte jeden dôležitý prameň, z ktorého bolo a je možné čerpať isté poznatky aj o pravopise príslovkových predložkových spojení. Explicitný pravopisný zreteľ v ňom zaiste nemožno hľadať, ale autori Morfológie slovenského jazyka z r. 1966 (a o ten prameň nám tu ide) v obširnej kapitole o príslovkách (s. 565 – 618) uvádzajú pomerne bohatý dokladový materiál, ktorý nás musí zaujímať aj z aspektu ustáľovania súčasného pravopisu týchto príslovkových výrazov. Už v r. 1966 (a pritom treba mať na zreteli, že táto akademická príručka sa začala písať oveľa rokov skôr) sa tu zhromaždilo primerané množstvo dokladov na jednoslovné písanie tých príslovkových predložkových spojení, pri ktorých súčasná kodifikácia ešte pripúšťa pravopisné dublety. Napríklad na s. 587 – 590 sa uvádzajú tieto príslovkové predložkové spojenia písané ako jedno slovo: *nafl'aku, nakope, nakopu, naoko, naboso, načisto, nadrobno, nahladko, namokro, nanáhlo, nasucho, natuho, dočista, dopolosýta, dotuha, pobiede, doopravdy, natruc, napoly, nadaromnicu, naobed, napretek, naráno, narok, dodňa, doobeda, doradu, dookrúhla, doprázdna, doprosta, dorovna, odoka, odobeda, odkraja, odvonku, odblízka, odnova, odvčasrána, zhus-ta, zbližša, zd'alša, zned'aleka, vpoly, naráno, navčasráno, napoprieč*. Viaceré z nich neobsahuje ani pravopisný slovník PSP 1998.

5. Na záver možno konštatovať, že pohyb v pravopise predložkových príslovkových spojení má v spisovnej slovenčine už takmer svoju osobitnú históriu, ktorú v istom zmysle predikoval a do istej miery aj naznačil Š. Peciar v spomínanej rozsiahlej štúdií v Slovenskej reči. Škoda len, že sa obmedzil iba na naznačenie teoretického pozadia tohto procesu v pravopise príslovkových predložkových spojení. Nazdávame sa totiž, že pravopis týchto príslovkových výrazov má svoje korene v sémantike prísloviak vôbec a vo vývine synonymických vzťahov v celej oblasti prísloviak osobitne. Ďalej možno konštatovať, že na tento pravopis účinne vplývali mnohé zámenné, časticové, predložkové a citoslovcové podoby, ktorých súčasný výzor v spisovnej slovenčine sa tvoril v hĺbke vývinu a rozvoja slovenského jazyka.

Súčasná kodifikácia týchto prísloviak zreteľne ukazuje, že dozrel čas na ich jednotnú pravopisnú podobu. Staršie i novšie doklady na ich používanie vravia jasnou rečou. Tých predložkových príslovkových spojení, ktoré sa píšu ako dve slová čiže ako predložkové spojenia, je v porovnaní s počtom ostatných prísloviak naozaj málo, a čo je veľmi dôležité a progresívne, všetky majú jednoslovný pravopisný variant. Nevidíme preto nijaký dôvod, aby sa pri istých typoch týchto prísloviak zachovávala dubletnosť. Nazdávame sa, že až po úplnom vylúčení

dvojakého písania budeme môcť povedať, že žiakom a učiteľom sa naozaj „uľahčil život“, ale najdôležitejšie bude to, že výskum týchto príslovkových výrazov sa naozaj prehĺbil a že ich kodifikácia najmä z pravopisnej stránky nadobudla už definitívnejšiu, ak nie úplne definitívnu podobu.

Literatúra

- KAČALA, J.: Východiská a ciele prípravy novej pravopisnej príručky slovenčiny. *Slovenská reč*, 50, 1985, s. 15 – 16.
- Krátky slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. I. vyd. Bratislava, Veda 1987. 592 s.
- Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
- ORAVEC, J. – LACA, V.: Príručka slovenského pravopisu pre školy. I. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 128 – 129.
- PECIAR, Š.: Ako písať príslovkové výrazy. *Slovenská reč*, 23, 1958, s. 207 – 222.
- PECIAR, Š.: Niektoré aktuálne problémy slovenského pravopisu. *Slovenská reč*, 48, 1983, s. 232 – 233.
- Pravidlá slovenského pravopisu. I. vyd. Bratislava, Veda 1991, s. 15, s. 131 – 462.
- Pravidlá slovenského pravopisu. 2. vyd. Bratislava, Veda 1998, s. 14, s. 127 – 501.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Zv. 1. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1959. 832 s.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Zv. 2. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1960. 648 s.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Zv. 5. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1965. 846 s.
- Slovník slovenského jazyka. Red. Š. Peciar. Zv. 6. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1968. 336 s.

Ján Findra

PREMENY SÉMANTIKY A ŠTYLISTIKY LEXÉM

FINDRA, J.: Transformations of Semantics and Stylistics of Lexemes. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 3, pp. 136 – 142. (Bratislava)

The study is based on a thesis about the dynamics of the relationship between Man's external, existential space (a specific national community) and language as a space in which Man lives intellectually. In connection with this, permanent pressure between the paradigmatic (system) and syntagmatic (text) axes occurs in language. This pressure results in changes in the semantics and stylistics of lexemes. Through inclusion into a paradigm, new semantics and stylistics become (temporarily) established. The process outlined can be illustrated with the example „úcelový“.*

* Translator's note: The adjectival ending „ový“ is added to the noun „úcel“ (meaning purpose) to create the adjective purpose-made.

Myšlienka o dynamike vzťahu medzi jazykom a spoločnosťou patrí ku klasickým tézám, ktoré sú východiskom nielen na výklad dejín národného jazyka, ale sú teoretickou bázou aj pri synchrónnom výskume (interpretácii) dynamiky a štylistiky jazykových prostriedkov, najmä lexikálnych. Všeobecne sa pritom akceptuje aj téza, že na výraznejšie zmeny spoločensko-politických vzťahov vzápätí reaguje aj jazyk. Predovšetkým slovná zásoba pohotovo odráža pohyb v jednotlivých oblastiach života spoločnosti (napr. Slovenský jazyk, 1998). Táto prepojenosť jazyka a spoločnosti hovorí o funkčnom vzťahu medzi vonkajším priestorom, ktorý je existenčným priestorom človeka (istého národného spoločenstva), a medzi jazykom ako priestorom, v ktorom človek duchovne žije (Kořenský, 1992).

Po roku 1989, ktorý priniesol prudkú akceleráciu spoločensko-politických procesov, sa zaktivizovalo (vystupňovalo) aj napätie medzi priestorom jazyka a priestorom života spoločnosti. Došlo k pohybu vnútri niektorých lexikálnych paradigiem, čo vo viacerých prípadoch viedlo k preskupovaniu sémanticko-štylistických vlastností istých lexém, k významovým posunom, prípadne aj k vzniku nových významov. Z vývinového hľadiska tu ide o riešenie permanentného napätia medzi paradigmatickou osou (systém) a syntagmatickou osou (text) a medzi normou a úzom. Zo synchrónneho hľadiska (konkrétny časový bod) zas ide o proces, ktorý sa završuje naplnením (resp. aj nenaplnením) ambícií nového, druhotného významu alebo novej štylistiky včleniť sa do príslušnej makroparadigmy a mikroparadigmy. Začlenením do paradigmy sa nová sémantika a štylistika (dočasne) ustalaťuje, fixuje (Findra, 1981a). Výraznejšie spoločensko-politické zmeny teda neprinášajú len vznik nových vyjadrovacích modelov; v jazyku sa odrážajú tak, že vnášajú „nepokoj“ najmä do lexikálnych (sémanticko-štylistických) paradigiem.

Tento permanentný pohyb je prirodzený, netreba v ňom vidieť ohrozenie jazyka. Naopak, je dôkazom a potvrdením jeho životaschopnosti. Ani taký dynamický systém, akým je slovná zásoba, nedokáže tieto dynamické procesy narušiť, ohroziť jeho vnútornú odolnosť. Ani výraznejšie preskupovanie, reštruktúracia sémantiky a štylistiky jednotlivých lexikálnych jednotiek neprináša zásadnejšiu zmenu jeho paradigmatického ustrojenia (systémovej štruktúracie). Vzhľadom na sémantické a štylistické posuny, prípadne vzhľadom na vznik nových významov sa istá lexéma môže včleniť do ďalších paradigiem, resp. môže svoje pôvodné paradigmatické zaradenie zmeniť a nájsť si miesto v inej paradigmatickej matici. Na diachronickej osi môže byť aj táto nová systémová štruktúracia – napriek svojej synchrónnej fixácii – tiež iba dočasná.

Paradigmatické vzťahy sa formujú, synchrónne fixujú i reštrukturalizujú na základe syntagmatického fungovania jazykových prostriedkov (Findra, 1986). Preto je aj pri mapovaní posunov a zmien v sémantike a štylistike lexém závažný problém in-

terpretácie. Pritom sa nemusia rozchádzať len sémantické a štylisticko-pragmatické interpretácie bežného používateľa s interpretáciami lingvistu (Dolník, 1996); niekedy si korekcie vyžiada aj stanovisko lingvistu, ktorý spravidla ponúka striktné normatívne riešenie. Závažným kritériom adekvátnej interpretácie, ktorá pomôže odkryť sémanticko-štylistický posun, resp. nový význam, je popri jazykovom kontexte aj mimojazykový kontext. Len takto možno sledovať, či a ako sa jedinečné prehodnocuje na kolektívne (spoločensky akceptovateľné). Ide tu vlastne o akceptovanie individuálneho uplatnenia prvku v kolektívnom úze, čo sa odohráva na syntagmatickej (textovej) úrovni. Takto sociálne akceptovaná významová a štylistická zmena má ambície štruktúrovať sa v systéme, pretože iba systémové fixovanie (novej) syntagmatickej hodnoty prvku sa môže zavŕšiť jeho prijatím do normy.

Naznačený dynamický vzťah (napätie) medzi systémom a textom a medzi normou a úzom zároveň pripomína nevyhnutnosť, aby aj lingvista pri analýze a interpretácii premien a zmien vo význame lexém konfrontoval a prípadne aj korigoval svoj pohľad odborníka s ohľadom na vyjadrovacie potreby jazykového spoločenstva. To, pravdaže, neznamená fetišizáciu jazykovej praxe ani tolerovanie takých prvkov, ktorými by sa (vedome) narúšala systémovosť jazyka do takej miery, že by to mohlo viesť aj k rozkolísaniu normy. Iba sa tým pripomína nevyhnutnosť realistickejšie hodnotiť tlak jazykového systému.

Pribúdanie nových (druhotných) významov spravidla prináša aj zmenu štylistiky oproti invariantnému významu východiskového slova. Všetky doterajšie analýzy ukazujú, že je oveľa jednoduchšie kvalifikovať nový slohový význam ako interpretovať a vymedziť sémantické posuny a zmeny. Potvrďuje to aj prípad prídavného mena *účelový*, pri ktorom sa štiepením vyvinul druhotný význam v súvislosti s tým, že sa začalo spájať s abstraktami.

Treba súhlasiť s J. Kačalom (Kačala, 1995; odtiaľto aj nasledujúce citácie), že v pôvodnom vzťahovom význame je slovo *účelový* nocionálne pomenovanie, zatiaľ čo v novom význame ide o zreteľné expresívum. Sémantická charakteristika tohto nového významu si však vyžaduje isté korekcie. Takúto úvahu opodstatní analýza slova *účelový* v spojeniach s abstraktami vtedy, keď ho budeme sledovať v širšom jazykovom, ako aj v sociálnom kontexte. Pritom sa ukáže aj to, či ho treba hodnotiť ako melioratívum, ako prostriedok „aspoň formálnej politickej kultúry“, teda ako prostriedok, ktorý expedient použije vtedy, keď chce „zmierniť, zjemniť jednoznačné vyjadrenie“.

V spojeniach *účelová informácia*, *účelový výklad dejín*, *účelové vyhlásenie*, *účelové hodnotenie*, *účelový návrh* sa prídavné meno *účelový* naozaj uplatňuje v inom, novom význame. Ale aj v tomto druhotnom význame, ktorý sa na slovo *účelový* navrstvil v spojení s abstraktami, si ono podržalo metaforickú väzbu na svoj základný význam. Pripusťme, že v týchto spojeniach analyzované prídavné meno

používa expedient vtedy, keď „sleduje osobný či skupinový prospech“. Menej presvedčivé je konštatovanie, že „za synonymá prídavného mena *účelový* v danom význame možno pokladať výrazy falošný, nepravdivý, zavádzajúci, neúprimný, nečestný“.

V pôvodnom význame (napr. v spojení *účelová rezerva vlády*) je význam „účel“ synonymný s významom „vymedzenie, určenie, ohraničenie“. Z účelovej rezervy vlády možno čerpať iba na presne (aj zákonom) určené aktivity. V druhotnom význame sa prídavným menom *účelový* akcentuje pragmatická stimulácia adresáta, ktorou expedient sleduje istý cieľ. Účelové tu teda znamená vedomé, zámerné, cieleň vyslovenie (zverejnenie) informácií, ktoré môžu byť nielen „falošné, nepravdivé, klamné“, ale aj pravdivé. Len cieľ expedienta nemusí vždy byť, a často ani nie je, čestný, úprimný, mravný. Preto nie je náhoda, že tieto nové významy slova *účelový* vznikajú práve v spoločensko-politickej, resp. aj publicistickej sfére.

Účelová informácia teda nemusí byť „nepravdivá, falošná, klamná, vyslovená na zastretie skutočnosti“. Môže byť aj pravdivá, len sa „podsunie“ zámerne, cielene, stimulatívne. Expedient očakáva reakciu adresáta (kladnú alebo zápornú). Ide teda o význam zacielenosti, zámernosti. Zároveň je v novom význame slova *účelový* obsiahnutý aj stimul, aby adresát konal tak, ako expedient očakáva. V spojeniach slova *účelový* s abstraktami sa takto výrazne akcentuje pragmatický aspekt, snaha regulovať správanie adresáta. Napr. informácia, že niekoho podvádza manželka, môže byť pravdivá alebo nepravdivá. Podvádzanému ju niekto „podhodí“ účelovo, to znamená vedome, zámerne, no jeho pohnútky nemusia byť len falošné, zlomyseľné.

Ak aj pripustíme, že slovo *účelový* je v novom význame melioratívum, sotva možno súhlasiť s konštatovaním, že ono „zjemňujúcim spôsobom označuje priveľmi jednoznačný význam ‚falošný, nepravdivý, klamný, zavádzajúci, neúprimný, nečestný, vypočítavý‘“ a že preto politici „siahajú za menej jednoznačnými, menej tvrdými a vari aj menej známymi výrazmi“. Motiváciou na uplatnenie nových významov slova *účelový* v spojeniach s abstraktami je vedomé, zámerné = účelové predostretie istých faktov (informácií), ktoré môžu byť nielen nepravdivé, ale aj pravdivé. Isteže, takéto účelové zverejnenie istých faktov sleduje aj cieľ navigovať adresáta na falošnú stopu, prípadne ho takto zdiskreditovať pred verejnosťou, resp. ho prinútiť (stimulovať), aby konal, alebo ho aj zamestnať, odpútať od iných, preňho dôležitejších aktivít.

Naznačené nové sémantické a štylisticko-pragmatické dimenzie slova *účelový* možno ilustrovať nasledujúcim príkladom: *Bol to účelový návrh poslanca Brňáka, ktorý mal za cieľ rozbiť jednotu koalície* (I. Šimko). Na skutočnú identifikáciu prídavného mena *účelový* je nevyhnutný najmä mimojazykový kontext. Ivan Šimko v citovanej vete hodnotí návrh poslanca Brňáka, aby sa do programového vyhlásenia dostali tri požiadavky katolíckej cirkvi (pre ktoré Ján Čarnogurský vo vláde

nehlasoval za toto vyhlásenie). Nedefinuje ho však ako nepravdivý, klamný, lživý. Isteže, z hľadiska koalície ho možno hodnotiť ako neúprimný, falošný. Ani I. Šimko nevidí účelovosť tohto návrhu v jeho vecnovýznamovej, obsahovej podstate, ale v cieľi: ide o vedome, zámerne, cielene, a teda účelovo vyslovený návrh.

Pravý význam slova *účelový* v spojeniach s abstraktami J. Kačala dokladá spojeniami *účelová lož*, *účelová nepravda*, *účelové klamstvo*, v ktorých sa „v jazyku niečo dostáva do vnútorného a neriešiteľného konfliktu“. A keďže nový význam dôsledne spája so synonymami *nepravdivý*, *klamný*, uvedené spojenia hodnotí ako jazykové nezmysly.

V skutočnosti však práve tieto spojenia potvrdzujú, že nový význam slova *účelový* treba spájať so synonymami *zámerný*, *vedomý*, *cielený*. Potom sa ukáže, že sa tu v jazyku nič nedostáva do neriešiteľného konfliktu a že nejde ani o jazykové nezmysly. A tak napr. v nasledujúcom texte ide o korektné jazykové vyjadrenie, čo platí aj o spojení *účelová lož*:

Ivan Lexa tvrdí, že časť terajšej vlády, ktorá by mala byť naozaj čistá, patrí k spolupracovníkom ŠtB. Pravdaže, môže ísť a pravdepodobne aj ide o *účelovú lož*. (J. Kamenistý)

V tomto kontexte spojenie *účelová lož* nemá nezmyselný význam „nepravdivá lož“. Jeho skutočný význam vyjadrujú synonymné spojenia *vedomá*, *zámerná lož*, *vedomé*, *zámerné klamstvo*. Účelová lož je lož vyslovená vedome, cielene, zámerne = účelovo. Ani vo vete, ktorú Kačala cituje z môjho publicistického textu (*Obviniť niekoho z „účelového, t. j. politického utajovania pravdy“*, čiže *zo lži, na to treba mať argumenty*), sa slovo *účelový* nepoužíva vo významoch, ktoré sú analogické s významami synonym *nepravdivý*, *lživý* atď. Zrejme ho pomýlila vysvetľovacia spojka *čiže* (*čiže zo lži*). Pre významové vymedzenie slova *účelový* je tu však dôležitejšia identifikačná skratka *t. j.* Preto vyjadrenie *z účelového, t. j. politického utajovania pravdy* je identické s vyjadrením *z vedomého, t. j. politického (politicky motivovaného) utajovania pravdy*.

A tak niet nijakých jazykových ani logických prekážok, aby sa prídavné meno *účelový* spájalo aj s podstatným menom *pravda*. Spojenie *účelová pravda* nemusí byť „nepravdivá pravda“, ale pravda, ktorú niekto niekomu vedome podsunie, sledujúc pritom istý, spravídla politický (príp. ekonomický) zámer. Treba pripustiť, že si to vyžaduje špecifický jazykový a mimojazykový kontext. Nejde však o nič nezvyčajné; veď aj príslušný význam polysémického slova sa aktualizuje a jednoznačne vymedzuje až v kontexte.

Významový vejár nových (druhotných) významov slova *účelový* (a jeho odvođenín) je teda zrejme bohatší, než naznačuje J. Kačala. Dominantný je zrejme význam spätý so synonymami *vedomý*, *cielený*, *zámerný*. Potvrdzujú to nielen spojenia typu *účelová lož*, ale i jemnejšia sémantická analýza iných spojení s abstraktami.

Práve v takomto druhotnom význame si slovo *účelový* udržiava tesnejšiu metaforickú väzbu na prvotný význam. Medzi prvotným a druhotným významom prídavného mena *účelový* nie je totiž až taká vzdialenosť, ako to vyplýva z Kačalovho výkladu. Metaforicky motivované štiepenie významu prináša v druhotnom význame posun od konkrétneho k abstraktnému, od materiálneho, vecného k duchovnému, späťému s intelektuálnou sférou života (spoločenský, politický, kultúrny, mravný život človeka a spoločnosti).

V spojeniach s abstraktami sa na slovo *účelový* navrstvuje aj nová štylistika. Zreteľné posilnenie pragmatického aspektu prináša posun od nociónálnosti k expresívnosti. Treba uvážiť, či v druhotnom význame je toto slovo „módne melioratívum“, najmä ak mu prisudzujeme zjemnenie, zmiernenie pejoratívnosti „tvrdších“ synonymných spojení. Možno očakávať, že najmä vo význame, ktorý je synonymný s významom „zámerný, vedomý, cielený“, sa slovo *účelový* bude prehodnocovať na nociónálne pomenovanie, i keď sa nevčlení aj do paradigmy bezpríznakových slov (o lexikálno-štylistických paradigmách porov. Findra, 1981b).

Zo všeobecného (teoretického) hľadiska aj analýza slova *účelový* potvrdila, že dynamika, pohyb v sémantike lexém sa odráža aj v dynamike ich štylistiky. Nie je náhodný ani fakt, že k naznačenej dynamike v sémantike a štylistike lexém dochádza v politickej, resp. aj publicistickej sfére. Práve tu sa výraznejšie posilňujú a prípadne aj zneužívajú pragmatické možnosti textu. V tejto sfére často dochádza k zámernej regulácii vzťahu expedient – predmet prejavu – text – adresát, v záujme čoho autor hľadá taký jazykový výraz (resp. tú zložku jeho významu), aby mohol exponovať pragmatický aspekt vyjadrenia. Práve v tomto procese sa slová dostávajú do nových syntagmatických spojení, v ktorých sa aktivizujú a aktualizujú nové významy (Findra, 1998). A práve v tejto sfére potom možno hovoriť aj o pragmatickom spolitizovaní slova, čo bol – predovšetkým v prvopočiatkoch – aj prípad prídavného mena *účelový*. Ale s tým sú spojené aj ťažkosti s vymedzením druhotného významu, čo môže viesť i k odlišným interpretáciám. Preto je mimoriadne dôležitá jemná minuciózna analýza nového (druhotného) významu slova, a to nielen s ohľadom na všetky jeho (možné) kontextové uplatnenia, ale aj s ohľadom na všetky vonkajšie, sociálno-komunikačné okolnosti. Rýchle, predčasné sémanticko-štylistické závery môžu viesť k falošným alebo aspoň nepresným normatívnym záverom. K interpretačným hendikepom pritom patrí aj fakt, že hoci (nová) kontextová hodnota má ambície stať sa stabilnou zložkou sémantiky a štylistiky slova v rámci príslušnej paradigmy, práve o tzv. spolitizovaných druhotných významoch istého slova platí, že na časovej osi svoj východiskový význam nezriedka modifikujú a neraz i popierajú novým kontextovým významom. Preto je správne nové, druhotné významy synchronne hierarchizovať. Len potom možno úspešne sledovať, či, ktorý z nich a ako sa perspektívne potvrdzuje a stabilizuje. Inak povedané, je nevyhnutné skúmať, ktoré syntagmatické

(variantné, individuálne, uzuálne) významy majú ambície paradigmaticky sa ustáliť (paradigmatická invariantnosť) a potom sa fixovať v norme. V takomto zmysle aj analýza prídavného mena *účelový* pripomína závažnosť napätia syntagmatické aktualizácie – paradigmatická fixácia textových, syntagmatických inovácií. Zároveň to hovorí o potrebe a význame sociolingvistických výskumov.

Literatúra

DOLNÍK, J.: K analýze teórie jazykovej kultúry. *Slovenská reč*, 61, 1996, s. 282 – 291.

FINDRA, J. (1981a): Paradigmatické a syntagmatické zaradenie prvkov v štylistike. *Jazykovedný časopis*, 32, 1981, s. 159 – 164.

FINDRA, J. (1981b): K štylistickej klasifikácii slovnej zásoby. In: *Studia Academica Slovaca*. 10. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1981, s. 99 – 113.

FINDRA, J.: Norma, úzus, jazyková prax. In: *Jazyková politika a jazyková kultúra*. Red. J. Kačala. Bratislava, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV 1986, s. 236 – 242.

FINDRA, J.: *Jazyk, reč, človek*. Bratislava, Vydavateľstvo Q 111 1998. 112 s.

KAČALA, J.: Rozvoj významu v slovnej zásobe. Prídavné meno *účelový*. *Kultúra slova*, 29, 1995, s. 129 – 134.

KOŘENSKÝ, J.: *Komunikace a čeština*. Praha, Nakladatelství a vydavatelství H + H 1992. 90 s.

Slovenský jazyk. Ed. J. Bosák. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1998. 170 s.

Pavol Žigo

STARŠIA MÄSIARSKA SLOVNÄ ZÄSOBA*

ŽIGO, P.: Older Butcher's Vocabulary. *Slovenská reč*, 64, 1999, No. 3, pp. 142 – 149. (Bratislava)

The article deals with the characteristics of the vocabulary connected with the meat processing as well as with the preparation of meat products in the preliterate period of the Slovak language.

Rozvoj remesiel a ich neskoršie cechové usporiadanie ovplyvnili v predpisovnom období aj vývin slovenčiny. Vďaka organizovaniu remeselníckej výroby dochádzalo v oblasti slovnej zásoby k aktivizácii jazykových prostriedkov, ktoré sa vo vývinovom procese stali základom odbornej terminológie. Jednotlivé slová prechádzali z bežnej hovorovej slovnej zásoby do útvarov verejného styku, stávali sa súčasťou

* Príspevok odznel na vedeckom sympóziu *Mäsiarstvo a údenárstvo v dejinách Slovenska*, ktoré sa konalo 3. – 5. decembra 1997 v Rimavskej Sobotke.

administratívnoprávnych dokumentov, nadobúdali nadnárečový charakter a stávali sa súčasťou kultúrnych predpisovných útvarov. Z hľadiska vývinu jazyka ide o významný proces, pretože do cechových artikulov, ktoré začali vychádzať v domácom jazyku podľa pôvodných inojazyčných predlôh, postupne vedome prenikali slová domáceho pôvodu. Z tohto dôvodu sú pre výskum dejín jazyka, pre poznanie formovania kultúrnych predpisovných útvarov a staršej remeselníckej terminológie vzácné rôzne vydania cechových artikulov, živočíšnych dávok, urbárov, cenových limitácií, ale aj súpisy majetkov rozličných panstiev. Na pozadí archívnych prameňov takéhoto charakteru možno predpisovnú slovnú zásobu spätú s mäsiarskym remeslom začleniť do dvoch základných tematických okruhov. Ich spoločným znakom je, že sa veľká časť lexiky produktívnej v predpisovnom období slovenčiny zachovala v jednotlivých nárečiach (porov. Palkovič, 1987, s. 55 – 70), resp. že sa táto lexika stala východiskom neskorších odborných termínov v rovine spisovného jazyka. Genetickú charakteristiku pomenovania zvierat, ktoré súvisia aj s problematikou nášho príspevku, spracoval Š. Ondruš (1973, s. 143 – 153). Slovná zásoba s mäsiarskou tematikou, ktorá sa z predpisovného obdobia zachovala v starších archívnych prameňoch rozličnej proveniencie a žánrov, je aj svedectvom sociálnej diferenciácie jej používateľov a navyše sa v nej odráža jej dvojaký pôvod. Prvú skupinu slov charakterizujú izolexy integrujúce areál viacerých slovanských jazykov. Často ide pritom aj o také slová, ktorých základ z genetického hľadiska presahuje rámec slovanských jazykov, nachádza sa aj v ostatných indoeurópskych jazykoch, ba aj v jazykoch iných jazykových rodín. Tieto slová svedčia o starobylosti reálií, ktoré sú týmito slovami pomenované a odpradáva boli súčasťou ľudského života, lovu, spracúvania surovín a prípravy jedál. Druhú skupinu slov tvorí mladšia vrstva slovných zásoby prevzatá z iných, neslovanských jazykov. Táto vrstva slov ovplyvnila vývin staršej slovenskej remeselníckej terminológie oveľa neskôr a súvisela s migračnými procesmi, novými technológiami a spôsobmi prípravy jedál a spracúvania surového mäsa.

I. 1. K najstaršej vrstve slovných zásoby patria názvy zvierat, ktoré boli zdrojom ľudskej obživy. Takýto charakter má slovo *prasa*, ktorého pôvod je v praslovanskej podobe **porse*, resp. v praindoeurópskej podobe **porkos*, z ktorej sa vyvinula latinská podoba *porcus*, starohornonemecká podoba *farah* > *Ferkel*, resp. angl. *pork* s pôvodným významom „mladý brav“. Príklady z predpisovného obdobia slovenčiny uvádzame podľa Historického slovníka slovenského jazyka (1 – 4), slová začínajúce sa písmenami R – Ž citujeme podľa kartotéky tohto slovníka: *prasiecz prisazenjch No 10* (1652), *odlučene prasa* (1707). Túto starobylú povahu majú aj pomenovania zvierat, ktoré boli odpradáva zdrojom ľudskej obživy: *sviňa*, *vepr*; *kan/kanec*, *kra-va*, *teľa*, *brav*, *býk*, *vôl*, *ovca*, *baran*, *jahňa*, *srna*, *jeleň*, *zajac*. Slovo *sviňa* má pôvod v praslovanskej podobe **svinja*, ktorá vznikla od prídavného mena *svinъ*, lat.

suinusi, z neho sa vyvinula aj gótska podoba *swein*, nemecká podoba *Schwein*, anglická podoba *swine*. Staré slovo *veper/vepor* má pôvod v praslovanskom slove **veprь* (pôvodne gr. *καπρος*, lat. *aper* = divoký kanec), z ktorého sa v jednotlivých slovanských jazykoch vyvinuli podoby *vepř* (čeština), *wieprz* (poľština), *венп* (ruština), *vepar* (srbčina, chorvátčina), *wjapr'* (horná lužická srbčina), *japs'* (dolná lužická srbčina) aj paralely v baltských jazykoch (lotyšské *vepris*). So slovom *veper/vepor* sémanticky súvisí aj slovo *brav*, ktoré má pôvod v praslovanskej podobe **borvь*. Táto podoba má spoločný pôvod v staroindickom slove *bhárvati* = prežúvať a pôvodne sa slovom **borvь* označoval len drobný ovčí a kozi dobytok, až neskôr aj brav v dnešnom význame. Išlo teda o pomenovanie takého domáceho statku, ktorý mohol pásť aj odrastenejší chlapec (latinčina tento význam nerozlišuje, tu je na pomenovanie brava slovo *porcus*, v nemčine *Schwein*, v angličtine *hog*, ale bravčovina = *pork*; porov. vyššie): *brawy naše bol predal* (1569), *poruczam Jankowy brawa* (1685), *miškowany braw gest rezana swine* (17. stor.). Slová *kan*, *kanec* majú pôvod v slove *kaban* prevzatom z turečtiny (slovo *kaban* sa na pomenovanie brava dodnes používa u východných Slovanov a v poľštine; príklady zo starších domácich prameňov: *wepř gest rezani kanec*, 17. stor.; *prebodel diwokého kánca*, 1763). S týmito slovami súvisí aj výraz *divý*, ktorého pôvod treba hľadať v podobe **divьbь* = „rastúci bez ľudskej starostlivosti, pričinenia“, neskôr „neskrotný, rozvášnený“, no nemožno obísť ani súvislosť so slovom **dikь*, ktoré sa vyvinulo z podoby **dykь* (pozostatky východiskovej podoby sú v litovčine: *dūkti* = zúriť; podoba *dik*-sa postupne vyrovnala s podobou *div-*: *za brawa diweho*, 1611; *z diweho wepra*, 17. stor.; *geden bravec divy*, 1791). Napriek tomu, že domácim slovom *prasa* sa pomenúvala ošípaná, do administratívnych, nadnárečových žánrov prenikli adaptované podoby latinského slova so znakmi kultúrnej stredoslovenčiny: *pôrča*, *pôrčový*, *pôrčovina* vo význame „mladá bravčovina“: *dal mu bol gednu stvrtnu psenicze, gedno puorcza* (1648), *puorčoweho neb bravčoweho masza* (1663), *puorčzowa pečena* (1670), *chudu puorcowjnu po dwa grajciare tize inspectores possacowati magy* (1688), *puorcowyna čuo naglepssya* (1679; Žilák, 1988, s. 266). Pomenovanie ďalšieho druhu dobytky – slovo *krava* – má pôvod v praslovanskej podobe **korva* (poľ. *krówa*, rus. *корова*), z predspisovného obdobia sa toto slovo zachovalo v zápisoch typu *krawa nabehana telna se zowe* (1666), *ktera mnoho ručy krawa, ta naymeney mleka dawa* (18. stor.). O praslovanskej podobe tohto slova vyslovujú jazykovedci pochybnosti (porov. Machek, 1957, s. 233), no keďže tento slovný základ sa vyskytuje v staroindickom slove *čarvati* = prežúvať, predpokladá sa, že s týmto základom súvisia aj nemecké podoby *Kuh*, resp. anglické *cow*. So slovom *krava* súvisí aj pomenovanie jej mláďaťa – *teľa*: *koža s telata nagwačga* (1658), *umrlczia kosska s telata* (1606), resp. mladej kravy pred prvým otelením – *jalovica*: *dwe gelowice* (1564), *yalowice rysawa* (1633), ale aj samčieho jedinca tohto druhu, ktorý sa po-

menúva slovami *býk*, *bujak* a *vôl*. Slovo *teľa* má pôvod v praslovanskej podobe **teľę*. Okrem slovanských jazykov v českej podobe *tele*, poľskej *cielę*, ruskej, ukrajinskej a bieloruskej *теля*, srbskej, chorvátskej a slovinskej podobe *tele*, hornolužickej *ćelo*, dolnolužickej *šele* sa tento slovný základ zachoval len v baltských jazykoch (lotyšské *telens*, *telš*, východolitovské *tēlias*), v ostatných jazykoch pomenovanie vzniklo z iného základu (lat. *vitulus*, angl. *calp*, nem. *Kalb*). Na tomto mieste treba spomenúť aj slovo *junec* = mladý samec hovädzieho dobytká: *dwa juncze zapražne* (1597), *iunci robotne* (1683). Aj slová *býk* a *bujak* súvisia s touto významovou skupinou a vznikli zo spoločného základu. Slovo *býk*, praslovansky pôvodne **bykъ*, vzniklo zo základu **bukati* (analogická samohlásková zmena je v slovách *dúchati* a *dych*), resp. *bujati*, ktoré znamenalo „nespútane sa správať“: *Gallyk Petrykowi dal byka gedneho* (1559), *geden biko a gedna telica* (1710). Slovo *vôl*, pôvodne praslovansky **volъ*, má pôvod v starom slove *vole* (z toho nemecké (*sch*)*wellen*) vo význame „nadúvať sa“. Do skupiny zvierat, ktoré boli v najstarších časoch zdrojom ľudskej obživy, patrí ovca, baran, jahňa, srna, jeleň a zajac. Pôvod slova *ovca* je v starej indoeurópskej podobe **ovis* (takisto v latinčine), z ktorej sa vyvinula cez praslovanskú podobu **ovъca* do podôb v dnešných slovanských jazykoch: v ruštine a bieloruštine *овца*, v ukrajinčine *овуца*, v poľštine *owca*, v hornej lužičtine *wowca*, v dolnej lužičtine *wejca*, v srbčine, chorváčtine a slovinčine *ovca* (*kdiss gest mokro a desst prsy, owcze wen hnatj nedaj*, 1560; *troge nožnjc na strihanja owyecz*, 1725). Nejasný, pravdepodobne praeurópsky je pôvod slova *baran*, ktoré sa vyskytuje vo všetkých slovanských jazykoch. Hláskové paralely tohto slova sú v gréckej podobe *βαριχοι* = jahňatá, v talianskom slove *bero* = baran, *bera* = ovca, resp. vo francúzskom slove *berri* (*buchat do dwerj yako baran hlavov*, 17. stor.; *našich plemanych baranou zajali*, 1789). So slovom *baran* súvisí aj slovo *škopec*, *škopček* (= vykastrovaný baran): *Juhasz mal skopi 12* (1696), *skopčseky 25* (1788). S predchádzajúcimi slovami súvisí aj slovo *jahňa*, ktoré sa vyvinulo z praslovanskej podoby **agne* (lat. *agnus*, grécky *agnos*): *pahrbkowe poskakowalj gako gahnata* (1730), *neskoro narozené gahnata* (1763). S predchádzajúcimi slovami sa spájajú aj slová *lanšťa*, *lanštiak*, ktorými sa pomenúva mláďa zvierat narodené v minulom roku: *baranuow starich roczakuow, a lanskich baranuow 8, 2 czapuow starich, lansstgakow czapuow* (1595), *z magera banowskeho zdechleho lonsstatja* (1650). Z predspisovného obdobia slovenčiny do tejto skupiny slov patria aj pomenovania zvierat typu *cap* (*kuoz z czapy y z sskopy*, 1614; *cap, kozel wymysskowanj*, 1763), *droby* (*droby z brauwuow*, 1640). Do tejto skupiny možno priradiť aj pomenovania divých lovných zvierat, ktoré síce v predspisovnom období neboli rozšírenou súčasťou jedálneho lístka, možno však predpokladať, že v starších vývinových obdobiach boli častým zdrojom obživy. Ide o pomenovania srna, jeleň, laň a zajac. Slovo *srna* má pôvod v praslovanskej podobe **sbrna*, súvisiacej s latinským slovom *cervus* = jeleň, resp.

cornu = roh. Slovo *jeleň* patrilo v praslovanej čine k femininám, jeho pôvodná podoba bola **olnъji*, príbuzná je litovská podoba *alnis*, grécka podoba *ελλοζ*, ale aj arménske slovo *el-n*, resp. iránske *elain* = *laň* (*ktoz chowa psa, wlka anebo gelene*, 1473; *dwa gelene nam ussly*, 1617 – 1619; *ulowil zwira welike gako lany*, 1478; *zabili lany*, 1565). Slovo *zajac* sa vyvinulo z praslovanskej podoby **zajęcъ*, ktorá má pôvod v tvare *zъjajQ* = otvárať ústa; motivačným činiteľom pomenovania tohto zvieratá bol nápadný znak – roztvorená horná pera, ktorá bola aj občasnou ľudskou vrodenuou chybou. Zajac nebol v staršom období obľúbenou lovnou zverou pre poveru, že spí s otvorenými očami a že táto vlastnosť sa môže preniesť aj na človeka.

2. Z hľadiska spracúvanej tematiky je najfrekvencovanejším výrazom slovo, ktorým sa odpradáva pomenúvajú svalové časti živočíšneho organizmu používané obyčajne ako potrava – slovo *mäso*. Pôvod tohto slova je v starej praslovanskej podobe **męso*, z ktorej sa v rôznych slovanských jazykoch vyvinuli približne rovnaké hláskové podoby (porov. české *maso*, poľské *mięso*, hornolužické *mjaso*, dolnolužické *měso*, ruské, ukrajinské a bieloruské *мясо*, srbské, chorvátske, slovinské *meso*). Starobylosť tohto pomenovania potvrdzuje aj to, že pôvodný základ tohto slova sa nachádza aj v latinskej podobe *membrum* = úd, časť tela a z tohto pôvodného významu sa vývinovým procesom v jazyku špecifikoval význam „svalové časti živočíšneho organizmu používané obyčajne ako potrava“. Praindoeurópsky základ tohto slova je aj v staroindickom pomenovaní *mamsâ*, staropruskom výraze *mensâ* a v dnešnom anglickom slove *meat* (porov. Machek, 1957, s. 287). Staroslovienska podoba **męso* a jej deriváty sa vyskytujú v písomných pamiatkach z 9. stor. a v ich neskorších edíciách. Z predpisovného obdobia slovenčiny sa toto slovo v podobe *mas(s)o*, *me(s)so* zachovalo vo veľkom množstve pamiatok (na ilustráciu vyberáme z priesťahových dôvodov vždy len reprezentatívny príklad): *wzal kussy y z massem* (1558), *warené messo* (1764). Z pomenovaní častí tela zvierat treba ešte spomenúť slová *bok* (*brucho, nohy a boky naposledy ostriháme*, 1779), *chrbtina/chrbtovina* (*swinskych noch, herbtowiny*, 1657; *weprowu chrbtinu, ze swin slaniny, nohy, chrptowiny*, 1713), *podbrušie* (*sumen: svinske podbrussi*, 18. stor.), *podhrdlina, podhrdlie* (*predny strana hrdla ge podhrdlina*, 1666; *strana predni [hrdla] gest podherdly*, 1685), *krkovička* pomenovaná ako *krková pečena* (*glanfulla suila: krková pečena*, 1762). Okrem týchto slov patria do staršej slovnej zásoby s mäsiarskou tematikou aj domáce slová typu *koža, škura/skura, kosť, roh, loj, slanina, piecť, údiť*. Na slove *koža* možno vysvetliť najstaršie praslovanské hláskové zmeny, ku ktorým patrila aj zmena spoluhlásky v susedstve hlásky *j*: slovo *koža* sa vyvinulo z pôvodnej podoby **koz-ja* po zmene *zj > ž* (takisto v slovách *nos-ja > noša, vol-ja > vol'a > vól'a*). Z predpisovného obdobia sa zachovalo veľa príkladov; na ilustráciu uvedieme aspoň reprezentatívne príklady typu *prerazil kožu do krwe* (1746), *z welkiego wola uher-skiego koža* (1769). Slovo *škura/skura* je zriedkavé, pôvod má v poľštine, kde

znamená „koža“ (z *owčimi skurámi swé nohi y take podesswe zopatrugú*, 1778; *clowek v prostrednim veku, careviki z neviobeneg skuri, platenu tanistru mel*, 1785). Pôvod slova *kost'* je v praslovanskej podobe **kostb*, ktorá po zmene *ss > st* geneticky súvisí s latinskou podobou *ossis*, resp. gréckou podobou *οσσειον* či staroinďickou podobou *ásthi*. V starších dokladoch z predpisovného obdobia slovenčiny možno uviesť doklady typu *dve križne kosty* (1754). Slovo *roh*, pôv. praslovansky **rogъ*, je starý prajazykový termín s významom „čnieť“ (porov. lat. *cornu*, nem. *Horn*, angl. *horn*, resp. nem. *ragen* = čnieť). Ide o tzv. nostratický termín, t. j. slovo, ktoré sa vyskytuje aj v geneticky nepríbuzných jazykoch (napr. gruzínske slovo *rka* = roh, patriace do kartvelskej jazykovej rodiny). Staré slovo **lojb* má pôvod v starom slovanskom slovese **lějati*, ide teda o starý denotát, ktorý sa spracúval tope- ním, „liatím“ (*loga howazeho gedna dježa*, 1689; *log koňe nemagj, ale salo*, 18. stor.). Takúto motiváciu možno nájsť aj v slove *mast'* (pôv. **maz-tb*), ktoré vzniklo zo starého slovného základu *maz-*, t. j. to, čo sa maže, natiera: *u fatenskj ukradla braučowu mast* (1764), *smjessag spolu husacú mast', lenowy oleg a vtrenjm ces- nakom a tjm svinu mast* (1787). Starý spôsob spracovania, resp. konzervovania po- travín sa odráža aj v pôvode slov *slanina*, *rôsol*, *piecť*, *údiť*. Pôvod slova *slanina* je v podobe **solbnina*, t. j. potravina (na)solená, preto, aby sa neznehodnotila (v zá- klade slova je teda *sol-*, lat. *sal*: *slanyn pultw dwaczet fl. 25* (1529), *ze swin slaniny, nohy, chrptowiny* (1713). Tento základ je len v slovanských jazykoch (porov. nem. *Speck*, angl. *bacon*). Od základu *sol-* je utvorené aj slovo *rôsol* (vzniklo z psl. **roz- solb*). V slovese *piecť* je zachovaná najstaršia praslovanská hlásková zmena *kt > ct'*, ktorá je v jednotlivých jazykoch variantná (porov. pôv. stsl. *neumu*, rus. *neчь*, ukr. *nekmu*, poľ. *piec*, srb. a chorv. *peći*), a nachádzame v ňom aj starý praindoeurópsky pôvod: nem. *backen*, angl. *to bake*. Sloveso *údiť* má zasa pôvod v praslovanskej podobe *vQditi* = teplom alebo dymom konzervovať (analogicky lat. *fumo siccare*). Od neho vznikli neskôr odvodené podoby *údený/uzený*, ale aj neproduktívna podoba *udlý*: *udlé maso wariewaly* (1776).

3. Okrem pomenovania zvierat, ktoré sa stávali zdrojom potravy, tvorili súčasť mäsiarskej terminológie domáceho pôvodu aj slová súvisiace so spracovaním mäsa, prípravou jedál a patrili sem aj názvy hotových výrobkov. Túto skupinu tvoria slová *mechúr* (*mechur den. 54*, 1643), *kl(o)bása* (pôvod tohto slova je nejasný, pravdepodobne pochádza z poľského základu *kielb-*, ktoré znamenalo klobásu z rýb; porov. Machek, 1957, s. 205: *na ffryštuk klobasu*, 1585; *dwe klbasy a gednu sliepku*, 1692), *pôlt* (= širší pás slaniny určený na údenie, resp. vyúdený: *slanyn pultw dwacz- zet fl. 25*, 1529; *na gednom puolti porebrye a z kožu virezane*, 1607), *porebrie* (= mäso z rebier niektorých zvierat: *porebrie na pečienky, brawčowe porebrie*, 1714), *topiť* (rozpúšťať vplyvom tepla: *topenj sádla, tuku*, 1763), *škvariť* (*sskvarit na frusstik wčas rano*, 1794; odtiaľ aj slovo *škvarka*: *gazdina nareže hodne sskwarky*

ze slaniny, 1759), *pražit'* (na hlinenog panwe pražj, 1666), *obar/ovar* (*owar vulgus obar ius illud in quo viscum et cepexabones (?) et lucanicae porcorum decoquantur, obar, owar*, 18. stor.), *nadievany* (*nadyewane žaludky = tlačanky*, 1666; *faliscus: nadjwany swinsky žalúdek, venter faliscus, nadywane gelito, ugec nadywany = tlačanka, jaternica*, 1763), *ja'erňica, játra* (praslovanská podoba tohto slova v podobe **jetro* znamenala pľúca, ľadviny, slezinu a je spätá so staroindickým tvarom *antrá*, resp. s podobou *en-tro*, s ktorou súvisí aj latinská forma *interior: masar robj gelita, gadernice*, 1666; *gaternicze pre officierow*, 1722; *husacé gátra*, 1763) a *jelito*. Týmto slovom sa pôvodne pomenúvalo len hrubé črevo, na pomenovanie tenkého čreva sa používal pôvodný výraz *črevo* (psl. **červo*). V predpisovnej slovenčine slovo *jelito* znamenalo: 1. črevo, žalúdok (*tučny sslyem jelita yako mentsya blanka okružlya*, 1666), 2. jaternica, krvavnica (*za klobasu, za gelito den. 6*, 1585; *venter faliscus: nadywané gelito*, 1763). Do tejto skupiny slov možno zaradiť aj slovo *huspenina* (*flassa cinova na varení kapunoveg huspenini*, 1683; *wariti, pokud nezhustne gako huspenina*, 17. stor.), namiesto slova *tlačanka* sa v starších archívnych prameňoch vyskytuje opisný termín *nadievany svinsky žalúdek*, resp. aj výraz *ujec* (*nadjwany swinsky žalúdek, ugec nadywany*). Do tejto skupiny slov patrí aj *krvavica/krvavnica/krvavička* (= jaternica pripravená z krúp a krvi: *Blutwurst: krwawnice*, 1707; *wzalj sme mu klobasy, jadernice, krwawice, kdi prissel*, 1685; *s kerwi naplnena klobasa, kerwawica*, 1779; *klobasy dwe, yadernjcku a krwawičku*, 1688).

II. Osobitnú skupinu termínov z oblasti mäsiarskej slovnej zásoby z predpisovného obdobia slovenčiny tvorí mladšia vrstva slov, ktorá súvisela s novšími spôsobmi spracovania mäsa a prípravy jedál. Veľká časť tejto terminológie nadväzuje na predchádzajúce vývinové obdobie jazyka, časť z nej je však spätá s vývinom spoločnosti a je ním podmienená. Ide najmä o pomenovania, ktoré sú nedomáceho pôvodu a pokladáme ich za remeselnícke termíny prevzaté z iných, neslovanských jazykov. Do tejto skupiny slov teda patrí slovo *karmina* (= hostina po zabíjačke, z nem.: *gakímkoliw tak nazwaním karminám*, 1794), *šunka*, resp. *šoldra* (z pôv. nem. *Schunke*, teraz *Schinke: dal za brawcza na ssunky*, 1777; *14 funtow ugyeneho masa, sunky 8*, 1763; *perna furmosa: ssúnka úd'ená*, 1763; (*povinni dati*) *jednu šoldru z brava aneb den. 13*, 1625), *prejt* (z nem. *Brei* = kaša), *švankes* (z nem. *Schweinkäse*), *hurka* (z maď. = jaternica: *tubulus: hurka*, 1706), novšie slovo *saláma* (pôv. talianske *salami* = nasolené mäso v náleve: *techdy mlúwil tamten, kde osluw jedá w saláméch (:w klobásách:)*, 1795; slovo *saláma* je motivované slovom *sol'*, porov. vyššie).

Rozbor historického pramenného materiálu z predpisovného obdobia slovenčiny ukazuje, že obidve skupiny slov s mäsiarskou tematikou – slová domáceho pôvodu i slová prevzaté z neslovanských jazykov – od 16. po 18. stor. neboli len súčas-

ťou slovnjej zásoby na úrovni základných dorozumievacích prostriedkov, ale tvorili významnú časť verejných dokumentov, stávali sa súčasťou kultúrnych predpisovných útvarov a východiskom kodifikovanej podoby slovenčiny. Uplatnením delimitačných kritérií sa veľká časť tejto slovnjej zásoby stala súčasťou prvej kodifikovanej podoby slovenského jazyka už v Bernolákovom päťzväzkovom Slowári Slowenskom-Česko-Latínsko-Ľemecko-Uherskom (1825 – 1827). Staršie archívne prameňe z predpisovného obdobia slovenčiny odrážajú aj vzťah prirodzeného vývinu spoločnosti, techniky, výrobných procesov a jazyka, a nemenej dôležitý je aj vzťah medzi starším obdobím jazyka a stavom v súčasných nárečiach. Väčšina termínov z predpisovného obdobia slovenčiny sa zachovala v lexike slovenských nárečí: ide o také termíny, ktorých denotáty sa z vývinového hľadiska nezmenili (*jelito, klobása, obar/ovar, slanina, šunka*). Porovnaním staršej mäsiarskej terminológie z predpisovného obdobia slovenčiny so stavom v slovenských nárečiach možno zistiť aj zmeny spôsobené vývinom novších spôsobov spracovania mäsa: v predpisovných prameňoch sa napr. nestretávame s termínom *mlínok/mlínek/mlinček*, resp. s pomenovaním *mašinka*, pretože mäso sa pri spracúvaní krájalo a tak sa (napr. odrezaným kravským rohom na spôsob lievika) plnilo do čriev. O tomto procese svedčia staršie záznamy typu (*mäsiar*) *črewa krwu a maseu bez kosti nadyewagjce klbasi robj* (1666), *nadelo se klobas* (1721). Takisto sa v predpisovnom období nestretávame so slovom *saláma*, ktoré je mladším prevzatím z taliančiny (porov. vyššie), hoci rovnako prevzatý termín *kl(o)bása* je doložený aj v predpisovnom období. Charakteristika staršej remeselníckej terminológie je teda významným zdrojom utvárania spoločného obrazu o vývine slovenčiny v jej predpisovnom období a charakteristiky vývinových tendencií, ktorých výsledkom je na úrovni spisovných útvarov stav v súčasných nárečiach a na úrovni spisovného jazyka odborná terminológia vychádzajúca z kultúrnych predpisovných útvarov.

Literatúra

Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 1. – 4. Red. M. Majtán. Bratislava, Veda 1991 – 1995.
MACHEK, V.: Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. 1. vyd. Praha, Nakladatelství ČSAV 1957. 628 s.

ONDRUŠ, Š.: Genéza slovanských pomenovaní domácich zvierat. In: Zborník jazykovedných štúdií na počesť VII. slavistického kongresu vo Varšave. Red. Š. Krištof. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1973, s. 143 – 153.

PALKOVIČ, K.: Nárečová terminológia súvisiaca so zakáľačkou. In: Jazykovedné štúdie. XXI. Dialektológia. Red. I. Ríпка. Bratislava, Veda 1987, s. 55 – 70.

ŽILÁK, J.: Cenová limitácia liptovskej stolice z roku 1679. In: Stredné Slovensko. 7. Zborník Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici. Red. I. Kupec. Banská Bystrica – Martin, Osveta 1988, s. 257 – 268.

DISKUSIE A ROZHLADY

Ján Kačala

SMEROVANIE RYTMICKÉHO ZÁKONA (2)

KAČALA, J.: Trend of the Rhythmic Law (2). Slovenská reč, 64, 1999, No. 3, pp. 150 – 157. (Bratislava)

The author assumes a critical attitude towards the assertion of L. Dvonč's paper „Rytmičné krátenie v spisovnej slovenčine“ (Slovenská reč, 63, 1998, No. 5, pp. 291 – 299) which says that only a limitation of the phonological rhythmic law validity is observable in standard Slovak. The author proves that first of all a continual confirmation of the rhythmic law systemic existence as well as its regular operation in speech are visible in contemporary Slovak language.

Vo vedeckej diskusii, ktorá by podľa mojej mienky pozitívnym prekonávaním objektívne jestvujúcich protirečení (vo filozofickom zmysle) aj nedorozumení (vo vzťahoch odborníkov) mala smerovať k vyššej kvalite vedeckého poznania, som sa ešte nestretol s takým nekvalifikovaným postupom, aký som našiel v polemickom príspevku L. Dvonča Rytmičné krátenie v spisovnej slovenčine, uverejnenom v 5. čísle Slovenskej reči (1998). Na s. 292 tu autor píše: „Podľa najnovších PSP [Pravidlá slovenského pravopisu] (1998, s. 117 – 119) pravidlo o rytmičnom krátení (Pravidlá používajú tento termín) sa uplatňuje v šiestich prípadoch. Zatým sa vypočítavajú výnimky z tohto pravidla, ktorých je tu dvanásť. Tento počet nie je úplný, lebo výnimkou je aj podoba *mliečnik*, ktorá sa v týchto Pravidlách spomína popri podobe *mliečňak* (s. 256), k výnimkám patria aj slová *orientácia*, *orientálec*, *orientálny* s dvojhĺaskou *ie* a dlhým *á* po tejto dvojhĺaske (Kráľ, 1984, s. 409), *preorientovať* (ibid., s. 455). Ak sa nejaký zákon dodržiava v menšom množstve prípadov, ako je počet prípadov, v ktorých sa nedodržiava, je takýto zákon sotva zákonom.“ – Je to typický registrátorský a povrchný a celkom asystémový prístup, ktorý sa drží počtov, t. j. akoby „pevných“ údajov, ale vonkoncom neberie do úvahy rozdielnosť prípadov zahrnutých v týchto údajoch a najmä si vôbec nevšima rozdielnu váhu porovnávaných prípadov. Máme tu na mysli to, že kým v časti o dodržiavaní rytmičného zákona sa v PSP uvádzajú paradigmatické prípady, ktoré majú veľmi široké vyústenie do početných tvarov konkrétnych slov, zatiaľ v časti o nedodržiavaní rytmičného zákona sa najmenej v polovici prípadov vyratávajú jednotlivé tvary, ako je gen. pl. typu *piesní*, alebo dokonca jednotlivé výrazy a len v menšej časti ide o paradigmatické prípady (za také pokladáme povedzme zvieracie adjektíva typu *pávi* alebo slovesá typu *zvážniť*). Aj pri týchto vý-

nimkách s paradigmatickým rozmerom máme však pred sebou počtom obmedzené, vypočítateľné prípady a z nich povedzme činné minulé prídavné vonkoncom nepatrí medzi živé prostriedky nášho jazyka, ktoré by mali aj vysoký výskyt v reči. Navyše ani počty nie sú v poriadku, veď pod niektorými bodmi pri uplatňovaní rytmického zákona sa v PSP uvádza ďalšie členenie podľa písmen abecedy. Keby sme postupovali iba touto metódou spočítavania, bolo by treba prirátat' aspoň odseky uvedené písmenami abecedy, a tak by vyšiel výsledok desať, nie šesť. Pritom však stále platí to, čo sme povedali o rozdielnej systémovej váhe týchto pravidelných prípadov v porovnaní s prípadmi, ktoré sa hodnotia ako výnimky. Na druhej strane prípady zložených slov typu *viacmiestny*, *druhýkrát*, ako aj predponové slová typu *nátierka*, *zásielka*, *súčasťka* jednak predstavujú osobitnú problematiku, lebo tu nemáme pred sebou neskrátenú kvantitu v gramatickej alebo slovotvornej prípone, a jednak sa dajú vyvážiť podobnými prípadmi, v ktorých sa rytmický zákon (prípadne regulácia dĺžky v slove) pravidelne uplatňuje (napríklad *piatykrát*, *jedenástykrát*, *výčín* [od *vyčínať*], *prítok* [od *prítieť*], *návod* [od *naviesť*], *niešť*, ale *nesiem*).

Ako jednotlivosť možno v súvisi s uvedeným výpočtom výnimiek z rytmického zákona pripomenúť, že L. Dvonč na jednej strane obhajuje (treba povedať, že odôvodnene) presné chápanie rytmického zákona v zmysle progresívneho pôsobenia kmeňovej kvantitivy na neutralizáciu kvantitivy v príponovej slabike, na druhej strane však v rozpore s týmto chápaním medzi výnimky z „rytmického krátenia“ zahŕňa spomínané prípady typu *viacmiestny*, *druhýkrát*, *niečí*, *nátierka*, *zásielka*, *súčasťka*. To všetko v zápale za rozmnoženie a rozmnožovanie výnimiek; menší zápal by možno priniesol vyváženejšie výsledky. Ale vrátim sa k meritu veci.

Aby som vysvetlil, čo myslím spomínanou váhou porovnávaných prípadov: nemožno tu brať bod ako bod, t. j. povedzme nemožno porovnávať typy *krátky* a *cudzí* s typom gen. pl. *básní*, veď pri typoch *krátky*, prípadne *cudzí* pri jedinom slove môžeme narátat' (keď berieme do úvahy aj tvary homonymné podľa kategórie gramatického rodu) dovedna tridsaťtri tvarov, v ktorých sa uplatňuje rytmický zákon, a tie tu stoja proti jednému tvaru gen. pl. *básní*. Ako zdanlivo rovnocenné by sme azda mohli porovnávať adjektívne typy *krátky*, prípadne *cudzí* a z druhej strany *pávi*. Ale aj tu treba brať do úvahy najmä kvalitu a rozsah množiny výrazov stojacich za typmi *krátky* a *cudzí* a na druhej strane za typom *pávi*: kým množina adjektív patriaca do typov *krátky* a *cudzí* nie je obmedzená nijakým sémantickým hľadiskom, typ *pávi* predstavuje iba adjektíva utvorené zo zvieracích názvov, aj to len ich veľmi malú časť. Navyše k typom *krátky* a *cudzí* sa zaraďujú aj adjektíváliá, t. j. výrazy istými svojimi významovými, ako aj výrazovými vlastnosťami pripomínajúce prídavné mená, konkrétne sú to trpné prídavné a činné prítomné prídavné ako slovesné tvary, ako aj viaceré druhy čísloviek (medzi adjektíváliá patria aj viaceré druhy zámen, ale tie z hľadiska uplatňovania rytmického zákona nie sú relevantné). Pritom tieto pády adjektív a adjektíválií

sa realizujú vo veľkom množstve tvarov nekonečného počtu slov. Čiže prípady, ktoré porovnáva L. Dvonč, sú v absolútnej miere neporovnateľné.

Pre Dvončovú pracovnú metódu je oddávna charakteristické zaznačovanie jednotlivých a často veľmi kuriózných prípadov porušovania rytmického zákona v písomných prejavochoch, pričom regulárne použitie daného slova či tvaru neberie do úvahy. Ide priam o vyzdvihovanie prípadov nedodržiavania rytmického zákona v takých jednotlivých slovách ako *mliečnik*, *orientálec*, *terénik*, *preorientovať*, *drôtiak*, ktoré mi vo vážnej vedeckej diskusii prichodí ako nevhodné a vecne neodôvodnené. Prípad s náhodným výrazom *drôtiak*, ktorý autor zaznamenal v 1. polovici 50. rokov a ktorý dnes nikto nepozná a nepoužíva, ba nepozná ho ani L. Dvonč, by sa mohol stať priam vzorom nepresvedčivej, ba pochybnej vedeckej argumentácie. L. Dvonč sa nezaujíma ani o prípady, v ktorých sa oproti staršej kodifikácii, nepriaznivej k rytmickému zákonu, v reči jednoznačne presadili podoby so skrátenou príponovou slabikou, ako je to v adjektívach *kolibričí*, *chrobačí*, *slimačí*. Nevšima si ani niektoré jednotlivé prípady, pri ktorých sa priamo pred našimi očami odohráva zápas medzi podobami s neskrátenou dĺžkou, ako sú *súcítiť* a *súputník*, a podobami so skrátenou slovnou dĺžkou *súcitiť* a *súputník*, ktoré v súčasnej jazykovej praxi už prevládali (dvojici *súputník* a *súputník* venujeme pozornosť v osobitnom príspevku). Spytujeme sa teda: Aj to sú doklady obmedzovania platnosti rytmického zákona?

Ako vidno už z týchto úvodných odsekov, aj v tomto našom druhom príspevku o smerovaní rytmického zákona v spisovnej slovenčine nám treba hovoriť predovšetkým o metóde práce L. Dvonča, ktorý vo svojej vedeckej praxi ponúka čiru pozitivistickú metódu, ktorá sa obmedzuje na zhromažďovanie, pozorovanie a triedenie vonkajších javov jazyka, ale podstata veci sa tak stráca. Keď sa totiž neúmerná váha pripisuje jednotlivostiam, javovej stránke, nemôže sa postihnúť všeobecné, ba to, čo sa taký prístup usiluje postihnúť, skresľuje jestvujúci stav a protirečí skutočnosti. Uvedené narábanie s počtami prípadov uplatňovania sa rytmického zákona a výnimiek z neho, ako ich rýdzo technicky (!) prinášajú Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1998 na s. 117 – 119, je názorným príkladom takej metódy: zhromaždia a zrátajú sa prípady a porovnáva sa to, čo sa porovnať nedá. Druhou stranou tej istej mince je priame opovrhovanie systémovou metódou, tak ako som ňou pracoval (ako som ju uplatnil) v prvom príspevku o smerovaní rytmického zákona. Je pozoruhodné, že L. Dvončovi priamo prekáža moja argumentácia systémovými faktami a súvislosťami a dáva to aj primerane výrazne najavo. Uvediem dva krátke citáty: „Podľa J. Kačalu nesystémovosť (vždy len systém, systémový, nesystémový atď.) v prípade podoby *bájkar*, ale *mliekár* atď. pripomenuli všetci vedeckí recenzenti týchto Pravidiel“ (s. 294). – „Vraj som úplne obišiel celý rozvinutý systém (zase systém) uplatňovania rytmického zákona po dvojhláskovej kvantite pri skloňovaní podstatných mien, prídavných mien, časovaní sloviac“ (s. 295). – Je to tak, že vo svojom prvom prís-

pevku som vyslovil najväznejšie výhrady práve vo vzťahu k Dvončovej pracovnej metóde, ale zároveň som ukázal, že jej bezprostredným výsledkom sú nevhodné závery, ktoré robí L. Dvonč. Čiže smer Dvončovej kritiky vo veci systémovej metódy, tak ako som ňou pracoval vo svojom príspevku, chápem aj v súvisi so sformulovanými závermi. Keby mi L. Dvonč bol ukázal, kde moja metóda zlyháva, bol by som býval nútený zamyslieť sa nad sebou. Dvončova kritika však smeruje proti systémovej metóde vo všeobecnosti. A práve takýto postoj u vedeckého pracovníka mi je nepochopiteľný. Veď systémovej metóde sa ako súbor overených vedeckých postupov dnes vo vede uplatňuje všeobecne a stále sa zdokonaľuje. Je to predsa jeden z najväčších výtvarných súčasných svetovej vedy, pomocou ktorého sa dosiahli mnohé vynikajúce vedecké výsledky v početných vedných odboroch. V jazykovede sa táto metóda spája s menom zakladateľa modernej európskej jazykovedy Švajčiara Ferdinanda de Saussura (1857 – 1913). Zároveň musím upozorniť, že ak sa mi tu pri mojom dôraze na potrebu posilňovať pri kodifikácii systémovej zákonitosti podáva akási jednostrannosť, prípadne nerešpektovanie pohybu či dynamiky v jazykovej praxi, nie je to pravda. Pravda je taká, že jazykovú prax sústavne veľmi pozorne sledujem (o tom napokon svedčí aj jazykový materiál, ktorý som v súvisi s rozoberanou témou zozbieral a uverejnil v práci o zákone o slovnej kvantite r. 1995), no na rozdiel od číreho pozitivistického prístupu tento materiál aj dávam do jasného vzťahu s príslušnými zákonitosťami jazyka podľa toho, či sa tieto zákonitosti ďalej podporujú a rozvíjajú alebo nie, a hodnotím ho aj z hľadiska jeho súladu či nesúladu s normou a kodifikáciou. O výsledkoch tohto zhodnotenia verejne vyslovujem svoj odborný postoj. Nikdy mi teda nebolo ľahostajné, či istý nový prvok je alebo nie je v súlade s vnútornými zákonitosťami jazyka a či tieto vnútorné zákonitosti posilňuje alebo potenciálne zoslabuje. Pravdaže, to ešte neznačí, že aj pri jeho nesúlade s danými zákonitosťami tento prvok odmietam a že jeho osudy nesledujem aj ďalej. Na s. 292 L. Dvonč varuje, že „v mene systému sa však odmieta akýkoľvek pohyb v jazyku“. Nevie, či autor tento výrok vzťahuje aj na mňa, no ja sám sa necítim adresátom takej výstrahy, lebo som vo svojom jazykovednom diele už preukázal kvalifikovanosť aj vo vedeckom opise pohybu v súčasnom jazyku. Ak si L. Dvonč myslí iné, nech mi zacituje aspoň jeden nevyvrátiteľný výrok s obsahom, ktorý potvrdí jeho tézu. Myslím, že najmä atribút *akýkoľvek* v Dvončovej formulácii svedčí o jeho zaujatosti a neobjektívnosti, o neochote pozorne čítať a vecne vnímať cudzie odborné stanovisko. Ale zvrátiť tento stav už nie je v mojich silách. Ak sa tu širšej odbornej verejnosti predkladá akási hrozba, že slovenská jazykoveda nesleduje pohyb v jazyku, treba takéto interpretovanie odborných otázok odmietnuť ako neodôvodnené a nepravdivé. O tom svedčí takmer celá súčasná slovenská jazykovedná produkcia.

Ešte inou stránkou Dvončovej pracovnej metódy je to, že si medzi odborníkmi preberá a u niektorých spochybňuje ich kompetentnosť vyjadriť sa o istej téme. Konkrétne tak pristupuje k autorom recenzií PSP z r. 1991. Vraj sa títo odborníci „otázkou uplatňovania pravidla o krátení dĺžky po predchádzajúcej dĺžke v nejakých štúdiách alebo iných príspevkoch nikdy nezaoberali, takže ide iba o vyslovenie mienky bez nejakej hlbšej alebo hlbkej argumentácie a zdôvodnenia stanoviska“ (s. 294). O „hlbšej alebo hlbkej argumentácii a zdôvodnení stanoviska“ môžeme každý mať svoju mienku; napokon aj v mojich polemických textoch je reč práve aj o tejto hlbke argumentácie. Za závažnejšie tu však pokladám to, že keď graduovaný odborník, ktorý aktuálnu odbornú otázku dobre pozná (z literatúry, z vedeckej i pedagogickej praxe) a má k nej premyslený odborný postoj a tento odborný postoj verejne vysloví, robí tu niekto akési triedenie odborných postojov a neberie tento postoj vážne, lebo mu to nehrá do karát. Nemá azda odborník právo vyjadriť svoj odborný (v danom prípade jazykovedný) názor, aj keď ho v danej súvislosti podrobnejšie nezdôvodní? Najmä keď dôvody sú z odbornej literatúry známe a jasné a keď daný žáner nie je ani vhodný na uvádzanie „hlbšej alebo hlbkej argumentácie a zdôvodnenia stanoviska“? Ako tomu rozumieť?

Ďalšou stránkou Dvončovej pracovnej metódy je „upravovanie si“ mojich postojov tak, aby ich mohol kritizovať. Za takýto postup pokladám to, keď mi pripisuje názor, akoby som v spisovnej slovenčine videl „iba úsilie obmedzovať kvantitu“ (s. 298). To nezodpovedá skutočnosti. V spomínaných príspevkoch z r. 1995 a 1998 terminologicky vravím o regulovaní kvantity v slove, a to nielen prostredníctvom rytmického zákona, ale aj kvantitatívnych alternácií pri tvorení slov (napríklad: *napísať* – *nápis*, *privrátiť* – *prívrat*; *víno* – *vinár*, *okružly* – *okruhliak*). V skutočnosti tu napokon aj ide o obmedzovanie slovnej kvantity, ale to ešte neznačí, že by som sa tým bol vyslovil proti pribúdaniu kvantity v prípadoch typu *sila* – *síl* alebo typu *hlas* – *hlások*. Podobne na s. 299 svojho príspevku L. Dvonč moju formuláciu o fungovaní rytmického krátenia o niekoľko riadkov nižšie zamenil formuláciou o fungovaní rytmického zákona. Proti takej dezinterpretácii môjho textu som nútený protestovať.

Pravdaže, uvedené „počty“ vedú aj k zodpovedajúcim záverom: vo formulácii, že „vývin v celom období fungovania súčasnej spisovnej slovenčiny ukazuje vlastne na ústup tohto hláskoslovného zákona, na jeho obmedzovanie“ (s. 292), vidieť jednostrannosť podmienenú pracovnou metódou L. Dvonča, o ktorej som hovoril doteraz, a danú aj jeho istým schematickým prístupom k sformulovaniu záverov o jestvovaní tohto hláskoslovného zákona v systéme slovenského spisovného jazyka a o jeho fungovaní v jazykových prejavoch. V súčasnej situácii totiž nemožno vidieť iba obmedzovanie jestvovania a fungovania rytmického zákona, ako to tvrdí autor, lež aj naopak – a to predovšetkým – neprestávajúce široké potvrdzovanie jeho systémového jestvovania a pravidelného fungovania. O tom som písal v prvom svojom

príspevku o smerovaní rytmického zákona, ale to si L. Dvonč pri svojom polemickom zápale a sledovaní len svojej pravdy nestačil všimnúť. Nemienim už tieto svoje pozorovania opakovať a popieram uvedenú Dvončovú tézu o ústupe rytmického zákona v slovenčine či o jeho obmedzovaní. Rytmický zákon sa totiž jednak opakovane uplatňuje v tvaroch nových a nových lexikálnych jednotiek, ktoré sa v spisovnej slovenčine utvárajú alebo sa do nej preberajú, a jednak si (aj v konflikte s morfológickými a slovotvornými zákonitosťami) už našiel svoje pevné miesto a fungovanie. Toto pevné miesto je v súhlase s celkovou ustálenosťou normy, zákonitosti a prostriedkov súčasnej spisovnej slovenčiny. To konkrétne značí, že pri ohýbaní mien či sloviess alebo pri tvorení nových slov sa rytmický zákon v početných prípadoch uplatňuje záväzne (to sa týka povedzme viacerých tvarov pri skloňovaní ženských a stredných substantív v množnom čísle), kým v iných tvaroch – napríklad v gen. pl. týchto substantív – sa zároveň uplatňuje (tak je to v type *láska – lások*, v type *priehrada – priehrad* alebo v type *riečisko – riečisk*) a zároveň sa neuplatňuje (ako v type *záhradníctvo – záhradníctiev* alebo v type *pieseň – piesní*). V súčasnej situácii neprestajne sa rozširujúceho poznania a vedomého používania spisovného jazyka sa už ustálil aj stav prevažujúceho a rozširujúceho sa uvedomeného rešpektovania aj typických zákonitostí spisovnej slovenčiny vrátane rytmického zákona. Táto situácia napomáha ustáľovanie sa rytmického zákona v tom rozsahu, ktorý z jednej strany plne využíva možnosti, ktoré sa v tomto smere v súčasnom stave a fungovaní jazyka historicky vyvinuli, a z druhej strany rešpektuje zábrany, ktoré tomuto uplatňovaniu kladú „konfliktné“ morfológické a slovotvorné zákonitosti. Možno tu teda vidieť viac-menej rovnovážny a pritom dynamický stav (čiže stav dynamickej rovnováhy), v ktorom, prirodzene, jestvujú aj jednotlivé kvantitatívne presuny a vznikajú nové prvky. Takýto stav nie bezvýnimočného uplatňovania sa hláskových zákonov pokladám za úplne prirodzený, pričom podobný stav je aj v iných oblastiach jazyka. Z výnimiek teda netreba robiť démona alebo hrozbu celému rytmickému zákonu. Výnimky sú prirodzenou súčasťou jestvovania a fungovania zákonitostí nielen v jazyku, lež aj v spoločnosti a v prírode. Doterajší spôsob výkladu (alebo skôr „nevýkladu“) jazykových zákonitostí v teórii, ale aj v jej aplikácii (výrazne povedzme v školskom jazykovom vyučovaní) nás priviedol do situácie, že žiaci a študenti o podstate a fungovaní rytmického zákona v spisovnej slovenčine vedia veľmi málo a po habkavej odpovedi na otázku podstaty tohto zákona takmer jedným dychom prejdú na výnimky a tých vedia oveľa viac ako prípadov, v ktorých sa tento zákon uplatňuje. Nemali by si za tento stav spytovať svedomie okrem iných aj tí, čo zaznávajú jazykový systém a na jeho konto jednostranne vyzdvihujú výnimky?

Pri výklade rytmického zákona a jeho fungovania v jazykovej praxi sa žiada vziať do úvahy aj to, že hláskové zákonitosti v jazykovom systéme patria medzi najpevnejšie a najstabilnejšie (z priestorových dôvodov túto tézu nebudem rozvádzať a

dokazovať), ako aj to, že to je jeden z najpôvodnejších zákonov samostatného slovenského jazyka. E. Pauliny v práci *Fonologický vývin slovenčiny* (1963, s. 143 a inde) ukazuje, že rytmický zákon sa v strednej slovenčine utvoril „pri vzniku kontrakcie a len preto, že v strednej slovenčine kontrakcia nasledovala po zániku a vokalizácii jerov“; pritom na s. 89 kontrakciu zaraďuje do 10. storočia. Aj R. Krajčovič v práci *Pôvod a vývin slovenského jazyka* (1981, s. 93) vraví, že na sformovanie rytmického zákona „najvhodnejšie podmienky boli krátko po zániku jerov“; ako vidno, chronológia je u oboch autorov rovnaká. – Žiada sa zdôrazniť, že vznik a sformovanie sa rytmického zákona v uvedenom čase zodpovedá stavu jazykového systému v danom období, v ktorom v slovenčine, ako aj v ostatných slovanských jazykoch (v súvisi s rozpadom praslovanskej jazykovej jednoty) prebiehali predovšetkým búrlivé zmeny v hláskovom systéme. V 11. – 14. storočí, keď sa slovenský jazyk sformoval do podoby, v ktorej ho poznáme v podstate podnes, sa popri ďalších hláskových zmenách uskutočnili aj zásadné zmeny v gramatickom systéme. Možno predpokladať, že v čase vzniku sa rytmický zákon ako hláskový zákon nesformoval hneď tak, aby bol pripravený odolávať a odolať všetkým budúcim „nástrahám“ zo strany iných jazykových zákonitostí, najmä z oblastí, v ktorých rytmický zákon má najvlastnejšie uplatnenie, t. j. z morfológie a z tvorenia slov, ako aj z ďalšieho smerovania vývinu týchto oblastí. Do vývinu jazyka zasiahla aj písomná forma používania jazyka najmä v spisovnom období, ako aj kodifikácia. No jednako sa dá povedať, že spomínané zákonitosti z rozdielnych rovín systému jazyka si už našli svoj modus vivendi, pričom sa vyvinuli aj sféry s vysokým stupňom stability, v ktorých rytmický zákon vo flexii a v slovtvorbe spoľahlivo funguje, aj sféry, v ktorých prevláda tvarotvorná analógia alebo sila slovtvorby. Túto situáciu však vonkoncom nemožno hodnotiť ako neštandardnú, keďže zákony či zákonitosti v jazyku neplatia bezvýnimočne.

Pre Dvončov prístup je charakteristické, že vôbec nespomína pravidelné a systémové prípady tvorenia gen. pl. typu *prázdny – prázdny, riečica – riečic, sietnica – sietnic, vrátnica – vrátnic, mŕtvica – mŕtvic, Vianoce – Vianoc* atď., ktoré tvoria zjavnú protiváhu Dvončovým pozorovaniam o neuplatňovaní sa rytmického zákona v pozíciách po dvojhláskach, ako aj po dlhých samohláskach. Z oblasti tvorenia slov sa v Dvončových výkladoch rovnako nestretneme s prípadmi typu *zemiacik, fliacik, blondiacik, piestik, chlievik, klieštiky, drótik, krôčik, šiestačik, vláčik, báčik, drúčik* a pod., v ktorých som sa v kultivovanej (t. j. vedome spisovnej) jazykovej praxi nestretol s porušovaním rytmického zákona a ktoré do Dvončovej zjednodušujúcej schémy celkom zjavne tiež nepasujú. Túto schému možno ukázať na citáte zo s. 295: „Dvojhlásky platia ako dlhé nositele slabičnosti, ale iba v istých prípadoch; v početných prípadoch sa po dvojhláskach vyskytujú dlhé slabiky“ – píše a uvádza príklady *riadia, riadiac, riadiaci, diviaci, diviacieho, diviaciemu, diviacie,*

diviačiu, niečí, niečia, niečie, vyliavší, vyliavšia, vyliavšie, bieliareň, triediareň, siatie, siatia atď., ako keby nejestvovali aj prípady s dlhou samohláskou v kmeni typu *brázdia, brázdiac, brázdiaci, liščí, liščieho, liščia, liščiu, liščie, prestávši, prestávšia, prestávšie* (tvary činného minulého prídavia porov. v Morfológii slovenského jazyka, 1966, s. 494), *rýchliareň, listie, listia, listiu* atď. Akú vypovedaciu hodnotu má uvedená Dvončova téza, keď sa v nej vedome zamlčujú citované analogické prípady s nekrátením príponovej dvojhlásky po dlhej samohláske? V línii Dvončovho postupu by sme podľa toho mohli aj o dlhých samohláskach povedať, že „platia ako dlhé nositele slabičnosti, ale iba v istých prípadoch“. V tomto kontexte aj poučenie, ktoré mi autor adresuje na tej istej strane na konci odseku, že totiž „aj dvojhlásky sa berú ako dlhé nositele slabičnosti, z čoho však nevyplýva záver, že po nich musí byť vždy krátenie, ako to vychádza J. Kačalovi“, vyznieva veľmi prekvapujúco, keďže v absolútnej miere skresľuje moje odborné stanovisko: nikdy a nikde mi taký záver, že po dvojhláskach „musí byť vždy krátenie“, „nevyšiel“. Ide teda kritikovi ešte vôbec o vec? – L. Dvonč suverénne napíše, že v Bratislave papiernictvá bývajú označené ako *papiernictva*; zjavne v Bratislave chodíme po rozličných trasách, lebo ja sa s „papiernictvami“ stretám iba veľmi zriedka.

Čo z takej vedeckej diskusie, v ktorej jeden z partnerov síce spomína stanovisko druhého o tom, kde všade sa rytmický zákon v spisovnej slovenčine regulárne uplatňuje (a to aj po tzv. dvojhláskovej dĺžke), ale vonkoncom sa ním nezaoberá. Mohol by som sa uspokojiť tým, že kritik jednoducho nenašiel a nemal protiargument, ktorým by moje stanovisko bol spochybnil, ale keď si z druhej strany hneď v nasledujúcich riadkoch zasa len opakuje svoje kuriózne jednotlivosti, môžeme sa tak v diskusii dostať čo len o krôčik ďalej? Postup, o ktorom tu vravím, L. Dvonč vo svojom príspevku upotrebil najmenej dva razy (na s. 295 a 296). To je pre mňa dosť závažný dôvod na to, aby som už na prípadné ďalšie príspevky tohto autora s podobnou pracovnou metódou a s podobnými závermi nereagoval (pričom ani v tomto texte som nemohol zaujať stanovisko ku všetkým Dvončovým tvrdeniam).

Literatúra

- DVONČ, L.: Rytmičné krátenie v spisovnej slovenčine. *Slovenská reč*, 63, 1998, s. 291 – 299.
KAČALA, J.: Zákon o slovnej kvantite v slovenčine. *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 128 – 137.
KAČALA, J.: Smerovanie rytmického zákona. *Slovenská reč*, 62, 1998, s. 230 – 237.
KRAJČOVIČ, R.: Pôvod a vývin slovenského jazyka. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 240 s.
Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.
PAULINY, E.: Fonologický vývin slovenčiny. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 360 s.
Pravidlá slovenského pravopisu. 2. vyd. Bratislava, Veda 1998. 574 s.

SPRÁVY A RECENZIE

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV za rok 1998

I. Základné údaje o pracovisku. – Koncom decembra 1998 bolo v ústave zamestnaných (na rozličné dĺžky pracovných úväzkov) 54 pracovníkov, z toho 43 vedeckých a odborných pracovníkov s vysokoškolským vzdelaním (17 s hodnosťou CSc. a 1 DrSc.).

Riaditeľom ústavu bol Ivor Ripka, jeho zástupcom Milan Majtán a vedeckou tajomníčkou Jana Skladaná. Sekretárkou ústavu bola Elena Bujnová.

Organizačná štruktúra pracoviska sa v r. 1998 nezmenila. JÚLŠ SAV mal koncom roka 1998 šesť oddelení, a to oddelenie súčasného jazyka (vedúci J. Bosák), lexikologicko-lexikografické oddelenie (vedúca A. Oravcová, od júna 1998 K. Buzássyová), oddelenie jazykovej kultúry (vedúci M. Považaj), oddelenie dejín slovenčiny (vedúci M. Majtán), dialektologické oddelenie (vedúca A. Ferencíková) a oddelenie spracúvania lingvistických informácií (vedúca A. Jarošová).

Vedúci pracovníci ústavu tvorili ústavnú radu (kolégium riaditeľa), ktorá ako poradný orgán riaditeľa riešila závažné organizačné otázky späté s riadením ústavu. Obsahové usmerňovanie vedeckovýskumnej činnosti JÚLŠ SAV v spolupráci s vedením ústavu zabezpečovala vedecká rada. Jej predsedom bol J. Bosák.

II. Vedecká činnosť. – V r. 1998 sa v JÚLŠ pracovalo na 11 grantových projektoch, ktoré posúdila a schválila grantová agentúra VEGA. Okrem toho pracovníci participovali na riešení troch projektov v spolupráci so zahraničím s pridelenými financiami vo výške 400 ECU a 1400 USD.

Najvýznamnejším výstupom projektu *Slovenčina na konci 20. storočia – zmeny v jej systéme, normách a funkciách* (vedúci J. Bosák) bola prezentácia kolektívnej monografie *Slovenský jazyk* (Opole 1998) na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove. Zhromaždili sa referáty z medzinárodného sympózia *Internacionalizácia v súčasných slovanských jazykoch: za a proti*, konaného koncom r. 1997, posúdili sa a pripravili do tlače (ed. J. Bosák). Prebiehajú koordinačné práce na dokončovaní syntetickej monografie s rovnomeným názvom grantu.

V rámci vedeckého projektu *Premeny sveta v zrkadle jazyka* jeho vedúci S. Ondrejovič pripravil do tlače kolektívnu monografiu *Slovenčina v kontaktoch a konfliktoch s inými jazykmi* (Sociolinguistica Slovaca 4). Začal redigovať zborník *Mesto a jeho jazyk* z rovnomennej konferencie (Sociolinguistica Slovaca 5). V nad-

väznosti na zahraničný grant (skončený v r. 1997) upravil svoju časť do kolektívnej monografie *Slowaken und slowakische Sprache in Wien und in Niederösterreich*.

Hlavným výstupom grantu *Jazyková kultúra v teórii a praxi a odborná terminológia* (vedúci M. Považaj) boli záverečné redakčné a korektorské práce na 2. vydaní Pravidiel slovenského pravopisu. Okrem toho sa pracovalo na riešení praktických aj teoretických problémov rôznych terminologických sústav a nomenklatúr a skúmali sa neologizmy v slovnej zásobe slovenčiny.

Do *Historického slovníka slovenského jazyka 5* (vedúci M. Majtán) sa skonci-
povalo 1853 a zredigovalo 6368 lexikálnych jednotiek. Zväzok je skoncipovaný,
končí sa interná redakcia hesiel, časť rukopisu je u recenzentov.

V projekte *Slovník súčasného slovenského jazyka* (zodpovedná riešiteľka
K. Buzássyová) sa do 1. zväzku (A – H) skonci-
povalo 5100 hesiel. Počítačová reda-
ckia zahŕňala základné editovanie skoncipovaného textu, prípravu materiálov po-
trebných pri zjednocovaní (skratky, kvalifikátory a pod.), prepisovali sa heslá z líst-
kov do počítača. Redigovali sa tiež heslá iných autorov.

Autor projektu *Stručný etymologický slovník slovenčiny* (individuálny grant
Ľ. Králik) skonci-
poval prvú verziu hesiel (okolo 2000) a počítačovo spracoval
okolo 1200 hesiel.

V grantovom projekte *Slovanský jazykový atlas* (vedúca A. Ferenčíková),
4. zväzok lexikálno-slovotvorného radu, sa realizovalo najmä počítačové spracova-
nie: korekcie abecedného indexu etymónov mapovaných lexém, retrográdný index
etymónov, sieť bodov (42 843 bajtov), skratky a značky (2815 bajtov), príprava
jednej kapitoly (26 829 znakov); pokračovalo sa aj v redakčných prácach na kome-
ntárovej a mapovej časti rukopisu. Do 6. zväzku sa dopracovali 2 mapy, do 8. zväzku
sa zrevidovalo 41 morfonologických legiend.

Do *Slovníka slovenských nárečí 2* (zodpovedný riešiteľ I. Ripka) pribudlo
1108 nových významových jednotiek, upravených a počítačovo spracovaných bolo
3946 hesiel, bez počítačovej úpravy 252 hesiel, zredigovaných bolo 2849 hesiel. Na
excerpciu sa pripravilo 1663 významových jednotiek, do kartotéky sa vyexcerpovalo
3495 lexikálnych jednotiek.

*Výskum náboženskej (kázňovej) literatúry zo 17. – 18. storočia a ľudovej
(piesňovej) i umelej tvorby z 18. – 19. storočia zo slavistického historicko-porov-
návacieho hľadiska v mediodborovej spolupráci* (zodpovedná riešiteľka J. Skla-
daná). – Pokračovalo sa vo výskume náboženskej literatúry porovnávaním rozlič-
ných rovín kresťanskej a svetskej kultúry. Štyria riešitelia tohto interdisciplinárneho
tímu (jazykoveda, literárna veda, história, hudobná veda, etnológia) vystúpili s refe-
rátmi na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove. Kolektív pripravuje 2.
zväzok zborníka *Studia Culturologica Slovaca*.

V projekte *Korpus textov slovenského jazyka – II. etapa* (vedúci V. Benko) sa realizovali predovšetkým vedecko-technické činnosti spojené s napĺňaním korpusu (akvizícia elektronických textov, inventarizácia a presun prvotných textov na nový server a i.), odborné činnosti (testovanie korpusového softvéru a i.), synopsis bázy dát bibliografických žánrových a tematických informácií o textoch uložených v korpuse. Značný čas si vyžiadala inštalácia nových počítačov a zabezpečenie súčinnosti lokálnej siete.

Pramene k dejinám slovenčiny (vedúca T. Laliková). – Vybrané texty (400 s.) sa redakčne spracúvajú.

III. Edičná činnosť. – Medzi najvýznamnejšie výsledky edičnej činnosti JÚLŠ SAV z projektov riešených na pracovisku možno zaradiť dve publikácie. Ide o *Pravidlá slovenského pravopisu. 2.*, doplnené a prepracované vydanie. V novom vydaní pribudli nové kapitoly, mnohé aktuálne ilustračné príklady, problematické tvary z pravopisného a gramatického hľadiska a vyše 15 000 nových lexikálnych jednotiek. – V publikácii M. Majtána *Názvy obcí Slovenskej republiky* sa analyzuje mimoriadne pestrý vývin úradných názvov obcí za obdobie vyše 200 rokov, ich pomäťarčovanie, poslovenčovanie, zmeny politického charakteru, ako aj zmeny súvisiace s administratívnym členením.

Z medzinárodných vedeckých projektov je to kolektívna monografia *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk* (zost. J. Bosák). Opis je založený na analýze vývinu slovenčiny za posledných 50 rokov (1945 – 1995), na posudzovaní použitých metodologických postupov a teoretických koncepcií. Predmetom výskumu je i jazyková politika a zmeny jednotlivých jazykových situácií, diferenciácia slovenčiny z funkčného, sociálneho a teritoriálneho aspektu, ako aj zmeny v jazykových podsystemoch (čiastkových normách). Pri opise prestavby a zmien v jazykovom systéme sa vychádza zo sociolingvistickej a komunikačnej stratégie.

Monografia K. Rymuta a M. Majtána *Gewässernamen im Flussgebiet des Dunajec* predstavuje základné pramenné dielo o historickej i súčasnej hydronymii zo slovenskej a poľskej časti povodia Dunajca a jeho najväčšieho prítoku rieky Popradu. V monografii je spracovaná kompletná historická dokumentácia a výklady názvov všetkých pomenovaných vodných tokov a na nich sa vyskytujúcich vodopádov, názvov vodných nádrží (jazier a plies), studničiek minerálnych a kúpeľných prameňov od najstarších čias po súčasnosť. Poukazuje sa pritom aj na paralelné osadné a terénne názvy, a tak monografia prináša významné poznatky aj o osídlení a jazykovej situácii tejto oblasti od 13. storočia. Vyšla ako 13. zväzok medzinárodného projektu *Hydronymia Europaeae*.

Okrem týchto štyroch diel možno uviesť aj ďalšie významné výsledky edičnej činnosti JÚLŠ SAV.

Zborník *Varia VII* (zost. M. Nábělková) prináša materiály zo VII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 3. – 5. 12. 1997). Kolokviá pravidelne organizuje Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v spolupráci s JÚLŠ SAV. Názov zborníka zodpovedá tematickej rozmanitosti publikovaných príspevkov, v ktorej sa odráža škála výskumných a pracovných tém i metód mladých výskumných pracovníkov zo slovenských aj zahraničných lingvistických pracovísk, ako aj z blízkych, resp. styčných odborov (literárna veda, etnológia, umelá inteligencia, kybernetika), pričom viaceré príspevky majú interdisciplinárny charakter. Zväzok obsahuje 44 príspevkov (22 od slovenských autorov, 9 od pracovníkov JÚLŠ SAV).

Zborník *13. slovenská onomastická konferencia* (Modra-Piesok 2. – 4. októbra 1997) obsahuje 13 referátov domácich (z ústavu 4) a 13 referátov zahraničných bádateľov z oblasti onomastiky z konferencie, ktorú spoločne zorganizovali FF UK, JÚLŠ SAV a Slovenská onomastická komisia. V referátoch sú predstavené nové výsledky výskumu teoretických a metodologických otázok disciplíny, ako aj problematika historickej i súčasnej, slovenskej aj slovanskej antroponymie a toponymie. Zborník zostavili M. Majtán a P. Žigo.

Publikácia *Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (1986 – 1995)* od L. Dvonča má ako zdroj komplexných informácií mimoriadny význam nielen pre domácich lingvistov a bádateľov v príbuzných vedných disciplínach, ale ešte viac pre zahraničie, pretože naše odborné časopisy nemajú status karentovaných periodík.

K vydaným publikáciám patria ešte ďalšie tri monografie. Je to *Úvod do textiky* od M. Dudka, v ktorom autor kladie dôraz na interdisciplinárny charakter textiky, určuje programové súradnice textovej lingvistiky a teórie textu, pričom stručne načrtáva aj perspektívu textiky. Pokúša sa tiež konštituovať konfrontačnú textiku v slovenčine a srbčine. Autor aplikuje princípy textiky na rozbor literárnych textov z Vojvodiny. – R. Kuchar v publikácii *Právo a slovenčina v dejinách* analyzuje stav právneho výraziva staršej slovenčiny od najstarších čias (so zreteľom na jej kontinuálny vývin a vplyvy cudzích aj príbuzných jazykov). V siedmich relatívne samostatných vecných okruhoch sleduje právne termíny z hľadiska ich fungovania pri procesoch a iných právnych úkonoch. Sústreďuje sa najmä na aktuálne otázky majetkovoprocésneho práva a samosprávy. – Popularizačne zameraná publikácia M. Majtána a M. Považaja *Výberte si meno pre svoje dieťa* prináša informácie o vývine pomenúvania na Slovensku od najstarších čias, o funkcii rodných (krstných) mien, o tradícii a móde pri výbere mena, o úradných a neúradných podobách mien, o súbore základných zákonných noriem o používaní a zmene mena a priezviska, o tvorení ženských priezvisk v slovenčine. Jadrom publikácie je slovník obsahujúci vyše 1500 rodných (krstných) mien, v rámci ktorého sa podáva stručný výklad o pôvode a význame mena, uvádzajú

sa cudzojazyčné ekvivalenty, domáce podoby mien a priezviská motivované rodnými menami, úradný zoznam mien.

V Slovenskom pedagogickom nakladateľstve vyšiel *Rusko-slovenský frazeologický slovník* (autori: V. Dorotjaková, P. Ďurčo, M. Filkusová, M. O. Malíková, M. Petrufová).

Jazykovedný ústav E. Štúra SAV naďalej zabezpečoval vydávanie troch odborných časopisov (*Slovenská reč*, *Jazykovedný časopis*, *Kultúra slova*). *Kultúra slova* vychádzala v spolupráci s Maticou slovenskou.

IV. Vedecká výchova a pedagogická činnosť. – R. 1998 boli na dennom doktorandskom štúdiu dve pracovníčky (M. Koncová a A. Lalíková) a na externom takisto dve pracovníčky (M. Šimková a G. Múcsková). Tri pracovníčky ústavu (M. Sitárová, I. Valentová a J. Wachtarczyková) po skončení doktorandského štúdia dokončujú doktorandské dizertácie. Jeden pracovník ústavu (M. Považaj) obhájil kandidátsku dizertáciu na tému *Z problémov lexikológie, lexikografie a jazykovej kultúry*. V ústave sa uskutočnili tri odborné doktorandské skúšky (G. Múcsková, M. Sitárová a J. Wachtarczyková). Počas celého roka sa pravidelne konal odborný aspirantský seminár pre interných i externých doktorandov z ústavu i zo slovakistických pracovísk vysokých škôl, ktorý viedol prof. J. Horecký.

Ako prednášatelia semestrálnych predmetov a ako vedúci semestrálnych seminárov na vysokých školách pôsobili piati pracovníci ústavu (J. Bosák, M. Majtán, S. Mislovičová, S. Ondrejovič, I. Ripka); odprednášali 142 hodín a viedli 255 hodín seminárnych cvičení) a jeden v zahraničí (M. Dudok; odprednášal 48 hodín). Išlo o tieto vysoké školy: Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty UK Bratislava, Katedra slovenského jazyka Pedagogickej fakulty UK Bratislava, Katedra slovenského jazyka Fakulty humanitných vied UMB Banská Bystrica, Katedra slovenského jazyka Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, Filozofická fakulta UCM v Trnave a Katedra slovenského jazyka Filozofickej fakulty v Novom Sade.

Výrazná bola aj ďalšia činnosť pracovníkov v tejto oblasti. Viedli a oponovali diplomové, dizertačné a habilitačné práce (J. Bosák, K. Buzássyová, M. Majtán, S. Ondrejovič), pôsobili ako členovia komisií pre obhajoby kandidátskych, resp. doktorandských prác (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, A. Jarošová, M. Majtán, S. Ondrejovič, I. Ripka), ako členovia skúšobných komisií pre odborné kandidátske, resp. doktorandské skúšky (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, M. Majtán, S. Ondrejovič, I. Ripka), ako členovia komisií a vedeckých rád fakúlt (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, M. Majtán, I. Ripka), šiesti pracovníci pôsobili ako školitelia vedeckých aspirantov a doktorandov (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, M. Majtán, I. Ripka), traja pôsobili ako vedúci diplomových prác (J. Bosák, S. Ondrejovič, J. Skladaná).

Troja pracovníci predniesli odborné prednášky na 34. letnom seminári slovenského jazyka a kultúry Studia Academica Slovaca (J. Bosák, A. Ferenčíková, S. Ondrejovič).

V. Medzinárodná vedecká spolupráca. – Okrem už spomínaných medzinárodných vedeckých projektov a ich doterajších výstupov v podobe monografií, resp. ich prípravy (J. Bosák, A. Ferenčíková, L. Králik, M. Majtán, S. Ondrejovič) sa ústav zúčastňoval aj na riešení multilaterálnych medzinárodných projektov v rámci vedeckých programov Európskej únie (EÚ). Ide o tieto projekty: 1. TELRI II (Trans-European Language Resources Infrastructure II – Transeurópska infraštruktúra jazykových zdrojov) v rámci programu COPERNICUS. Spolupracujúce inštitúcie predstavuje 26 organizácií z krajín EÚ, strednej a východnej Európy a Spoločenstva nezávislých štátov. Koordinátorom je Ústav nemeckého jazyka v Mannheime (Nemecko). Projekt bude trvať 3 roky (od 1. 7. 1998). – 2. ELAN (European Language Activity Network – Sieť európskych jazykových aktivít) v rámci programu EU MLIS (Multi-Lingual Information Society). Spolupracujúce inštitúcie tvorí 40 organizácií z celej Európy. Koordinátorom je takisto Ústav nemeckého jazyka v Mannheime. Dĺžka trvania tohto projektu je 1 rok (od októbra 1998). V prvých dvoch projektoch zastupujú náš ústav V. Benko a A. Jarošová. Stretnutie partnerov sa zatiaľ neuskutočnilo, takže ťažisko práce spočívalo v príprave podkladov na vstup pracoviska do projektu. – 3. Presentation of Romanies in Central European Media after 1989 – Médiá strednej Európy o Rómoch po roku 1989. Okrem nášho ústavu sú spolupracujúcimi inštitúciami Filozofická fakulta Karlovej univerzity a Londýnska univerzita. Projekt bude trvať 2 roky (začiatok 1. 9. 1997). S. Ondrejovič predniesol 2 prednášky o rómskej problematike v slovenských médiách na workshopoch konaných v rámci tohto projektu.

Na základe centrálnych medziakademických a medziústavných dohôd sa 8 pracovníkov ústavu (J. Bosák, K. Buzássyová, A. Ferenčíková, L. Králik, R. Kuchar, M. Majtán, I. Ripka, J. Skladaná) zúčastnilo na XII. medzinárodnom zjazde slavistov v Krakove. Na tomto podujatí pracovníci ústavu predstavili výsledky vlastných výskumov a počas diskusií mali možnosť ich porovnať s prácou zahraničných bádateľov. J. Bosák bol na kongrese vedúcim tematického bloku *Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945 – 1995)*. J. Skladaná sa zúčastnila na rokovaniach Medzinárodnej komisie pre slovanskú frazeológiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov (MKS) o perspektívnych úlohách frazeológie rátajúcich s výraznou slovenskou účasťou. R. Kuchar predstavil na kongrese svoju monografiu *Právo a slovenčina v dejinách*.

Okrem kongresu sa uskutočnili aj ďalšie zahraničné cesty. Cesta L. Králika do Varšavy bola zameraná na revíziu morfonologických legend príslušného zväzku Slovanského jazykového atlasu. Prínosom cesty A. Jarošovej do Dánska bola prezentácia teoretických východísk slovenskej dvojazyčnej lexikografie a získanie informač-

ného materiálu o dánskych lexikografických projektoch realizovaných na špičkových slovníkárskych pracoviskách. Na medzinárodných bohemistických dňoch v Prahe sa aktívne zúčastnili M. Nábělková a S. Ondrejovič. Nadobudnuté skúsenosti možno využiť pri ďalšom rozvíjaní zahraničnej slovakistiky. Podobný charakter a prínos mala cesta M. Nábělkovej do Brna. K. Buzássyová realizovala vyžiadajú prednášku na workshope o vzťahu Čechov a Slovákov na Heidelberskej univerzite. Umožnila účastníkom podujatia získať objektívnu informáciu o vzťahu slovenčiny a češtiny v dlhšej časovej perspektíve a o najnovšom vývine oboch jazykov po rozdelení spoločného štátu. I. Ripka sa zúčastnil na konferencii o živote a diele A. Zarembu v Krakove s referátom o príprave vydania Oravského slovníka A. Zarembu. V rámci plnenia našich úloh v medzinárodnom projekte *Médiá strednej Európy o Rómoch po roku 1989* vystúpil S. Ondrejovič s referátmi na českých pracoviskách. K. Balleková realizovala terénny výskum nárečia Slovákov v Maďarsku. Konzultačnú a informačnú návštevu českých pracovísk zaoberajúcich sa počítačovou lingvistikou vykonali V. Benko a A. Jarošová. L. Králik absolvoval šesťmesačný štipendijný pobyt v Jazykovednom seminári Univerzity v Göttingene (v rámci štipendijného programu nadácie Volkswagen-Stiftung pre postdoktorandov z postkomunistických krajín). Od tejto nadácie získal finančný príspevok 5000 DM na nákup odbornej literatúry pre pripravovaný etymologický slovník slovenského jazyka.

Na základe medzinárodnej akademickej dohody s Poľskou akadémiou vied ústav prijal pracovníka Ústavu slavistiky z Poznane, ktorý zbieral materiál pre prácu o poľsko-uhorských vzťahoch v ranom a rozvinutom stredoveku. Takisto na základe dohody sme prijali 5 pracovníkov z dialektologického oddelenia Ústavu pro jazyk český ČAV v Prahe, jednu pracovníčku z etymologického oddelenia a jednu z lexikologického oddelenia toho istého ústavu.

Viaceri pracovníci ústavu boli členmi a funkcionármi v medzinárodných vedeckých spoločnostiach a úniách: J. Bosák predseda Medzinárodnej komisie pre slovan-ské spisovné jazyky pri MKS; K. Buzássyová členka Lexikologicko--lexikografickej komisie pri MKS a členka Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov slovan-ských jazykov pri MKS; M. Dudok vedúci Slovakistického kolokvia v Novom Sade, člen Spolku vojvodinských slovakistov Novom Sade a člen Spoločnosti aplikovanej jazykovedy Juhoslávie; A. Ferenčíková členka vedeckej spoločnosti Societas Linguistica Europaea a členka komisie pre Slovenský jazykový atlas (SJA) pri MKS; A. Jarošová členka Európskej lexikografickej spoločnosti EURALEX (European Association for Lexicography); L. Králik člen Subkomisie pre morfonologickú transkripciu SJA; M. Majtán člen Medzinárodnej komisie slovanskej onomastiky pri MKS; S. Ondrejovič člen lokálneho výboru Societas Linguistica Europaea (Viedeň), člen Association for Computational Linguistics (Manchester), člen International Sociolinguistic Assotiation INSOLICO (Sofia) a člen Kreis der Sprachgeschichte

(Münster); I. Ripka člen Komisie pre jazykové kontakty pri MKS; J. Skladaná členka Medzinárodnej komisie pre slovanskú frazeológiu pri MKS. J. Bosák bol členom Slovenského komitétu slavistov a M. Dudok členom redakčnej rady časopisu *Most* (Juhoslávia).

Do medzinárodnej spolupráce treba zaradiť aj dve vedecké konferencie, ktoré sa konali u nás, ale mali výraznú medzinárodnú účasť. JÚLEŠ SAV sa zúčastnil na ich príprave ako spoluorganizátor. 22. – 24. 9. 1998 sa konala v Bratislave konferencia *Mesto a jeho jazyk* (50 účastníkov, 10 z ústavu a 24 zahraničných). Usporiadateľom bola Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v spolupráci s JÚLEŠ SAV a Ministerstvom kultúry SR. Táto konferencia znovu poukázala na potrebu sústavne sa zaoberať jazykovou situáciou v mestách a prehľbiť tzv. urbánnu dialektológiu. Je to dôležité nielen z hľadiska čoraz vyššej urbanizácie obyvateľstva Slovenska, ale reaguje sa tak aj na situáciu v slovenskej lingvistikе. Jazykovedné terénne výskumy sa okrem výnimiek obmedzovali na zhromažďovanie údajov z vidieckych spoločenstiev a situácia v mestách sa nebrala do úvahy. Tieto pomery sú zvlášť vypuklé pri porovnávaní s okolitými krajinami, resp. s inými európskymi krajinami, na čo poukázali najmä zahraniční účastníci konferencie.

VIII. kolokvium mladých jazykovedcov, organizované takisto Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV a JÚLEŠ SAV (Modra-Piesok 25. – 27. 11. 1998), ako netematizované medzinárodné stretnutie mladých jazykovedcov predstavilo rozpracúvané úlohy a pracovné zameranie pracovníkov rozličných slovenských a neslovenských lingvistických pracovísk a pracovísk blízkeho, resp. čiastočne styčného zamerania. Príspevky prednieslo 63 mladých vedcov (30 slovenských – z nášho ústavu 8, 21 českých, 7 poľských a po jednom zastúpení mali litovská, maďarská, švajčiarska, španielska a ukrajinská jazykoveda).

VI. Spolupráca s vysokými školami, inými domácimi výskumnými inštitúciami a s hospodárskou sférou pri riešení výskumných úloh. – Pracovníci Filozofickej fakulty UK v Bratislave z Katedry slovenského jazyka participovali na riešení grantových projektov vedených v JÚLEŠ SAV: *Slovanský jazykový atlas* (P. Žigo); *Prameň k dejinám slovenčiny* (G. Múcsková); *Slovenčina na konci 20. storočia – zmeny v jej systéme, normách a funkciách* (J. Dolník, J. Mlacek, E. Tibenská). Na poslednom grante sa zúčastnili aj pracovníci Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity J. Furdík, J. Sabol a D. Slančová.

Na riešení grantového projektu *Výskum náboženskej literatúry zo 17. – 19. storočia a jej odraz v ľudovej a umelej tvorbe zo slavistického historicko-porovnávacieho hľadiska v medziodborovej spolupráci* sa zúčastnili pracovníci zo Slavistického kabinetu SAV (J. Doruľa, L. Kačic, E. Krasnovská), z Historického ústavu SAV (E. Kowalská), z Ústavu etnológie SAV (Z. Profantová) a z Ústavu slovenskej literatúry SAV (G. Gáfríková, M. Hamada).

Výsledkom spolupráce JÚĽŠ SAV a FF UK je vydanie zborníka *13. slovenská onomastická konferencia* (zost. M. Majtán, P. Žigo).

Odborná pracovníčka JÚĽŠ SAV A. Šebestová pôsobila ako členka poroty Prekladateľskej univerziády na FF UK.

Ústav spolupracoval s firmou Forma pri príprave média CD-ROM Slex 99 s tromi základnými jazykovými príručkami (Pravidlá slovenského pravopisu, Krátky slovník slovenského jazyka a Synonymický slovník slovenčiny).

VII. Aktivity vzhľadom na vládu, parlament a iné organizácie. – Pracovisko aj r. 1998 pomáhalo riešiť viaceré aktuálne spoločenské problémy. V spolupráci s vládnymi a parlamentnými orgánmi alebo pre ich potrebu išlo najmä o činnosť vo vládných poradných orgánoch, účasť na štandardizovaní odbornej terminológie v rámci rozličných rezortov, jazykovú úpravu textov zákonov a vyhlášok, expertízy pre vládne orgány a ministerstvá. Konkrétne možno uviesť členstvo pracovníkov ústavu v poradných zboroch vlády, parlamentu a pod. I. Ripka bol podpredsedom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry SR, M. Majtán, S. Ondrejovič a M. Považaj boli jej členmi. K. Buzássyová a I. Ripka boli členmi akreditačnej komisie vlády SR v skupine slovákistika/slavistika (jazykoveda). A. Ferenčíková pôsobila ako členka komisie Ministerstva školstva SR pre výber lektorov slovenského jazyka a kultúry v zahraničí a členka organizačného výboru celoštátnej súťaže *Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko*, ktorú organizuje MŠ SR, MK SR, Matica slovenská, Mladé letá, Spolok slovenských spisovateľov a JÚĽŠ SAV. K. Hegerová bola členkou terminologickej komisie Ministerstva dopravy, pôšt a telekomunikácií SR. E. Králik bol členom terminologickej komisie Ministerstva zahraničných vecí SR. M. Majtán pôsobil ako člen Stálej názvoslovnej subkomisie terminologickej komisie Ministerstva vnútra SR a predseda Názvoslovnej komisie Úradu geodézie, kartografie a katastra SR. Členmi tejto komisie boli aj K. Hegerová a M. Považaj. M. Považaj bol okrem toho členom terminologických komisií Ministerstva školstva SR, Ministerstva pôdohospodárstva SR, Ministerstva vnútra SR, Protimonopolného úradu SR a členom Stálej názvoslovnej subkomisie terminologickej komisie Ministerstva vnútra SR. M. Zamborová bola členkou terminologickej komisie Ministerstva životného prostredia SR a členkou názvoslovnej komisie Slovenskej entomologickej spoločnosti.

Viacerí pracovníci ústavu v rámci medzirezortného pripomienkového konania posudzovali jazykovú a terminologickú stránku návrhov zákonov a vyhlášok (spolu 600 strán) pre Ministerstvo kultúry SR, Ministerstvo financií SR, Ministerstvo školstva SR, Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR (K. Hegerová, M. Považaj, M. Zamborová) a poskytovali rady v jazykových a terminologických otázkach týmto aj ďalším inštitúciám (S. Duchková, K. Hegerová, M. Považaj, M. Zamborová).

L. Králik vypracoval pre TASR inštrukciu o prepise albánskych mien do slovenčiny.

JÚLŠ SAV ďalej pravidelne spolupracoval s Úradom geodézie, kartografie a katastra Slovenskej republiky, so Slovenským ústavom technickej normalizácie, s Úradom pre normalizáciu, metrológiu a skúšobníctvo, so Slovenským rozhlasom (pri príprave pravidelnej relácie *Jazyková poradňa* – externý redaktor M. Považaj a *Slovenčina na slovičko* – externá redaktorka S. Mislovičová), s lingvistickou sekciou liturgickej komisie Konferencie biskupov Slovenska (pri posudzovaní závažných náboženských textov – člen komisie M. Považaj) a s Maticou slovenskou (pri vydávaní časopisu *Kultúra slova* – red. M. Považaj a S. Mislovičová).

VIII. Aktivity v orgánoch SAV. – K. Buzássyová bola do 3. júna 1998 členkou Predsedníctva SAV, zástupkyňou podpredsedu SAV pre III. oddelenie vied a členkou edičnej komisie P SAV. Naďalej zostala členkou komisie pre zahraničné styky, dislokačnej komisie a akreditačnej subkomisie pre vedy o dejinách a kultúre. M. Považaj bol členom komisie P SAV pre propagáciu a tlač a V. Benko členom komisie P SAV pre rozvoj počítačovej siete. A. Jarošová pôsobila ako členka Rady vedcov SAV, I. Ripka ako člen výkonného výboru Rady vedeckých spoločností pri SAV a J. Bosák ako člen grantovej agentúry VEGA (komisia č. 15 pre vedy o umení, estetiku a jazykovedu). Členmi Vedeckého kolégia SAV pre literatúru a jazykovedu boli S. Ondrejovič a I. Ripka.

IX. Vedecko-organizačné a popularizačné aktivity, ceny a vyznamenania. – Pracovníci ústavu uskutočnili 33 prednášok a besied pre redaktorov rozhlasu, pracovníkov štátnej správy, učiteľov, študentov a žiakov o jazykovej kultúre a terminológii, o zákone o štátnom jazyku, o komunikácii v štátnom jazyku, o Pravidlách slovenského pravopisu, o historickej lexike (K. Hegerová 2, R. Kuchar 1, S. Mislovičová 3, M. Považaj 27). Uverejnili 98 príspevkov v tlači, rozhlase a televízii (J. Bosák 10, M. Čierna 1, S. Ďurišiková 3, L. Dvornická 2, A. Ferenčíková 3, K. Hegerová 18, L. Králik 2, M. Majtán 13, E. Porubská 1, M. Považaj 30, I. Ripka 2, J. Skladaná 10, M. Zamborová 3).

Tlači, rozhlasu a televízii poskytli 26 rozhovorov (M. Považaj 18: o novom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu v relácii Rádiožurnál na stanici Slovensko 1 Slovenského rozhlasu, v relácii Rodinný magazín na stanici Slovensko 1 SRo, v relácii Čas M na stanici Slovensko 2 SRo a v relácii Pred katedrou, za katedrou na 1. programe Slovenskej televízie, ďalej o súťaži Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko pre zahraničné vysielanie SRo, o individuálnej slovnej zásobe v relácii FORUM na stanici Slovensko 1 SRo, 12 príspevkov o problémoch jazykovej kultúry v relácii Dobré ráno SRo; I. Ripka 3: o pôvode slovenských nárečí v relácii Rodostrom na stanici Slovensko 2 SRo, o češtine na Slovensku a o slovenčine v Čechách na stanici Hlas Ameriky, O jazyku našom každodennom – rozhovor s jazykovedcom a riadite-

Ľom JÚĽŠ SAV pripravil Š. Balák, publikované v týždenníku Slovenská republika – Víkend; S. Ondrejovič 2: o konferencii Mesto a jeho jazyk na stanici Devín SRo a na stanici Rádio Ragtime; J. Skladaná 2: o slovanskom povedomí v relácii Klub rádia Devín na stanici Slovensko 2 SRo a o pôvode slovenských nárečí v relácii Rodostrom na stanici Slovensko 2 SRo; M. Majtán 1: o priezviskách v relácii Popoludnie s rozhlasom na stanici Slovensko 1 SRo.

V cykle Večery Slovenského pedagogického nakladateľstva sa uskutočnila prezentácia prekladu Slovníka cudzích slov (Ľ. Balážová, V. Benko, J. Bosák, I. Ripka, J. Skladaná).

Pracovníci oddelenia jazykovej kultúry v rámci poradenskej služby odpovedali na 215 listov a vyše 4000 telefonických otázok a poskytovali osobné konzultácie v otázkach jazykovej kultúry a terminológie.

A. Ferencíková, E. Porubská a M. Považaj posúdili vyše 1000 žiackych prác v celoštátnej súťaži Prečo mám rád slovenčinu, prečo mám rád Slovensko a zúčastnili sa na záverečnom vyhodnotení 6. ročníka súťaže v Nových Zámkoch.

Ľ. Balážová lektorovala publikáciu Šťúplik a Alexander (osvojovanie si vybraných slov) pre vydavateľstvo Mladé letá, J. Bosák lektoroval publikáciu Maroš Madačov pre Slovenské národné múzeum. M. Považaj lektoroval príručku Prehľad gramatiky a pravopisu slovenského jazyka s diktátmi a pravopisnými cvičeniami pre vydavateľstvo Didaktis.

Pracovníci ústavu prednášali aj na podujatiach organizovaných Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri SAV, vykonávali jazykovú úpravu textov určených na uverejnenie v niektorých nejazykovedných časopisoch, vykonávali všetky redakčné i technické práce súvisiace s vydávaním troch jazykovedných časopisov (*Kultúra slova*, *Slovenská reč*, *Jazykovedný časopis* – hlavnými a výkonnými redaktormi uvedených časopisov boli pracovníci ústavu, okrem toho v redakčných radách týchto časopisov bolo ďalších 11 pracovníkov ústavu) i redakčnú, jazykovú a technickú prípravu textov monografií, zborníkov a výrobu ich tlačových podkladov. V tejto súvislosti treba osobitne oceniť finančný príspevok Ministerstva kultúry SR (z fondu Pro Slovakia), vďaka ktorému sa inovovala lokálna počítačová sieť (pribudlo nové vybavenie, t. j. PC, reprodukčná technika a pod.).

Významným úspechom bolo udelenie Ceny SAV za popularizáciu vedy za rok 1998 M. Majtánovi a Prémie za vedeckú literatúru za rok 1997, ktorú udelila Sekcia pre vedeckú a odbornú literatúru a počítačové programy Literárneho fondu M. Považajovi.

Správu na základe výročných správ vedúcich úloh a zodpovedných riešiteľov grantových projektov i výkazov práce jednotlivých pracovníkov ústavu vypracovala vedecká tajomníčka a riaditeľ JÚĽŠ SAV.

J. Skladaná – I. Ripka

KAČALA, J.: Spisovná slovenčina v 20. storočí. Bratislava, Veda 1998. 85 s.

Iste nie je náhoda, že naši najvýznamnejší jazykovedci sa skôr alebo neskôr venovali aj dejinám jazyka, hoci história jazyka nestála vždy v centre ich jazykovedného výskumu. Takýto záujem prejavoval už J. Škultéty, L. Novák, neskôr E. Paulíny a J. Ružička, sústavne sa dejinám jazyka venuje E. Jóna a R. Krajčovič. Najnovšie sa k problematike histórie spisovného jazyka dostal aj Ján Kačala v knižke *Spisovná slovenčina v 20. storočí*. Po dlhoročnom bádani v oblasti gramatiky (predovšetkým syntaxe), lexikológie, lexikografie a jazykovej kultúry sa u autora dostavila potreba pohľadu na širší dejinný úsek spisovného jazyka. Stimulom bol zaiste aj všeobecný nedostatok odbornej jazykovednej literatúry z tejto oblasti. Napokon v knižke sa po prvýkrát bližšie osvetľujú tie javy a tie obdobia, ktoré sa vinou ideologického tlaku bývalého režimu museli obchádzať, resp. zatacovať, osobitne úsek dejín 1939 – 45. Doteraz nebolo spracované ani najnovšie obdobie po r. 1989, najmä obdobie po vzniku samostatnej republiky po r. 1993.

Autor deklaruje, že nejde o novú periodizáciu dejín spisovnej slovenčiny. Vychádza zo spoločensko-politických predelov, ktoré boli vždy súvzťažné s dejinami jazyka. Pre spisovnú slovenčinu je najbúrlivejším obdobím práve 20. storočie, ktoré ju počas úsekov medzi viacerými historickými míľnikmi sformovalo na súčasný vyspelý moderný jazyk. Preto ak aj autor – ako sám píše – problém periodizácie dejín spisovnej slovenčiny v tomto storočí teoreticky nerieši, vyčleňuje časové úseky, ktoré zodpovedajú nielen vývinovým obdobiam našej spoločnosti, ale aj skutočným etapám vo vývine spisovného jazyka.

J. Kačala jazykovú situáciu v tomto storočí analyzuje v piatich etapách: 1. na začiatku 20. storočia, 2. v prvej Česko-Slovenskej republike (r. 1918 – 1939), 3. v Slovenskej republike (r. 1939 – 1945), 4. v obnovenom česko-slovenskom štáte (r. 1945 – 1989), 5. po r. 1989 a po vzniku samostatnej republiky.

V kapitolách týkajúcich sa jednotlivých etáp vždy vychádza zo spoločensko-politickej a kultúrnej situácie, až potom nadväzuje na otázky vzťahu slovenčiny a spisovnej slovenčiny, na otázky fungovania jazyka a jeho kodifikácie, na otázky vedeckého výskumu slovenčiny, jazykovej kultúry atď.

Prvé obdobie nášho jazyka v 20. storočí (od začiatku do r. 1918) autor charakterizuje ako stav pod vplyvom totálnej maďarizácie a veľmi zúženého priestoru na uplatnenie spisovnej slovenčiny. Napriek tomu sa spisovná forma národného jazyka rozvíjala, a to najmä v jestvujúcich dvoch prúdoch umeleckej literatúry (mestskom a dedinskom, resp. ľudovom). Autor konštatuje, že začiatok storočia vlastne znamená prelom v syntaxi, čo sa prejavilo predovšetkým pri budovaní náučného štýlu: klasicistická skladba, nerešpektujúca významovú stavbu vety, sa nahrádza živými kon-

štruktúrami, opúšťa sa meravosť a nepotrebná ozdobnosť. Slovenčina tu preukázala schopnosť pokryť aj odborné vyjadrovanie. Autor poukazuje na kľúčový význam dvoch osobností v tejto etape vývinu slovenčiny – na činnosť Sama Cambela a Jozefa Škultétyho. Po polstoročnom odstupe od Hattalovej kodifikácie sa ukazovala naliehavá potreba kodifikovať súčasný stav spisovného jazyka, ktorý sa sformoval na základe tzv. martinského úzu. Túto potrebu naplnil individuálny tvorca kodifikačného diela Rukováti spisovnej reči slovenskej (1902) – S. Cambel. Až po uplynutí celého storočia sa ukazuje, aký obrovský význam mala táto kodifikácia v krajne nezhodných časoch národného a jazykového útlaku. Popri Cambelovi J. Kačala vykresľuje aj osobnosť J. Škultétyho, u ktorého podčiarkuje zmysel pre kontinuitu a tradíciu, jeho nezvyčajne dlhú a intenzívnu účasť v slovenskom národnom živote pri udržiavaní spisovnej slovenčiny a pri posilňovaní idey autochtonnosti a čistoty nášho jazyka.

Druhý vývinový úsek spisovného jazyka v tomto storočí autor vidí v dvoch dosť odlišných etapách. Prvú z nich – 20. roky – poznačila idea čechoslovakizmu, čo sa odrážalo v rozkolísanosti normy, v neregulovanom preberaní českých slov, hoci na druhej strane vznikla široká edičná činnosť Matice slovenskej a výučba slovenčiny na školách sa mohla opierať o Damborského stredoškolskú učebnicu slovenčiny. Táto Damborského práca vychádzala z oficiálnej koncepcie jednotného československého jazyka, no i tak splnila svoje výchovné poslanie. Druhú etapu – 30. roky – autor posudzuje ako stabilizačné desaťročie vo vývine spisovného jazyka: slovenčina sa rozvíjala z vlastných zdrojov, posilňovali sa systémové prvky, budovalo sa odborné vyjadrovanie, rozvíjala sa štýlová diferenciacia, otváral sa priestor na rozvoj hovorenej podoby spisovného jazyka (rozhlas). Zásadný význam malo vydanie Pravidiel slovenského pravopisu v r. 1931 (so svojimi kladmi a zápormi) a založenie časopisu Slovenská reč v r. 1932, ktorá striktno vychádzala z idey samostatnosti slovenčiny. Teóriu o jednotnom československom národe a jazyku teoreticky vyvrátil Ľudovít Novák. Autor konštatuje, že v 30. rokoch prebehol rozhodujúci zápas o identitu slovenčiny.

Rozvoj spisovného jazyka v 3. období – počas prvej Slovenskej republiky – J. Kačala charakterizuje ako rozvoj za optimálnych spoločenských a politických podmienok, lebo slovenčina po prvý raz vo svojich dejinách fungovala slobodne bez tlaku iného jazyka. Nastáva rozlet literatúry (Figuli, Chrobák, Švantner, Ondrejov, Hronský, Urban, Dilong, Silan, Beniak, Smrek, Novomeský, Kostra, Lukáč atď.), zdokonaľuje sa odborný štýl, buduje sa terminológia, nastupuje rozvoj školstva, vedy a kultúry, zakladá sa Jazykovedný ústav v rámci SAVU. V r. 1940 vychádzajú nové Pravidlá slovenského jazyka, v ktorých sa posilnil matičný úzus a pomerne trpezlivo sa vyriešil rozpor medzi čechoslovakistickou orientáciou PSP z r. 1931 a koncepciou H. Bartka, z ktorej sa viaceré požiadavky uplatnili až v PSP r. 1953

(písanie predpôň, prípony *-li* a niektorých predložiek). Napreduje vedecký výskum slovenčiny, ktorého výsledky sa publikujú vo viacerých odborných časopisoch. Vychádza priekopnícka práca E. Paulinyho Štruktúra slovenského slovesa (1943) a prvýkrát sa kodifikuje výslovnosť v Bartkovej Správnej výslovnosti slovenčiny (1944). B. Letz koncipuje svoju obsiahlu Gramatiku slovenského jazyka (vyšla až v r. 1950). Otázkami jazykovej výchovy a jazykovej kultúry sa sústavne venuje J. Mihál, ktorý je aj autorom viacerých učebníc slovenskej gramatiky. Autor uzatvára, že národná štátnosť v Slovenskej republike r. 1939 – 1945 priaznivo vplývala na rozvoj spisovnej slovenčiny.

Štvrtý vývinový úsek autor knižky pokladá za obdobie nesporne najväčšieho rozmachu spisovnej slovenčiny. Tento vyše štyridsaťročný úsek (1945 – 1989) ohraňuje opäť asymetrický model slovensko-českého spolužitia, ktorý neodstránila ani federalizácia v r. 1968. Slovenčina sa opäť dostáva do bezprostredného kontaktu s češtinou, ale je tu kvalitatívne nový prvok: všestranná rozvitosť slovenčiny spôsobuje, že prvý raz v dejinách sa tento vzťah stáva rovnocenný, partnerský. Nebývalo vzrástol počet používateľov spisovnej slovenčiny, veľkú úlohu zohráva široko rozvinuté školstvo a médiá. Koná sa intenzívny výskum národného jazyka a výsledky sa odovzdávajú praxi v základných dielach o slovenčine. Kladnú úlohu zohrala pravopisná reforma, ktorá sa kodifikovala v PSP z r. 1953. Všetky tieto okolnosti priniesli zvýšenie jazykovej kultúry. Počas tohto obdobia pokračovala bohatá diferenciácia národného jazyka s krajnými pólmi spisovný jazyk – miestne nárečia. Jesťujú rozmanité slangy, subštandardná forma, rozmanité nadnárečové formy a mestská reč, hoci často ešte nie sú naplno rozvité. Slovenčina sa v tomto období rozvíjala a kodifikovala vo všetkých rovinách: v pravopise, výslovnosti, gramatike a slovnej zásobe, mohutný rozvoj nastal osobitne v terminológii. Rozšírili sa všestranné poznatky o slovenčine a stali sa známymi aj za hranicami, najmä v slavistickom svete.

Posledné, najnovšie obdobie spisovnej slovenčiny J. Kačala vymedzuje od roku 1989 a od vzniku samostatnej Slovenskej republiky r. 1993. Po prevratovom roku sa priaznivá politická klíma odrazila v odideologizovaní teoretických východísk a v celkovom odpolitizovaní vedy. V jazykovede sa to prejavilo najmä v pohľade na predtým priam tabuizované otázky vzťahu češtiny a slovenčiny, na oblasť náboženskej terminológie a na posudzovanie jazykovej situácie počas prvej Slovenskej republiky. Zásadný význam má skutočnosť, že v r. 1992 sa slovenčina ústavne uzatvára ako štátny jazyk Slovenskej republiky, čo sa ešte završuje a rozvíja zákonom Národnej rady SR o štátnom jazyku SR v r. 1995. Na Slovensku teda prestala byť čeština štátnym jazykom. Pre vlastný jazykový rozmer je podľa autora príznačné, že spisovný jazyk a miestne nárečia sú nielen navzájom zreteľne diferencované, ale systémovo a historicky sú neoddeliteľne zviazané a tvoria prirodzenú jednotu. Oproti dovedajšiemu striktnému vydeľovaniu miesta uplatnenia sa týchto dvoch

foriem nastupuje skôr partnerský vzťah: nárečia sa využívajú aj v autorskej reči, prechod od spisovného jazyka k nárečiam býva často plynulý. Za zápory súčasnej jazykovej situácie autor pokladá neprimeraný rozsah používania anglických slov, názvov rozličných inštitúcií, výrobkov atď., ba aj umeleckých programov. Inak v samom systéme spisovného jazyka so zreteľom na krátkosť vymedzeného obdobia nepozoruje výraznejšie zmeny, skôr pokračovanie pozitívnych tendencií z predchádzajúcich etáp. V novej spoločenskej a politickej situácii vyšli obnovené vydania základných kodifikačných príručiek – výkladového Krátkeho slovníka slovenského jazyka a Pravidiel slovenského pravopisu. V kodifikácii obidvoch diel sa posilnili systémové zákonitosti slovenčiny (osobitne systémová platnosť rytmického zákona) a v pravopise racionalizačný princíp. Zaujalo sa kodifikačné stanovisko k viacerým novým prvkom slovnej zásoby.

V závere knihy J. Kačala konštatuje, že slovenčina sa v poslednom polstoročí vyvíjala v priaznivých podmienkach a že od konca 30. rokov dosiahla vysokú úroveň porovnateľnú s úrovňou vyspelých európskych jazykov. V prílohe knižky autor zaraďuje ilustračné ukážky z praxe spisovného jazyka jednotlivých období. Aj tieto príklady potvrdzujú, že knižka Jána Kačalu *Spisovná slovenčina v 20. storočí* je nielen vedeckým dokumentom o histórii a vývine slovenského spisovného jazyka za posledné storočie, ale je aj potrebnou učebnicou dejín nášho jazyka.

Mária Pisárčiková

O lexike francúzskeho pôvodu (ORGOŇOVÁ, O.: *Galicizmy v slovenčine*. Bratislava, Stimul 1998. 125 s.)

V čase veľkého záujmu slovenskej lingvistiky o skúmanie procesu preberania cudzojazyčných lexikálnych jednotiek, v nemalej miere ovplyvňujúcich slovenčinu na konci 20. storočia, vyšla monografická práca Olgy Orgoňovej, ktorá je výsledkom jej vedeckej prípravy na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Podáva ucelenú charakteristiku lexiky francúzskeho pôvodu, t. j. galicizmov v slovenčine, a formuluje všeobecne platné princípy ich fungovania v preberajúcom jazyku. Opierajúc sa o výrazne kvalitatívny integračný proces galicizmov, autorka sa sústreďuje na analýzu jednotlivých podôb ich adaptácie v slovenčine. Galicizmy chápe široko nielen ako jednotky francúzskeho pôvodu priamo transferované do slovenčiny a sprostredkované iným jazykom, ale navyše aj ako jednotky iného pôvodu, pri ktorých francúzština bola sprostredkujúcim

jazykom pri ich prechode do slovenčiny. Patria k nim i výrazy utvorené apelativizáciou, prípadne deriváciou od vlastných mien miesta, osobností (vynálezcov, tvorcov, historických postáv ap.) spätých s francúzskym duchovným a zemepisným prostredím (napr. *ampér*, *pompadúrka*). Súčasťou sú i hybridné pomenovania (deriváty a kompozitá), v ktorých okrem francúzskeho komponentu (v pozícii radixu či afixov) figuruje aj inojazyčný komponent vrátane slovenského (napr. *šéfkuchár*, *uhl'obarón*).

S ohľadom na lexikálnosémantické a kontaktologické teoretické práce posledných dvoch desaťročí v úvodných častiach autorka objasňuje základný terminologický aparát používaný v rozličných svetových jazykovedách (jazyková výpožička, preberanie, transferencia, interferencia, integrácia ap.).

Vychádzajúc z korpusu tvoriaceho 4222 jednotiek, monografia najskôr podáva historický náčrt francúzsko-slovenských mimojazykových kontaktov (s. 23 – 28) a tematickú klasifikáciu galicizmov z komunikačného hľadiska (s. 28 – 37). Ide o trojprúdový model: bežná komunikácia (napr. *garsónka*, *šofér*, *koketovať*), odborná komunikácia (napr. *doména*, *tiráž*, *aviváž*) a umelecká komunikácia (napr. *koláž*, *šanson*, *manéž*). Výsledkom je konštatovanie, že kým v období formovania sa spisovných útvarov slovenčiny v minulom storočí, teda v čase rozkvetu francúzskej kultúry a umenia, sa slovenská lexika obohacovala z tohto zdroja prevažne kvantitatívne, v súčasnosti je kvantitatívny nárast galicizmov tlmený (v centre pozornosti je v tomto smere problém anglicizácie lexiky), avšak lexika francúzskeho pôvodu sa dotvára ďalej, a to hlavne kvalitatívne, napr. z hľadiska slovotvorby, zo sémantického a štylistického hľadiska. Najväčšiu perspektívu pre ďalšie kvantitatívne obohacovanie majú tematické okruhy z oblasti odbornej komunikácie, t. j. výrazy terminologickej povahy.

Hoci ťažiskom práce je skúmanie galicizmov najmä z lexikálnosémantického hľadiska, monografia si všima aj ich morfológickú stránku (s. 38 – 46). S cieľom naznačiť základné východiská a spôsoby morfológickej adaptácie galicizmov v slovenčine autorka konfrontuje základné znaky morfológických podsystémov francúzštiny ako východiskového jazyka – zdroja výpožičiek a slovenčiny ako cieľového jazyka – recipienta výpožičiek.

Práca tiež spracúva problematiku slovotvornej motivácie galicizmov ako špecifickej vrstvy lexikálnej zásoby slovenčiny (s. 47 – 58), pričom poukazuje na problém transparentnosti onomaziologickej štruktúry takýchto pomenovaní. Otázky slovotvornej štruktúry sleduje na útvaroch rôznokoreňových i rovnakokoreňových derivátov v konfrontácii s ekvivalentnými jednotkami východiskového jazyka – francúzštiny. Výsledkom úvah je vyčlenenie dvoch fáz slovotvornej aktivity galicizmov, a to hybridizácie ako hraničného procesu medzi transferenciou a integráciou a slovotvorby v užšom zmysle ako súčasti integračného procesu. Dôležitým doplnením sú poznámky o univerbizovaných galicizmoch.

Samostatná časť práce skúma špecifiká slovotvornej adaptácie galicizmov v slovenčine (s. 59 – 69) a analyzuje rôznokoreňové slovotvorne motivované galicizmy, konkrétne širšie spektrum prevzatých francúzskych deverbatívnych substantív zakončených v slovenčine na *-áž* a *-ovanie* (napr. F: *flambage*, S: *flambovanie* ap.).

Monografia ďalej skúma napätie medzi určovaním polysémickosti alebo homonymie (s. 70 – 80) identických foriem galicizmov z pôvodne jedného modelového výrazu (napr. F: *champion*, S: *šampiôn* ap.) a interpretuje lexikografické riešenia homonymných galicizmov v Slovníku cudzích slov (Ivanová-Šalingová – Maníková, 1983). Z formálneho, sémantického a štylistického hľadiska sa osobitne venuje prvkom zradnosti „falošných priateľov prekladateľa“ (s. 81 – 94), t. j. takých dvoch pomenovaní v dvoch rôznych jazykoch, ktoré majú analogickú alebo identickú formu, pričom ich významy a funkčná hodnota sú zo synchronného pohľadu viac alebo menej odlišné a v praxi sa preto často chybné stotožňujú alebo zamieňajú, napr. F: *corde* – povraz, struna, tetiva, slučka; S: *kord* – bodná zbraň. Analýza týchto produktov medzijazykovej interferencie dôsledne odкрýva formálne a sémantické kontrasty medzi prevzatým galicizmom a jeho modelovým výrazom vo francúzštine a praktickej sfére v záujme prekonávania negatívneho transferu v rečovej komunikácii, teda v záujme odhaľovania tzv. faux-amis.

Pri kvantitatívnej charakteristike galicizmov v slovenčine (s. 95 – 101) sa autorka opiera o vyexcerpovaný materiál podľa Slovníka cudzích slov (1983), doplnený o nové aktualizované heslá (napr. *gófra*, *bageta*, *fritéza*, *kupónka*). Kvantitatívne pomerne rozsiahly korpus jednotiek možno kvalifikovať ako najrozsiahlejšiu vrstvu cudzojazyčných výpožičiek spomedzi románskych jazykov.

Problematika galicizmov akoby bola v pozadí za momentálne preferenčne skúmanými anglicizmami, resp. bohemizmami. O to cennejšia je táto materiálovo bohatá práca, doplnená názornými zobrazeniami a grafmi prehľadne načrtávajúcimi distribúciu galicizmov podľa rozličných kritérií, ktorej súčasťou je i francúzske a anglické resumé.

M. Koncová

DAVIDOVÁ, D. – BOGOCZOVÁ, I. – FIC, K. – HUBÁČEK, J. –
CHLOUPEK, J. – JANDOVÁ, E.: *Mluvená čeština na Moravě*.
Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, vydavatelství TI-
LIA, Ostrava 1997. 172 s.

Záujem súčasnej lingvistiky sa čoraz častejšie obracia k živému hovorenému jazyku, aký sa uplatňuje v každodennej komunikácii bežných (neprofesionálnych) používateľov jazyka najrozličnejších sociálnych charakteristík a rozličných prostredí. Niekoľkonásobne tak rozširuje predmet aj výsledky svojho skúmania v porovnaní s úzkym zameraním na štúdium iba spisovného jazyka ako formy, ktorá je zachytávaná v kodifikačných príručkách a používaná vybranými autormi či profesionálnymi používateľmi v prostrediach a situáciách, ktoré uprednostňujú alebo dokonca vyžadujú kultivovaný spisovný prejav, upravený a „zdokonalený“ na obraz aktuálnej kodifikácie.

Problémom takéhoto posunu záujmu je však otázka spôsobu získavania vhodného a dostatočne preukazného jazykového materiálu, ktorý by vyvázene pokrýval variabilnosť jazyka v rôznych komunikačných situáciách a jeho rozkolísanosť v mnohých javoch. V skutočnosti ani nie je možné získať hovorené prejavy všetkých sociálnych, vekových a profesionálnych skupín ani prejavy respondentov vo všetkých situáciách, v ktorých sa každodenne ocitajú a ktorým prispôbujú svoj prejav. Ak však chceme spoznávať variantnosť živého jazykového prejavu a formulovať teoretické hypotézy či závery, je podľa nášho názoru nevyhnutné neobchádzať východiskové štádium jazykovednej práce, akým je získavanie bezprostredného, spontánneho a živého jazykového materiálu v teréne. To je však často spojené s mnohými prekážkami či problémami.

Inšpiratívnym príkladom pri riešení tohto problému sa zdá projekt kolektívu autorov pod vedením D. Davidovej *Mluvená čeština na Moravě*. Táto práca, ktorá vznikla v rámci grantovej úlohy, je výsledkom terénneho výskumu živej hovorenej češtiny obyvateľov Moravy. Ťažisko a hlavný prínos takejto práce vidíme hlavne v publikovaní konkrétnych hovorených jazykových prejavov obyvateľov jednotlivých regiónov Moravy, pričom sa jednotliví autori snažili o pokrytie čo najširšieho spektra sociálnej príslušnosti respondentov a tematickej a situačnej zakotvenosti ich komunikátov. Je pritom nevyhnutné mať na pamäti fakt, ktorý sme spomínali už skôr: úplný obraz variantnosti jazyka v bežných hovorených prejavoch nie je reálny a, prirodzene, ani táto publikácia ho nemôže ponúknuť.

Jednotlivé texty sú prepisované jednotnou fonetickou transkripciou a v úvode obsahujú tzv. identifikačný štítok, ktorý charakterizuje nasledujúci text zo štylistického hľadiska (hovorený – písaný, oficiálny – neoficiálny, verejný – neverejný) a z hľadiska komunikačnej situácie a účastníkov komunikácie. Orientáciu v publikovaných

textoch, v ich územnom začlenení a základnej charakteristike vhodne uľahčujú prílohy v závere publikácie.

V sieti lokalít, z ktorých nahrávky pochádzajú, sú zastúpené väčšie mestá aj dediny, ktoré sú zaradené do spoločných územných celkov. Každý celok je spracovaný iným autorom: českomoravskú oblasť spracoval Jaroslav Hubáček, stredomoravskú oblasť Karel Fic, východomoravskú oblasť Jan Chloupek, sliezskomoravskú oblasť Dana Davidová, poľsko-český zmiešaný pruh Irena Bogoczová. Posledná kapitola uvádza materiály z dvoch oblastí s nárečovo rôznorodým obyvateľstvom v severozápadnej a v juhozápadnej časti Moravy (Eva Jandová).

Pri členení územia na tieto menšie celky vychádzali autori z tradičného dialektologického členenia moravských nárečí. Tým sa pravdepodobne podporuje predpoklad, a publikované texty to často aj dosvedčujú, že tradičné nárečia týchto regiónov stále vo veľkej miere podmieňujú a ovplyvňujú podobu hovoreného jazyka, a to nielen v prejavoch najstaršej generácie. O poznatky dialektológie z tohto regiónu sa často opierajú aj úvodné kapitoly k súboru textov jednotlivých oblastí. Najmä J. Hubáček a K. Fic sa zameriavajú na charakteristiku a stručný opis tradičného dialektu spracúvaného regiónu. Menej sa konkrétnej nárečovej charakteristike venujú ostatní autori, ktorí uvádzajú len základné začlenenie oblasti.

Pomerne nejednotne sa v závere jednotlivých kapitol charakterizuje jazyk textov z úsekov a oblastí. Tieto charakteristiky sa javia ako samostatná práca príslušného autora, ktorý pristupuje k problému pravdepodobne z hľadiska vlastného profesionálneho jazykovedného záujmu. Väčšina charakteristík sa zameriava na formu jazyka jednotlivých ukážok a v rozličnej miere v nich vyčleňuje prvky obecnej češtiny, nárečí, hovorovej češtiny v porovnaní so spisovnou formou. Niektorí autori sa sústreďujú viac na štylistickú a obsahovú stránku.

Domnievame sa, že rôznorodosť prístupu v spomínaných častiach charakteristiky textov je pomerne veľká. Aspoň istá miera jednotnosti by čitateľovi tejto publikácie umožnila vytvoriť si systematickejší „obraz“ o podobe hovorenej češtiny na Morave. Prirodzene, zatiaľ ide o „obraz“ len informatívny a predbežný, pretože vyčerpávajúci rozbor jazyka získaného materiálu ešte len čaká na autorov, ako aj na iných jazykovedcov, ktorí z hľadiska vlastného skúmania a vedeckého záujmu môžu takto publikovaný materiál využívať. A v tom vidíme hlavný význam tohto projektu, ktorý by mohol byť aj pre našu lingvistiku príkladom hodným nasledovania.

Gabriela Múcsková

Recenzia recenzie

vyprovokovaná textom O. Orgoňovej k 3. vydaniu Štylistiky J. Mistríka

Na citovaný text nebolo možné nereagovať, pretože svojou odbornou úrovňou vlastne ani nepatrí do vedeckého časopisu. Problematický je aj nezvyčajným stupňom osobnej ambície pisateľky a nemá ani úroveň odbornej komunikácie. So zreteľom na jeho štylistické anomálie treba naň reagovať aspoň pripomienkami autora, aby jeho tézy nemiatli úprimných záujemcov o štylistiku.

Uvedieme najskôr základné informácie, ktoré tu treba podčiarknuť.

Predmetná *Štylistika* (rozsah 600 strán) vychádza ako syntéza autorovej koncepcie. Doteraz vyšla spolu v 8 vydaniach. Posledné 3 vydania schválili traja vysoko kvalifikovaní odborníci – doktori vied a univerzitní profesori E. Pauliny, J. Ružička, J. Horecký.

Svojou prezentáciou aj prezentáciou svojho tvorca bola kniha úspešná nielen doma, ale aj v zahraničí.

Úspešne ju a aj slovenskú štylistiku vôbec prezentoval autor na svetovej konferencii o globalizácii jazykov (USA), na 2 medzinárodných konferenciách v Oxforde, na 3 medzinárodných konferenciách v Nemecku, na svetových kongresoch vo Viedni, v Moskve, v býv. Juhoslávii, v Maďarsku, v Bulharsku, v Taliansku, v Egypte a v Prahe (väčšina publikovaných separátov z týchto podujatí sa uvádza v Dvončovej Bibliografii; tam sa citujú aj knižne vydané diela autora, ktoré vyšli v zahraničí (v Nemecku, v Moskve a v Českej republike).

Po výpočte týchto faktov treba uviesť, že na to všetko nadväzuje odborná asistentka svojou recenziou. Tento jej kontakt zvyšuje pozornosť, keďže ide o pracovníčku, ktorá iba pred niekoľkými mesiacmi dokončila svoju aspirantúru, a to nie zo štylistiky, ale z inej jazykovednej oblasti.

Keďže text pisateľky je rozvláchny, zdĺhavý, preplnený zbytočnými pragmatikami, bolo by nezmyselné reagovať na banálne maličkosti, a preto sa zastavíme hlavne pri závažnejších témach. Túto cestu sme zvolili aj preto, že pôjde o nesymetrický dialóg: so zreteľom na kvalifikáciu, na dĺžku vedeckej praxe, na vek, ako aj na to, že ide o dialóg medzi žiačkou a jej učiteľom.

Štýl autorky je silno poznačený megalomániou, presahuje hranicu spoločensky prípustného veľikášstva a chýba mu cit pre vedeckú komunikáciu. Napríklad pisateľka okrem iného komanduje autora, koho vo svojej knihe mal/nemal citovať, pričom jej musí byť evidentné, že seriózny autor vo svojej práci cituje/necituje toho, o kom vie, aký mal/nemal vplyv na jeho konkrétne dielo. Neseriózne citovanie (dnes už závažujúce kupectvom) je historickým neduhom našej spoločnosti. Toto je prvý dôvod, ktorý nás odrádza od nesymetrického dialógu s textom O. Orgoňovej.

Druhý dôvod, pre ktorý nemôžeme ani na stránkach časopisu viesť dialóg s O. Orgoňovou, je ten, že z jej veľikáškého textu trčí slama svedčiaca o neznalosti štylistických pojmov – pletie žánre, napríklad syntézu s monografiou, štylistiku s komunikáciou, nevidí rozdiel medzi populárnym a popularizačným štýlom (jazýčkom na váhach je sémantika internacionálnej morfémy *-iz-/ač/*, ktorá odlišuje procesualnosť od stacionárnosti, táto jej problematika by jej mala byť známa z jej vlastného odboru – internacionalizácia slov), dožaduje sa, aby citovaním jednej praktickej štylistiky propagoval autor „mičurinskú štylistiku“, t. j. miešanie Mistríkovej jazykovednej štylistiky s Mikovou literárnovednou štylistikou, mixuje monologické slohové postupy s dialogickými (a to pôsobí ako nakupovanie mlieka v železiarstve).

Z autorkinho textu trčí aj neznalosť didaktických pojmov. O. Orgoňová ako vysokoškolská učiteľka nerozlišuje pojem príklad ako didaktický žánre v ročníkoch nižších škôl od tohto žánru na vysokej škole. Na strane 306 jej príspevku ich totiž kladie na jednu rovinu. Príklad adresovaný žiakovi nižšej školy musí byť didakticky spracovaný, zatiaľ čo príklad na vysokej škole – pokiaľ možno – prirodzený. Aj inde sa dopúšťa lapsusov proti didaktike. Napríklad na strane 303 koketuje s otázkou anticipácie pri vyučovaní – pozri pri slovách typu inchoatíva... Na vysokej škole, kde sa „neučí“, ale „študuje“, anticipácia musí byť neznámym pojmom, lebo tú riešia encyklopédie a iné slovníky.

Ako na niekoľkých príkladoch vidieť, autorka recenzie neovláda ani štylistické pojmy a ani didaktické zásady. A preto v jej rozprave sú časté dojmové hodnotenia typu „podľa nás, žiadalo by sa, domnievame sa, to vyznieva, pociťujeme to, chápeme širšie, vhodnejšie by bolo“ atď. Sú to prázdne dikcie, ktorými sa autorka vyhýba priamym konštatovaniam, no rozmnožuje balast. Takýchto výpovedí je niekoľko desiatok.

Azda najvýraznejším a najsmutnejším prípadom je jej majstrovanie na hranici medzi autorovým a recenzentkiným textom. Napríklad na 303. strane jej posudku v 5. riadku nepriamo sľubuje kontakt na autorových 130 strán v *Štylistike*, avšak: najskôr ho diriguje, čo mal/nemal k svojmu výkladu pripomenúť zo známej odbornej literatúry a potom svoj vlastný, skarikovaný pohľad zužuje na jedinú stranu (130 > 1). Čitateľ to sám pobadá, keď na tejto funkčne zoštíhlenej strane nájde iba kľúčové slová a titulky autorkinho textu.

Pokračovanie tejto tragédie je na ďalšej, 304. strane, kde nepriamo sľubuje „recenziu“ 130 strán, no prakticky ju zužuje na 3 strany s tým, že si z nej vyberie iba 3 témy: dialóg, klasifikáciu štýlov a sekundárne štýly. A čo ostatné teoretické časti knihy? Uvedieme poznámky k týmto trom témam.

Dialóg. Veľká bieda v „chaose“ štýlov – slohových postupov – žánrov a ich klasifikácie sa zračí už z jej neznalosti pojmu slohový postup: rozprávací a dialogický postup, ale aj ďalšie mieša tak ako vajíčka na trhu a táto jej praktika prechádza aj

na klasifikáciu štýlov, lebo nepozná psychológiu proxemiky v komunikácii realizovanej od „dialógu“ slepohluchých a hluchonemých cez dyadické a rektifikačné dialógy až po moderné masmediálne dialógy. Fungovanie proxemiky v štylistike je pre ňu cudzie.

Klasifikácia štýlov je síce centrálna oblasť teoretickej jazykovednej štylistiky, ale nie v takom znení ako u autorky recenzie, keď o štýloch hovorí neterminologicky, až amatérsky: hľadá viac rovín tejto kategórie, hovorí o akomsi trojprúdovom modeli, o celoplošnom triedení, o čistej simplexnosti a totálnej komplexnosti atď.

Sekundárny štýl. Prekvapuje, že autorku zaskočili sekundárne štýly. Ved' nejde o nič iné, ako je v lexikológii import neologizmov, ktoré v nejednom prípade nemajú miesto v našej typológii, a predsa ide o vec samozrejmu. Mnohé súčasné i budúce „neologizmy“ sú a aj ostanú ako petrifikované dogmy, na ktoré sa nedajú navliecť systémy našich kategórií. Takto to platí v malom pre lexikológiu a tak to platí dnes a bude platiť aj pre štylistiku v budúcich storočiach. Tento pojem sekundárnych štýlov je najmodernejším zásahom do systému našich štýlov.

Takýto je teda pohľad odbornej poradkyne na našu novú slovenskú *Štylistiku*.

A čo hovorí náš vzácny priateľ spoza hraníc, ďaleko známy vedec, riaditeľ Ústavu pro jazyk český v Prahe, prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc. v liste zo 14. 1. 1999 autorovi našej *Štylistiky*: „Zvlášť se mi líbí poslední kapitola věnovaná stylům, která podle mého názoru překonává jistou krizi v klasifikaci a odpovídá tomu, co je běžnému čtenáři blízké. (Takhle např. charakterizovala styly antika.) Váš externí žák a obdivovatel Jiří Kraus.“

Jozef Mistrík

Poznámka redakcie: Redakcia Slovenskej reči, rešpektujúc požiadavku slobodnej výmeny názorov vo vedeckých časopisoch, uverejňuje reakciu prof. Jozefa Mistríka na recenziu Oľgy Orgoňovej *Štylistika Jozefa Mistríka po tretí raz*, publikovanú v 5. čísle 63. ročníka Slovenskej reči (s. 301 – 307), hoci má výhrady voči autorovmu tónu a niektorým jeho formuláciám.

Životné jubileum Kataríny Habovštiakovej

V máji sa dožila okrúhleho životného jubilea popredná slovenská lingvistka a vysokoškolská učiteľka doc. PhDr. Katarína H a b o v š t i a k o v á, CSc. Narodila sa 18. mája 1929 v Jasovskom Podzámku, okr. Košice. Gymnaziálne a vysokoškolské štúdium absolvovala v Bratislave. Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského študovala v r. 1947 – 1951 slovenský jazyk, ruský a francúzsky jazyk. Po skončení štúdia nastúpila ako redaktorka do Štátneho nakladateľstva (terajšie Slovenské pedagogické nakladateľstvo) v Bratislave. V r. 1953 začala pracovať v Jazykovednom ústave E. Štúra SAV v Bratislave. Z tohto pracoviska odchádza v r. 1974 na Pedagogickú fakultu v Nitre, kde pôsobila ako docentka na Katedre slovenského jazyka a literatúry až do r. 1987. Akademický titul PhDr. získala r. 1952, vedeckú hodnosť CSc. v r. 1962 a vedecko-pedagogický titul docentka v r. 1975; habilitovala sa súborom štúdií *K problematike vývinu jazyka slovenskej národnosti*. K. Habovštiakovú charakterizuje pracovitosť, pribojnosť, výrazná cieľavedomosť, húževnatosť, pragmatickosť a schopnosť prekonávať prekážky za každých okolností, ako aj danosť poradiť si, vynájsť sa aj v komplikovaných životných situáciách. V živote jubilantky dôležité miesto majú žičlivosť, ochota poradiť a pomôcť. Tieto vlastnosti doc. Habovštiakovú neopúšťajú ani po odchode do dôchodku (r. 1987) a jej pracovitosť dokumentuje aj súčasná publikačná aktivita.

Vedeckovýskumná, publikačná, pedagogická a kultúrno-spoločenská aktivita jubilantky je rozsiahla a mnohostranná. Svedectvo o tom podáva už aj pri predchádzajúcom jubileu publikovaná bibliografia jazykovedných prác K. Habovštiakovej (porov. SR, 54, 1989, s. 174 – 179). Najväčšiu pozornosť vo vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti venovala výskumu dejín slovenského jazyka, lexikografii, dialektológii a otázkam jazykovej kultúry.

Prvý zo spomínaných okruhov je zastúpený v syntetickej monografii *Bernolákov jazykovedné dielo* (1968), v ktorej skúmala genézu bernolákovčiny, jej ideové, spoločenské a jazykové základy, význam a fungovanie bernolákovského jazyka. Monografia bola pozitívne hodnotená v domácej a zahraničnej slavistike. Z metodologického hľadiska predstavovala východisko k analýze kodifikácie slovenského spisovného jazyka.

Autorka napísala monografiu po publikovaní štúdií venovaných analýze jednotlivých historických pamiatok (Žilinská kniha, inventár Oravského hradného panstva

z r. 1611, listy M. Hradského z r. 1614 – 1619), ich vzťahu k nárečiam a češtine. Objektívne zhodnotila jazykovednú činnosť a prínos viacerých osobností z čias národného obrodenia (H. Gavlovič, A. Radlinský, J. Hollý, M. Hattala a i.).

Začiatky jej lexikografickej práce sú spojené s prácou na *Slovníku slovenského jazyka* (III. a IV. zväzok, 1963 – 1964) a pokračovali prípravou *Slovenského historického slovníka z predspisovného obdobia. Ukážkový zošit* (1973). Svoje rozsiahle poznatky z vývinu slovenskej lexiky syntetizovala v monografii *Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska* (1987). V uvedenej monografii charakterizuje vývin slovnej zásoby spisovnej slovenčiny od Bernolákovej kodifikácie až po dnešný stav, a to vo vzťahu k jej základnému fondu a prejavu v onomazio-logickej rovine.

K. Habovštiaková venuje pozornosť aj oblasti tvorenia slov a sleduje účasť lingvistických, psychických a extralingvistických činiteľov pri vývinových procesoch lexiky. Jej práca je inšpiratívna najmä v tom, že poukazuje na slovnú zásobu ako na hierarchicky usporiadané súbory parciálnych systémov.

V oblasti dialektológie sa venovala výskumu v 76 lokalitách pre *Atlas slovenského jazyka I a II*. Vzťah k dialektológii je upevnený aj manželstvom s dialektológom a spisovateľom Antonom Habovštiakom, s ktorým spoločne koncipujú *Slovník oravských nárečí*.

Jubilantka ani v poslednom desaťročí nezaznamenala nijaký pokles pracovných aktivít a treba vyzdvihnúť jej nezmenšujúci sa elán pre tvorivú prácu.

Od posledného okrúhleho jubilea K. Habovštiaková venovala osobitnú pozornosť frazeológii. V spoluautorstve vydala vecno-tematický slovník *Človek v zrkadle frazeológie* (1993). V rozšírenom a doplnenom vydaní vyšiel pod názvom *Človek a príroda vo frazeológii* (1996, spoluautorka E. Krošláková).

K problematike vyučovania základov slavistiky a staroslovenčiny pripravila (v spolupráci s E. Krošlákovou) *Textovú príručku k základom slavistiky a k staroslovenčine*. Vysokoškolská príručka obsahuje antológiu staroslovienskych textov a ukážky zo slovanských jazykov doplnené cvičeniami.

Užitočným dielom určeným najmä pre Maďarov, ale aj pre príslušníkov iných národností je publikácia *Slovenčina známa i neznáma pre Maďarov, ale i pre Slovákov a Neslovákov* (1996).

V početných drobných príspevkoch sa jubilatka venovala problematike jazykovej kultúry, jazykovej výchovy a popularizácii jazykovedy. Je dlhoročnou spolupracovníčkou Slovenského rozhlasu, kde v rubrike Jazyková poradňa uverejňuje príspevky popularizujúce výsledky vedeckého bádania. Svoje poznatky prenáša do praxe aj v popularizačných periodikách a v dennej tlači.

Dobrú orientovanosť v problematike vývinu a dejín slovenského jazyka a slovnej zásoby zúročila v lingvodidaktických príspevkoch, v ktorých sa zamerala na využitie

nárečovej lexiky, vlastných mien a frazeológie vo vyučovacom procese. Upozornila na význam vyučovania historickolingvistických disciplín i na dôležitosť cyrilometodskej tradície. Poukázala na problémy vyučovania slovenčiny (najmä slovnej zásoby) v školách s maďarským vyučovacím jazykom.

Jubilujúca docentka K. Habovštiaková je uznávaná odborníčka na historickolingvistické disciplíny. Viaceré jej štúdie vyšli v Česku, Poľsku, Bulharsku, Maďarsku, Nemecku. Popri tejto základnej orientácii treba spomenúť ešte redakčné práce, organizátorskú, prednáškovú, pedagogickú a popularizačnú jazykovednú činnosť. Vychodí nám, že K. Habovštiaková je osobnosť so širokým jazykovedným záberom a významným prínosom do slovenskej jazykovedy. Úprimne jej želáme pevné zdravie, osobné šťastie, tvorivý elán, veľa spokojnosti.

Ad multos annos!

Ema Krošláková

Súpis prác doc. Kataríny Habovštiakovej za roky 1987 – 1998

Táto bibliografia nadväzuje na Súpis prác doc. Dr. Kataríny Habovštiakovej za roky 1979 – 1986 od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Slovenskej reči, 54, 1989, s. 174 – 179.

1987

Slovná zásoba spisovnej slovenčiny z vývinového hľadiska. 1. vyd. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987. 408 s.

Ref.: 1. Krošláková, E.: Kultúra slova, 22, 1988, s. 214 – 216. – 2. Miššiková, G.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 34, 1987/88, s. 317 – 318. – 3. Pisárčiková, M.: Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 279 – 281. – 4. Schulzová, O.: Český jazyk a literatúra, 39, 1988/89, s. 430 – 431. – 5. Mlacek, J.: Z dejín našej slovnej zásoby. – Nový život (Nový Sad, Juhoslávia), 41, 1989, s. 155 – 159.

Slovenský jazyk pre štúdium učiteľstva 1. stupňa základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. 1. vyd. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987. 176 s. – 2., rozšír. a preprac. vyd. 1992 (spoluautori O. Hábovčík, J. Holčík, E. Krošláková, M. Patáková, J. Vaňko).

Spätost' vývinu slovnej zásoby s mimojazykovými (kultúrno-historickými) činiteľmi. – In: Szlavisztikai tanulmányok. Emlékkönyv Király Péter 70 születésnapjára. Red. F. Gregor – I. Nyomárkay. Budapest, ELTE Szlav filológiai Tanszék 1987, s. 177 – 186.

K stylistickej charakteristike nárečového prejavu. – In: Studia Academica Slovaca. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1987, s. 109 – 125.

O možnostiach využitia frazeológie vo vyučovaní. – In: Frazeológia v teórii a praxi. Zborník Pedagogickej fakulty v Nitre. Séria: Spoločenské vedy. 2. 1987. Red. F. Miko. Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987, s. 145 – 149, rus. res. s. 172, franc. res. s. 174.

Nárečové prvky v slovenských priezviskách. – In: IX. slovenská onomastická konferencia. Nitra 26. – 28. júna 1985. Zborník referátov. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1987, s. 239 – 244.

Slovanský ideový základ a komparatívny aspekt v jazykovednom diele Antona Bernoláka. – In: Prekursorzy słowiańskiego językoznawstwa porównawczego (do końca XVIII wieku). Red. H. Orzechowska – M. Basaj. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, Zakład Narodowy imienia Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1987, s. 331 – 340.

Aká bola Bernoláková slovenčina? – Nové slovo, 29, 1987, č. 34, s. 16. – Tamže: O Bernolákovej gramatike (č. 35, s. 16). – 200 rokov od pravopisnej reformy (č. 36, s. 16).

Jubileum spisovnej slovenčiny (1787 – 1987). – Nedeľná Pravda, 20, 1987, č. 36, s. 7.

1988

Dialektizmy v literatúre z oravského regiónu. – In: Vědecká konference Regionální prvky v literárním textu z didaktického hlediska. Brno/Cikháň 19. – 21. září 1988. Sborník příspěvků. Red. V. Linhartová et al. Brno, Univerzita J. E. Purkyně 1988, s. 80 – 85, nem. res. s. 85.

Slová románskeho pôvodu v slovenčine. – In: Studia Academica Slovaca. 17. Prednášky XXIV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1988, s. 157 – 178.

Štruktúrne typy názvov ulíc. – In: Urbanonymia. Zborník prednášok z 2. celoštátneho onomastického seminára. Modra-Piesok 8. – 10. októbra 1986. Red. P. Žigo. Bratislava, Univerzita Komenského v Bratislave 1988, s. 70 – 74.

Trifolium sanitatis medicum, anebo O zdraví zprava lekarska. Edične pripravila M. Majtánová. Bratislava 1987. – In: Slovenská reč, 53, 1988, s. 312 – 314 (ref.).

Keď významného umelca titulujeme *majstre*, ako titulujeme významnú umelkyňu? – In: Pisárčiková, M. a kol.: Jazyková poradňa odpovedá. Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 29. – Tamže: Je spojenie *obývacia stena* správne? (s. 92). – Kupujeme na periny *damašek* alebo *damask*? (s. 92). – Je slovo *prázdninovať* spisovné? (s. 106). – Prečo v názve *Generálne riaditeľstvo československých vagónok* nemôže byť tvar „vagóniek“? (s. 124). – *Umývač* či *umývačka riadu* alebo azda *myčka riadu*? (s. 143 – 144). – Dá sa rúra na pečenie nazvať aj jednoducho „pečiaca rúra“? (s. 144). – Patria do spisovného jazyka slová *vodičák*, *osobák*, *zlepšovák*? (s. 258).

O rečníckom umení v obradných sieňach. – Nová cesta, 10, 1988, č. 2, s. 7 (spoluúčastníčka besedy o rétorike, pripravenej D. Bangom a Z. Vicianovou).

1989

- Frazeológia v škole. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1989. 232 s. (spoluautori F. Miko, J. Kabadíková, E. Krošláková, K. Zelinková).
- Changements au niveau onomasiologique du slovaque et leurs causes. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 126 – 133.
- Odraz štýlovej diferencovanosti nárečí v literárnom texte. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 147 – 157.
- Zhody a kontrastivity medzi slovenskou a českou frazeológiou. – In: Slavica Pragensia. 30. (Acta Universitatis Carolinae. 1987. Philologica. 4 – 5.) Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 119 – 130, čes. res. s. 283, rus. res. s. 287, nem. res. s. 292, franc. res. s. 296 (spoluautorka).
- Z problematiky slovenskej a maďarskej frazeológie. – In: Studia Academica Slovaca. 18. Prednášky XXV. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1989, s. 141 – 154.
- Fungovanie vlastných mien v ústnej komunikácii. – In: Aktuálne úlohy onomastiky z hľadiska jazykovej politiky a jazykovej kultúry. Zborník príspevkov z 2. česko-slovenskej onomastickej konferencie (6. – 8. mája 1987 v Smoleniciach). Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1989, s. 268 – 274.
- K problematike pomenovania potravinárskych výrobkov a nápojov. – In: Chrématomyňa z hľadiska teórie a praxe. Sborník z 3. celostátného seminára „Onomastika a škola“, Ústí nad Labem 21. – 22. 6. 1988. Red. R. Šrámek – L. Kuba. Brno, Onomastická komise ČSAV – Slovenská onomastická komisia SAV – Pedagogická fakulta v Ústí nad Labem – Ústav pro jazyk český ČSAV – Ústav slavistiky 1989, s. 121 – 125.
- Zmeny v onomaziologickej rovine slovenčiny a ich príčiny. – Zápisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 4, s. 6 – 8 (tézy prednášky konanej 8. 6. 1989 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).
- Pramene slovenskej frazeológie. – Nedeľná Pravda, 22, 1989, č. 46, s. 7.
- Obľúbené mená. *Martin*. – Sloboda, 44, 1989, č. 46, s. 5. – Tamže: *Karol – Stanislav – Eugen – Alžbeta* (č. 47, s. 5). – *Katarína – Ondrej – Barbora – Mikuláš – Izabela – Dagmar – Adam a Eva – Drahomíra* (č. 49, s. 5).

1990

- Človek v zrkadle frazeológie. 1. vyd. Bratislava, Tatran 1990. 224 s. – 2., dopl. vyd.: Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii. Bratislava, Veda 1996. 176 s. (spoluautorka E. Krošláková).
- Ref.: 1. Balák, Š.: Slovenský denník, 20. 4. 1990, s. 5. – 2. Hujík, V.: Recenzia týždňa. Výhra invecie. – Eud, 13. 2. 1990, s. 5. – 3. Pisárčiková, M.: Kultúra slova, 24, 1990, s. 219 – 221. – 4. Marcinková, H.: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91, s. 158. – 5. Zelinková, K.: Učiteľské noviny, 40, 1990, č. 33, s. 6. – 6. Pisárčiková, M.: Nové a doplnené vydanie frazeologického slovníka. – Kultúra slova, 31, 1997, s. 113 – 115 (o 2. vyd.).

- Zhody a kontrastivity v názvoch členov rodiny a príbuzenstva v slovenčine a v poľštine. – In: *Studia linguistica Polono-Slovaca*. 2. Red. M. Majtán. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 1990, s. 185 – 196, poľ. res. s. 196 – 197.
- Z problematiky slovenských priezvisk. – In: *Studia Academica Slovaca*. 19. Prednášky XXVI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1990, s. 113 – 126.
- Dvesto rokov od vydania prvej Slovenskej gramatiky pre školy. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 37, 1990/91, s. 7 – 11.
- Výzdvihnime význam cyrilometodovskej tradície vo vyučovaní. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 36, 1989/90, s. 289 – 294.

Cyrilometodovská tradícia v našich národných dejinách. Chvála slovienskeho slova. – *Príroda a spoločnosť*, 39, 1990, č. 13, s. 26 – 29.

Poetický duchovný profil sv. Cyrila. – *Katolícke noviny*, 141, 1990, č. 26, s. 6; č. 27, s. 6.

Sv. Cyril a Metod – duchovné svetlo Slovanov. – *Slovenský denník*, 4. 7. 1990, s. 1, 6.

Matka a dieťa v ľudovej múdrosti. – *Rodinné spoločenstvo*, 6, 1990, č. 2, s. 21.

Nebude zo psa slanina. – *Príroda a spoločnosť*, 39, 1990, č. 9, s. 19.

Za tú našu slovenčinu. Bernolákova Grammatica slavica má 200 rokov. – *Slovenský denník*, 8. 11. 1990, s. 5.

S hlbokými národnými koreňmi. Prvý učiteľský ústav na Slovensku. – *Slovenský denník*, 4. 9. 1990, s. 5.

Metamorfózy v názvoch ulíc. – In: *Priateľ rodiny 1991*. Red. J. Molitoris. Bratislava, Obzor 1990, s. 108 – 109.

Obľúbené mená. *Erika, Veronika, Dorota*. – *Sloboda*, 45, 1990, č. 4, s. 8. – Tamže: *Gabriela* (č. 5, s. 8). – *Matej* (č. 7, s. 8). – *Agnesa* (č. 8, s. 8). – *Františka* (č. 9, s. 8). – *Gabriel, Marián* (č. 12, s. 8). – 27. III. – *Alena*, 28. III. – *Soňa*, 30. III. – *Vieroslava*, 1. IV. – *Hugo* (č. 13, s. 8). – *Irena, Zoltán* (č. 14, s. 8). – 17. IV. – *Rudolf* (č. 15, s. 8). – 24. IV. – *Juraj* (č. 16, s. 8). – 26. IV. – *Jaroslav*, 27. IV. – *Jaroslava*, 28. IV. – *Jarmila* (č. 17, s. 8). – 22. V. – *Júlia* (č. 20, s. 8). – 6. júna – *Norberta*, 7. júna – *Róberta* (č. 23, s. 8). – 13. júna – *Anton* (č. 24, s. 8). – 24. júna bolo *Jána* (č. 26, s. 8). – 5. júla bolo *Cyrila – Metoda* (č. 28, s. 8). – 26. júla bolo *Anny* (č. 30, s. 8). – 11. 8. – *Zuzana*, 12. 8. – *Darina*, 13. 8. – *Lubomír* (č. 23, s. 8).

Pripomíname si. – *Učiteľské noviny*, 40, 1990, č. 43, s. 9 (k 70. narodeninám V. Blanára).

1991

Magyar/szlovák frazeológia i szótár. Maďarsko/slovenský frazeologický slovník. 3., preprac. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991. 150 s. (spoluautori V. Hasák, M. Törökóvá).

Literárna tvorba Konštantína a Metoda. – In: *Svätí Cyril a Metod a ich žiaci na Veľkej Morave a v Bulharsku*. Zborník prednášok na sympóziu. Red. J. Benček. Bratislava, Kresťanskodemokratické hnutie 1991, s. 40 – 43.

Prekladová a pôvodná tvorba Konštantína a Metoda. – In: *Studia Academica Slovaca*. 20. Prednášky XXVII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1991, s. 69 – 81.

Cyrilometodovské korene našej slovesnosti. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 37, 1990/91, s. 297 – 300.

Jozef Ignác Bajza vo vývinovom kontexte spisovnej slovenčiny. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91, s. 214 – 216.

Hattalove zásluhy o spisovnú slovenčinu. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, 1991/92, s. 102 – 104.

O detstve a mladosti sv. Cyrila a Metoda. – Rodinné spoločenstvo, 2, 1991, č. 2, s. 25 – 26.

Prekladová a pôvodná tvorba Konštantína a Metoda. – Mosty, 38, 1991, č. 1 – 2, s. 69 – 78.

Ťahali jednu brázdú. – Roľnícke noviny, 4. 7. 1991, s. 5 (o sv. Cyrilovi a sv. Metodovi).

Naozaj blahoslavený život. – Večerník, 4. 7. 1991, s. 9 (o sv. Cyrilovi a sv. Metodovi).

Modlitba v živote sv. Cyrila. – Slovenský denník, 31. 1. 1991, s. 5.

Spovedné modlitby našich slovanských predkov. – Katolícke noviny, 106 (142), 1991, č. 10, s. 9.

Slovenčina Antona Bernoláka. – Vlastivedný časopis, 40, 1991, č. 2, s. 56 – 60.

Dvestoročné jubileum slovenskej gramatiky. – Kultúrny život, 25, 1991, č. 1, s. 9 (k 200-ročnému jubileu vydania práce A. Bernoláka Grammatica slavica).

Czambelove zásluhy o spisovnú slovenčinu. – Literárny týždenník, 4, 1991, č. 37, s. 5.

Jazyková kultúra v rodine. – Rodinné spoločenstvo, 7, 1991, č. 2, s. 20 – 22.

Jazyka dar. – Rodinné spoločenstvo, 7, 1991, č. 5, s. 29 – 31.

Boží dar. – Slovenský denník, 7. 3. 1991, s. 7.

Krstný sľub a Vyznanie viery. – Katolícke noviny, 106 (142), 1991, č. 12, s. 8.

Aké mu dáme meno? – Rodinné spoločenstvo, 7, 1991, č. 3, s. 15 – 18.

Priezviská – svedectvo o našej minulosti. – Kultúrny život, 25, 1991, č. 15, s. 4.

„Exkomunikovaní“ a rehabilitovaní svätí. – Katolícke noviny, 106 (142), 1991, č. 23, s. 8 (o názvoch typu *Svätý Jur – Jur*).

Historický slovník slovenského jazyka. 1. A – J. Red. M. Majtán. Bratislava 1991. – In: Jazykovedný časopis, 42, 1991, s. 138 – 142 (ref.).

Darček k Fándlyho jubileu. [Fándly, J.: O úhoroch aj včelách. Slovenský včelár. Bratislava 1990.] – In: Kultúrny život, 25, 1991, č. 3, s. 15 (ref.).

Populárny populizmus. – Slovenský denník, 9. 10. 1991, s. 5. – Tamže: Falošné slová (6. 11., s. 5).

Riaditeľ – direktor – šéf a iní. – Slovenský denník, 17. 1. 1991, s. 2. – Tamže: [Mnohosť rovnoznačných odvodzovacích prípon v staršej slovenčine] (24. 1., s. 2). – Kompozitá v dejinách nášho jazyka (21. 2., s. 2). – *Božie muky* či *Božia muka*? (14. 3., s. 2). – Veľkonočné vajčička farbíme na červeno či načerveno? (28. 3., s. 2). – *Jar – vesna – prevesnie* (4. 4., s. 2). – *Hrad* (30. 5., s. 3).

1992

Bernolákovo jazykovedné dielo v kontexte slovenskej jazykovedy. – In: Pamätnica Antona Bernoláka. Red. J. Chovan v spolupráci s M. Majtánom. Martin, Matička slovenská 1992, s. 58 – 64.

Czamblovo dotváranie kodifikácie spisovnej slovenčiny. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, 1991/92, s. 159 – 161.

Pôsobenie mimojazykových činiteľov na vývin súčasnej slovnej zásoby. – Kultúra slova, 26, 1992, s. 65 – 69.

Odras etických noriem v slovenskej frazeológii. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 38, 1991/92, s. 344 – 349.

Literárna tvorba Konštantína a Metoda. – Katolícke noviny, 107 (143), 1992, č. 26, s. 10; č. 27, s. 10; č. 28, s. 11.

- Žiaci solúnskych bratov. Literatúra z Veľkej Moravy. – Historická revue, 3, 1992, č. 8, s. 4 – 6 (spoluautorka E. Krošláková).
- Prvý pokus o spisovný jazyk. Anton Bernolák – kodifikátor slovenčiny. – Historická revue, 3, 1992, č. 6, s. 23 – 24.
- Rokon hífejezéseink. Azonos szerkesztű magyar és szlovák frazeológiai egységek. [Príbuzné zvraty. Zhody medzi maďarskými a slovenskými frazeologickými jednotkami.] – Hét, 37, 1992, č. 18, s. 15.
- Slovenská frazeológia. – Literárny týždenník, 5, 1992, č. 26, s. 5.
- Starootcovský odkaz o práci. – Rodinné spoločenstvo, 8, 1992, č. 2, s. 22 – 23.
- Príslovia vo výchove. – Rodinné spoločenstvo, 8, 1992, č. 2, s. 22 – 24.
- Čo sa skrýva v našom krstnom mene? – Rodinné spoločenstvo, 8, 1992, č. 9, s. 24.
- Diskusný príspevok k referátu doc. V. Blanára. – Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 36.
- Poznámka k referátu J. Skladanej. – Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 176.
- Synonymá vo frazeológii. – Slovenský denník, 15. 1. 1992, s. 5.
- Pramene k dejinám slovenčiny. Zost. M. Majtán – J. Skladaná. Bratislava 1992. – In: Národná obroda, 25. 4. 1992, s. 7 (ref.).
- Hľadaj v lexikóne. [Školský lexikón. Bratislava 1992.] – In: Práca, 12. 8. 1992, s. 7 (ref.).
- Uhorková sezóna. – Gama magazín, 2, 1992, č. 7, s. 46. – Tamže: *Hotel – motel – hotel* (č. 8, s. 21). – *Hrad – zámok* (č. 9, s. 84). – *Všechsvätých* (č. 10, s. 9). – *Babka k babce* (č. 11, s. 3). – *Adam a Eva* (č. 12, s. 3).

1993

- Z tvorby solúnskych bratov a ich žiakov. 1. vyd. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1993. 160 s. (spoluautorka E. Krošláková).
- Ref.: 1. Melicher, J.: *Verbum*, 4, 1993, s. 313 – 315. – 2. Palkovič, K.: Nový pohľad na dielo Cyrila a Metoda. – *Katolícke noviny*, 108 (144), 1993, č. 48, s. 11. – 3. Palkovič, K.: Odkaz moravských prvoučiteľov. – *Slovenské pohľady*, 4 + 110, 1994, č. 10, s. 148 – 151.
- Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistřík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (členka kolektívu autorov).
- Ref.: 1. Dvonč, L.: *Nedeľná Pravda*, 2, 1993, č. 38, s. 6. – 2. Gašinec, E.: Všetko o jazyku a štýle pre slovenčinárov a jazykárov. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 40, 1993/94, s. 125 – 127. – 3. Jarošová, A.: *Knižná revue*, 3, 1993, č. 17, s. 1. – 4. Ondruš, Š.: Encyklopédia jazykovedy. Dielo vyše šesťdesiatich slovenských a českých lingvistov. – *Slovenská Republika*, 16. 10. 1993, s. 10. – 5. Škvareninová, O.: *Učiteľské noviny*, 43, 1993, č. 33, s. 12. – 6. Bartáková, J.: In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada jazykovědná*. A. 42. Red. I. Pospíšil. Brno, Masarykova univerzita – Filozofická fakulta 1994, s. 135 – 136. – 7. Dolník, J.: *Jazykovedný časopis*, 45, 1994, s. 58 – 60. – 8. Dubníček, J.: Najpodrobnejšie o slovenčine. – *Práca*, 24. 2. 1994, s. 5. – 9. Chmelík, A.: Na okraj recenzie Encyklopédie jazykovedy. – *Slovenský jazyk a literatúra v škole*, 41, 1994/95, s. 121 (k J. Dubníčkovi). – 10. Uhlár, V.: *Literárny týždenník*, 7, 1994, č. 2, s. 5. – 11. Králik, E.: *Slavica Slovaca*, 30, 1995, s. 71 – 73.
- Bernolákovčina – jazyk edícií Slovenského učeného tovarišstva. – In: *Slovenské učené tovarišstvo 1792 – 1992*. Red. M. Petráš. Trnava, Západoslovenské múzeum 1993, s. 75 – 78.
- Charakteristika slovnej zásoby štúrovčiny v širšom vývinovom kontexte. – *Slovenská reč*, 58, 1993, s. 207 – 216.

Slovenská frazeológia a kresťanstvo. – In: Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. Phraseology in Education, Science and Culture. Zborník materiálov z II. medzinárodnej frazeologickej konferencie. Nitra 14. – 16. september 1992. Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied 1993, s. 143 – 147.

Otčenáš západných Slovanov. – Katolícke noviny, 108 (144), 1993, č. 27, s. 10.

Kameň a chlieb. – Rodinné spoločenstvo, 9, 1993, č. 2, s. 2.

Slovo *Boh* v slovenskej frazeológii. Nech je v duši ako v reči. – In: Domová pokladnica. Red. M. Kenda. Bratislava, Príroda 1993, s. 56 – 57.

Boh v slovenskej frazeológii. – Literárny týždenník, 6, 1993, č. 21, s. 3.

K dvestoročnici Tovarišstva. [Radváni, Z.: Slovenské učené tovarišstvo. Trnava 1992.] – In: Romboid, 28, 1993, č. 1, s. 82 – 83 (ref.).

Vyšla Malá slovenská encyklopédia. Syntéza informácií. [Malá slovenská encyklopédia. Zost. a red. sprac. kolektív pracovníkov Encyklopedického ústavu SAV. Bratislava 1993.] – In: Práca, 27. 12. 1993, s. 5 (ref.).

Na Nový rok. – Gama magazín, 3, 1993, č. 1, s. 9. – Tamže: *Hromnice* (č. 2, s. 52). – *Bahniatka* (č. 3, s. 87). – *Polievací pondelok* (č. 4, s. 16 – 17). – *Bicykel* (č. 5, s. 11). – *Výjsť na psi tridsiatok* (č. 6, s. 113). – *Prázdniny a dovolenka* (č. 7, s. 45). – *Zmrzlina* (č. 8, s. 29). – *Slivky a sedmoslivkári* (č. 9, s. 39). – *Červenieť sa* (č. 10, s. 14). – *Umriem...* (č. 11, s. 109). – *Silvester* (č. 12, s. 59).

Žaloba. – Slovenka, 46, 1993, č. 19, s. 24 (drobnosť z frazeológie).

1994

Základy slavistiky a starosloviencina. Textová príručka. 1. vyd. Nitra, Fakulta humanitných vied Vysokej školy pedagogickej 1994. 218 s. (spoluautorka E. Krošláková).

Ref.: 1. Majtán, M.: Aj kultúrny čin. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 333 – 334. – 2. Sika, P.: Originál, 2, 1995, č. 6, s. 6 – 7. – 3. Kralčák, L.: Nová textová príručka. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 353 – 356. – 4. Žigo, P.: Slavica Slovaca, 31, 1996, s. 186 – 188.

Svätí a počasie. Pranostiky. Omalovánky pre deti školského veku s vysvetlivkami k jednotlivým obrázkom. 1. vyd. Bratislava, Alfa konti 1994 (spoluautorka Z. Bošácka).

Ref.: Krasnovská, E.: Svätí a počasie. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 187 – 188.

Vlastné mená v pranostikách. – In: Jazyková a mimojazyková stránka vlastných mien. 11. slovenská onomastická konferencia. Nitra 19. – 20. mája 1994. Zborník referátov. Red. E. Krošláková. Bratislava – Nitra, Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV – Vysoká škola pedagogická 1994, s. 65 – 68.

Cyril a Metod – zakladatelia našej slovesnosti. Národ vyšiel z mraku. – Extra, 3, 1994, č. 26, s. 5.

Ľudové pranostiky. – Národná osвета, 4, 1994, č. 21, s. 27.

Pranostiky a liturgický rok. – Katolícke noviny, 109 (145), 1994, č. 48, s. 11; č. 49, s. 11.

Svätí a pranostiky. – In: Pútnik svätovoješský. Kalendár na rok 1995. Red. S. Ondica. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1994, s. 87 – 89.

Kto je najdôležitejší? – Gama magazín, 4, 1994, č. 9, s. 24 – 25 (o frazeológii).

- Po Matúši ľahko na duši.* – Roľnícke noviny, 21. 9. 1994, s. 3.
- Čierne a ružové okuliare.* – In: Domová pokladnica na rok 1995. Red. K. Gríberová. Bratislava, Príroda 1994, s. 67.
- Pije ako dúha.* – Kultúra slova, 28, 1994, s. 120. – Tamže: *Nedožité stosedemdesiate narodeniny* (s. 185).
- Sánkovať sa.* – Gama magazín, 4, 1994, č. 1, s. 42. – Tamže: *Čechy, Uhry, Česko* (č. 2, s. 83). – *Výpršala vám vľahjšia dovolenka?* (č. 3, s. 119). – *Čo máte za ľubom?* (č. 4, s. 5). – *Kde písať spojovník?* (č. 5, s. 105). – *Ladnička – chladnička – mraznička* (č. 6, s. 107). – *Pranostiky o počasi* (č. 7, s. 107). – *Čas a počasie* (č. 8, s. 11). – *Kam čert nemôže, pošle starú babu* (č. 9, s. 42 – 43). – *Čierne a ružové okuliare* (č. 10, s. 81). – *Stará dievka* (č. 11, s. 9). – *Pije ako dúha* (č. 12, s. 21).
- Apríl v pranostikách. – *Život*, 44, 1994, č. 14, s. 15. – Tamže: *Máj v pranostikách* (č. 18, s. 23). – *Jún v pranostikách* (č. 24, s. 23). – *Júl v pranostikách* (č. 28, s. 30). – *August v pranostikách* (č. 32, s. 27). – *September v pranostikách* (č. 37, s. 11). – *Október v pranostikách* (č. 41, s. 22). – *November v pranostikách* (č. 45, s. 7). – *December v pranostikách* (č. 49, s. 19).
- Krátke fašiangy – dlhá zima. – *Večerník*, 39, 1994, č. 30, s. 2. – Tamže: *Matej zimu tráfi?* (č. 38, s. 2). – *V marci kukučka kuká* (č. 41, s. 44). – *Jozef kožuch odkladá* (č. 54, s. 16). – *Veľká noc v pranostikách* (č. 63, s. 16).

1995

Zvieratká v ľudovej múdrosti. 1. vyd. Bratislava, Perfekt 1995. 16 s.

- Slovenčina, ako ju (ne)poznáme. – *Názvy členov rodiny a príbuzenstva v slovenčine a v maďarčine.* – Slovenský juh, 2, 1995, č. 10, s. 14.
- Slovenská frazeológia. Cenné národno-kultúrne dedičstvo. – *Národná osвета*, 5, 1995, č. 5, s. 11 – 12.
- Rok v pranostikách. – In: Domová pokladnica na rok 1996. Red. A. Lobotka. Bratislava, Príroda 1995, s. 16 – 17. – Tamže: *Fašiangy – fánky – bály* (s. 17). – *Dážď v pranostikách* (s. 59 – 60).
- Dominantné kresťanské sviatky v pranostikách. – In: *Pútnik svätovojtešský. Kalendár na rok 1996.* Red. S. Ondica. Trnava, Spolok sv. Vojtecha 1995, s. 66 – 69.
- Rodina v slovenskej frazeológii. – *Katolícke noviny*, 110, 1995, č. 3, s. 11.
- Podoba ženy a matky v ľudovej múdrosti. – *Sme*, 15. 5. 1995, s. 10.
- Katarína v pranostikách. – *Zmena*, 7, 1995, č. 310, s. 16.
- Vianoce v pranostikách. Nový rok v pranostikách. – *Zmena*, 7, 1995, č. 314, s. 29.
- Slniečko a pranostiky. – *Slniečko*, 49, 1995, č. 8, s. 31.
- Mesiace v pranostikách. Január. – Gama magazín, 5, 1995, č. 1, s. 84. – Tamže: *Február* (č. 2, s. 10).
- Fašiangy – fánky – bály.* – *Sme*, 22. 2. 1995, s. 5.
- Keď sa v októbri blýska. – Slovenský juh, 2, 1995, č. 10, s. 14.
- Novembrový sneh. – Slovenský juh, 2, 1995, č. 11, s. 2.
- Blatnatý december. – Slovenský juh, 2, 1995, č. 12, s. 12.
- Zo studnice ľudovej múdrosti. Aká bude zima? – Slovenský sever, 5, 1995, č. 5 – 6, s. 3.
- Úvod do staroslovenčiny a cirkevnej slovančiny. [Štec, M.: Úvod do staroslovenčiny a cirkevnej slovančiny. Prešov 1994.] – In: *Knižná revue*, 5, 1995, č. 10, s. 5 (ref.).
- Slovenská dialektológia. [Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava 1994.] – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 254 – 255 (ref.).
- Francúzsko-slovenský frazeologický slovník. [Gründlerová, V. – Škultéty, J. – Taraba, J.: Francúzsko-slovenský frazeologický slovník 1 – 2. 2. vyd. Bratislava 1992.] – In: Slovenský jazyk a literatúra v škole, 41, 1994/95, s. 188 – 189 (ref.).

Viacjazyčné frazeologické slovníky. [1. Potoková, K.: Sprachwörter. Bratislava 1992. – 2. Trup, L.: Príslovia a porekadlá (v štyroch jazykoch – španielčina – slovenčina – čeština – latinčina). Bratislava 1993.] – In: Knižná revue, 5, 1995, č. 6, s. 7 (ref.).

Zdecimovať. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 189.

Koncert *sukieň*. – Gama magazín, 5, 1995, č. 1, s. 5. – Tamže: *Pichľavé reči* (č. 2, s. 59).

Ladoví svätí. – Smena, 48, 1995, č. 110, s. 7. – Tamže: *Medardova kvapka štyridsať dní kvapka* (č. 134, s. 7). – *Na Jána dážd', mokrá žatva* (č. 146, s. 7).

1996

Frazeologický slovník. Človek a príroda vo frazeológii. 1. vyd. Bratislava, Veda 1996. 178 s. (spoluautorka E. Krošláková).

Ref.: Schulzová, O.: Slovo a slovesnosť, 50, 1997, s. 226 – 228.

Slovenčina známa i neznáma pre Maďarov, ale aj pre Slovákov a Neslovákov. 1. vyd. Bratislava, Veda 1996. 332 s.

Ref.: Töröková, M.: Knižná revue, 7, 1997, č. 2, s. 5.

Pranostiky z jazykového hľadiska. – In: Slovenčina v historickom kontexte. Materiály z konferencie konanej v Nitre 16. – 17. mája 1996. Red. Ľ. Kralčák. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 149 – 153.

Veľkomoravská ríša – kolíska vzdelanosti slovanských predkov. – In: Studia Academica Slovaca. 25. Prednášky XXXII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1996, s. 69 – 78.

Slovná zásoba spisovnej slovenčiny začiatkom 19. storočia. – In: Z dejín spisovných jazykú slovanských v 19. storočí. (Paralelný nem. názov.) Praha 1996, s. 19 – 27, nem. res. s. 28.

Názvy miest, štátov a krajín. – Slovenský juh, 3, 1996, č. 8, s. 16.

Názvy národov. – Slovenský juh, 3, 1996, č. 9, s. 19.

Veľká noc a pranostiky. – Zmena, 8, 1996, č. 327, s. 20.

1997

Slovenská frazeológia a nárečia. – In: Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. 14 (1992). Red. E. Horák. Nový Sad (Juhoslávia), Spolok vojvodinských slovakistov 1997, s. 45 – 49, chorv. a angl. res. s. 50.

Bernolákovčina a Továrištvo. – Slovenský sever, 7, 1997, č. 6, s. 13.

Tie ľudské jazyky. – Slovenský sever, 7, 1997, č. 10, s. 22.

1998

Kliesniteľ slovenčiny. (Slovo o jazykovednom diele Antona Bernoláka.) – Slovenské pohľady na literatúru, umenie a život, 4 + 114, 1998, č. 1, s. 53 – 57.

Tvoja reč. – Kultúra, 1, 1998, č. 9, s. 13.

Zostavil Ladislav Dvonč

ROZLIČNOSTI

Thajsko – thajský, Siam – siamský. – Podľa Pravidiel slovenského pravopisu (1998, s. 37; ďalej PSP) názvy veľkých a známych kultúrnych stredísk, najmä názvy niektorých hlavných miest európskych štátov a názvy kultúrnych stredísk v krajinách susediacich so Slovenskom, ako aj názvy niektorých veľkých riek majú popri pôvodnej cudzej podobe aj vžitú slovenskú podobu, napr. *Wien – Viedeň, Torino – Turín, Warszawa – Varšava, Habana – Havana, Rhein – Rýn, Seine – Seina, Drava – Dráva*. K tomu sa pripája poučenie, že odvodené slová sa tvoria od vžitých podôb, napr. *Paris – Paríž, Parížan, Parížanka, parížsky; Wien – Viedeň, Viedenčan, Viedenčanka, viedenský; Rhein – Rýn, rýnsky; Wisla – Visla, visliansky*. Ďalej sa v PSP hovorí o tom, že viaceré vžité slovenské podoby cudzích zemepisných názvov sa už v súčasnej spisovnej slovenčine bežne nepoužívajú, napr. názov *Sol'nohrad – Salzburg, Mohuč – Mainz, Rezno – Regensburg*. Sú to už historické názvy, ktoré sa používajú zväčša iba v textoch týkajúcich sa starších dejín, napr. *Sol'nohrad* v prácach z dejín Veľkomoravskej ríše (spomína sa napr. *sol'nohradské arcibiskupstvo*), podobne názvy *Mohuč, Rezno* a ďalšie. Okrem toho sa v PSP uvádza aj konštatácia, že v súčasnej spisovnej slovenčine ustupujú ďalšie vžité podoby cudzích zemepisných názvov, napr. *Pasov – Passau, Carihrad – Istanbul* (chybne sa uvádza podoba *Istanbul*). Iba zriedkavejšie sa doterajšie vžité slovenské podoby nahrádzajú novšími vžitými podobami, ktoré sú z hľadiska výslovnosti bližšie k výslovnosti názvu v pôvodnom jazyku, napr. *Szeged – Segedín*, novšie neštandardizovaná podoba *Seged, Miskolc – Miškovec*, novšie *Miškolc* a pod. Názvy *Carihrad, Pasov* a pod. sa takisto stávajú historickými názvami a používame ich rovnako ako iné historické názvy; to isté platí aj o používaní príslušných derivátov, napr. *Carihrad – Carihradčan, Carihradčanka, carihradský* a pod.

V príspevku *Linz – linzský a Linec – linecký* (Slovenská reč, 63, 1998, s. 318 – 320) sme poukázali na to, že v niektorých prípadoch síce už bežne používame pôvodnú cudziu podobu zemepisného názvu, resp. pôvodný cudzí názov a k nemu používame aj príslušné deriváty, ale zároveň v istých prípadoch, ktoré sa dajú presne vymedziť alebo vypočítať, sa uplatňujú deriváty od vžitých slovenských podôb. Napr. v známom ustálenom spojení *linecké cesto*, ktoré má už povahu termínu z oblasti kuchárstva, sa pevne drží vžitá podoba *linecký (linecké)*, ktorá sa viaže na staršiu vžitú podobu *Linec*. Podobne prídavné meno *segedínsky* viažuce sa na staršiu vžitú slovenskú podobu *Segedín* sa naďalej pevne používa v známom pomenovaní *segedínsky guláš (guláš)*.

Názvy niektorých zemepisných objektov, ktoré ležia mimo územia Slovenska, sa niekedy menia, starší názov sa niekedy nahrádza novším. Napr. jedna z krajín

v Ázii mala donedávna názov *Siam*, kým dnes bežne používame novší názov *Thajsko* a k nemu aj príslušné deriváty *Thajčan*, *Thajčanka*, *thajský*. K názvu *Siam*, ktorý je už dnes historickým názvom, patria deriváty *Siamčan*, *Siamčanka* a *siamský*. V Slovníku slovenského jazyka 4 (1963, s. 74) sa zaznamenáva názov *Siam* s takýmto výkladom: „štát v Zadnej Indii, Thajsko; *siamský* príd. *s-á vláda*, *s-é dvojčatá* prirastené k sebe časťou tela; *pren. hovor. žart.* nerozlučná dvojica (napr. o priateľoch)“. V tomto spracovaní sa síce o Siame správne hovorí, že ide o štát v Zadnej Indii, a správne sa tu uvádza aj názov *Thajsko*, nevidieť však, aký je vzťah medzi oboma názvami, že totiž ide o starší a novší názov toho istého štátu. Názov *Siam* je už historický a podľa toho aj spojenie *siamská vláda* môžeme použiť iba v prípade, keď hovoríme o vláde štátu v Zadnej Indii v minulosti. Trochu iný prípad predstavuje spojenie *siamské dvojčatá*. Spojenie *siamské dvojčatá* používame iba vtedy, keď ide o pomenovanie dvojčiat prirastených k sebe časťou tela, prípadne ho používame v spomenutom prenesenom význame. Na rozdiel od siamských dvojčiat pod spojením *thajské dvojčatá* rozumieme akékoľvek dvojčatá, ktoré sa narodili v Thajsku. Pomenovanie *siamské dvojčatá* má podobnú povahu ako pomenovanie *linecké cesto* alebo *segedínsky guláš* (*guláš*). Rozdiel je v tom, že v prípade posledných dvoch pomenovaní ide o používanie prídavného mena od staršej vžitej podoby cudzieho zemepisného názvu, v prípade pomenovania *siamské dvojčatá* ide o používanie prídavného mena od staršieho názvu zemepisného objektu (*Siam*), pre ktorý sa v súčasnosti používa novší názov (*Thajsko*). Tak ako spojenia *linecké cesto* a *segedínsky guláš* (*guláš*) predstavujú isté petrefakty z obdobia, keď sa bežne používali vžité slovenské podoby *Linec* a *Segedín* s príslušnými derivátmi, aj pri spojení *siamské dvojčatá* ide o petrefakt z obdobia používania názvu *Siam* ako názvu krajiny v Zadnej Indii či na území Ázie. V Pravidlách slovenského pravopisu a v iných príručkách bude potrebné osobitne hovoriť o takýchto prípadoch.

Ladislav Dvonč

INFORMÁCIE AUTOROM

V súvislosti so zmenenými technickými podmienkami pri vydávaní časopisu redakcia od začiatku roka 1994 prijíma príspevky spracované na počítači – textový editor Text602 (T602) pod operačným systémom MS DOS. Pri spracúvaní príspevkov prosíme dodržiavať tieto zásady:

V celom texte používať jednotné riadkovanie 2; prípadný petit vyznačiť len na vytlačenej stránke príspevku.

V texte za každým interpunkčným znamienkom urobiť medzeru (napr. R. Auty; s. 312 a pod.).

Tvrdom koncom riadka používať iba na konci odsekov!

Pri rozlišovaní typov písma pridržať sa naďalej úzu časopisu, používať kurzívu, riedenie, horný/dolný index. Nič nepodčiarkovať, nepoužívať široký a vysoký typ písma a pod.

Pri riedení použiť najprv jednu normálnu medzeru (medzerovník) a jednu tvrdú medzeru (pri stlačení klávesu ALT stlačiť aj kláves M); na obrazovke sa medzi jednotlivými písmenami objaví malý bod. Po skončení riedenia postupovať opačne. (Naproti tomu treba vždy vyznačiť aj toto ·v·š·e·o·b·e·c·n·e·p·l·a·t·n·é· pravidlo.)

Pomlčky vyznačovať dvoma spojovníkmi s medzerou na začiatku aj na konci (napr. s. 3 – 12; v r. 1888 – 1889; G. Altmann – V. Krupa; spojovníky: T. Slama-Cazacu; vedecko-metodologický a pod.).

Znaky, ktoré neobsahuje textový editor T602 (poľské písmená, praslovanské a pod.), pisať kombináciou dvoch znakov tak, aby jednoznačne určili príslušné písmeno. Napr.

#Z = Ź	#z = ź	&Z = Ź	&z = ź
#N = Ń	#n = ń	#L = Ł	#l = ł
#E = Ę	#e = ę	#A = Ą	#a = ą

Zoznam používaných znakov uviesť na začiatku príspevku.

Poznámky pod čiarou používať iba v nevyhnutných prípadoch. V texte označiť horným indexom (napr. vzniká tým synergický efekt,¹ ktorý...), poznámky uviesť na konci príspevku v tvare horný index, medzera, obsah poznámky (napr. ¹ Synergia znamená spolupôsobenie...).

Grafy a schémy pripojiť na osobitnom liste maximálne vo veľkosti šírky a výšky strany časopisu (podľa požadovanej veľkosti).

Do redakcie treba poslať dva vytlačené exempláre príspevku. Po posúdení a redakčnom spracovaní redakcia vráti autorovi jeden exemplár. Tento exemplár autor pošle späť redakcii spolu so skorigovanou disketou 5¼' alebo 3½' a opraveným vytlačeným príspevkom.

Upozorňujeme autorov, ktorí chcú mať separátne výtlačky uverejnených štúdií, aby svoju požiadavku o počte separátov poslali do redakcie spolu s ponúkanou štúdiou. Separáty, ako aj doberku si však musia zaplatiť (cena 1 separátneho výtlačku je 3 Sk).

Súčasťou každej štúdie od 1. čísla 63. ročníka Slovenskej reči je záväzne abstrakt v anglickom jazyku (vrátane preloženého titulku). Abstrakt by mal mať max. 100 slov a obsahovať tzv. kľúčové slová na identifikáciu príspevku v rámci vedeckovo-výskumnej oblasti.

**SLO-
VENS**

**ROČNÍK
64-1999**

REC

časopis pre výskum slovenského jazyka

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU
EUDOVÍTA ŠTÚRA
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

MIČ 49 611

ISSN 0037-6981

SLOVENSKÁ REČ, časopis pre výskum slovenského jazyka. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied. Ročník 64, 1999. Adresa redakcie: 813 64 Bratislava, Panská 26. Hlavný redaktor: I. Ripka. Výkonná redaktorka: S. Duchková. Technický redaktor: V. Radik.

Vychádza šesť ráz za rok. Objednávky a predplatné prijíma Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Registračné číslo 7089.

Distributed by SAP – SLOVAK ACADEMIC PRESS Ltd., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia.

Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4,
P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia.

Distribution rights held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, D-8000 Mün-
chen, Germany.

© Slovak Academic Press, spol. s r. o., 1999

